

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Mir Kamal Əli-zadə Qabil oğlu

“Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun
stimullaşdırılması yolları” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri vəadi 060401 Dünya iqtisadiyyatı

İxtisaslaşma Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.d., prof. Hacıyev Şəmsəddin Hümət oğlu

i.ü.f.d., dos. Cəmilov Məhəmməd
Rüstəm oğlu

Kafedra müdiri i.e.d., prof. Hacıyev Şəmsəddin Hümət oğlu

BAKİ - 2015

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
Fəsil 1. Müasir dünya iqtisadiyyatında investisiya axınları və investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılmasının nəzəri-metodoloji əsasları	
1.1. İnvestisiyaların milli iqtisadiyyatın inkişafında yeri və rolu.....	7
1.2. Qlobal investisiya axınlarının müasir meyilləri.....	15
1.3. İnvestisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması prosesi: metodları və dünyatəcrübəsi.....	30
Fəsil 2. Azərbaycanca qeyri-neft sektorunun investisiya obyekt kimi inkişafının müasir vəziyyəti	
2.1. Qeyri-neft sektorunun əsas sahələri və onların müasir inkişaf xüsusiyyətləri.....	42
2.2. Qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının kompleks tədqiqi.....	55
Fəsil 3. Azərbaycanca qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması strategiyası	
3.1. Qeyri-neft sektorunun inkişaf istiqamətləri və investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması strategiyasının əsas hədəfləri.....	68
3.2. Qeyri-neft sektorunda investisiya mühitinin əlverişliyi və onun yüksəldilməsi yolları.....	77
3.3. Qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	85
Nəticə və təkliflər.....	91
İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı.....	97
Резюме/Resume.....	98

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Hazırdadünya iqtisadiyyatı qeyri-müəyyənliklərin artması, zəif iqtisadi artım, məzənnələrin qeyri-sabitliyi, enerji qiymətlərinin kəskin aşağı düşməsi, dünya maliyyə sistemində struktur çatışmamazlıqları, investorlar üçün həlledici olan makroiqtisadi mühitin pisləşməsi, ciddi siyasi qeyri-müəyyənlik və s. ilə səciyyəvi olmuşdur. Təbii ki, bu proseslərin neqativ təsirləri dünyanın tərkib hissəsi olaraq Azərbaycan iqtisadiyyatından da yan keçməmişdir. Son dövrlərdə dünya bazarlarında neft qiymətlərinin 4 dəfədən çox aşağı düşməsi ixracının əsas hissəsini neft və neft məhsulları təşkil edən Azərbaycanda valyuta daxilolmalarının xeyli azalmasına, bir il ərzində ölkənin milli valyutasının təqribən 98,0 faiz devalvasiyasına, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin azalmasına və s. səbəb olmuşdur. Belə bir şəraitdə yeni çağırışlara cavab olaraq keçid dövrünü artıq başa çatdırmış Azərbaycan Respublikasının qarşısında dayanan strateji vəzifələrdən biri neftdən asılılığın minimuma endirilməsi, daha şaxələndirilmiş, yüksək rəqabət qabiliyyətliyə, məhsuldarlığa və səmərəliliyə malik ixrac yönümlü iqtisadiyyata transformasiyanın sürətləndirilməsindən ibarətdir. Bu vəzifə iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi, elm tutumlu iqtisadiyyatın formalaşdırılması, makroiqtisadi sabitliyin qorunması, biznes və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, özəl sektorun dəstəklənməsi, qabaqcıl texnologiyaların və təcrübənin tətbiqi, insan kapitalının inkişaf etdirilməsi, xarici ticarət və investisiyaların təşviqini nəzərdə tutur.

Göründüyü kimi, dünyada iqtisadiyyatında formalaşmış şəraitin özü də Azərbaycanın dövlətimizin iqtisadi siyasətinin prioritet istiqaməti kimi qeyri-neft sektorunun daha sürətlə və təxirə salmadan inkişaf etdirilməsini tələb edir və aktuallığını artırır. Şübhəsizdir ki, Azərbaycanın gələcək iqtisadi tərəqqisi, xüsusən də qeyri-neft sektorunun inkişafı özəl bölmənin fəaliyyətindən və investisiya fəallığından çox asılıdır.

Dünyanın bütün ölkələrində investisiya qoyuluşu iqtisadi inkişafın təmin edilməsində əsas amillərdən biridir. Bu baxımdan, müasir dövrdə dövlətin iqtisadi siyasətində investisiya siyasəti prioritet istiqamətə çevrilib. Keçən əsrin 60-cı illərində ABŞ, Yaponiya, Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya kimi ölkələrin iqtisadi inkişafının əsasını investisiya fəallığı təşkil

edib. Əvvəllər xarici investisiyaların cəlb edilməsinin rolu tədiyyə balansının kəsirinin örtülməsi, daxili istehsalın artırılması, işsizliyin aradan qaldırılması, məhsuldarlığın yüksəldilməsi və s. ilə məhdudlaşdı. Qloballaşmanın genişləndiyi müasir dövrdə, xarici investisiya, ölkə daxilində sağlam rəqabətin yaradılması, ölkəyə yeni texnologiya və «know-how» gətirilməsi, iqtisadiyyatda liberallaşmanın və müasir idarəçilik təcrübəsinin tətbiqi, insan resurslarının inkişaf etdirilməsi, ətraf mühitin qorunması, həmçinin transmilli şirkətlərin və onların məxsus olduğu ölkənin dəstəyinin qazanılması baxımından əhəmiyyətli sayılır.

Azərbaycanda xarici investisiyalar üçün münbit şərait formalaşmışdır, lakin bu investisiyalar daha çox neft-qaz sektoruna qoyulmuşdur. Bu baxımdan Azərbaycan iqtisadiyyatının ixrac potensialını gücləndirəcək və idxaldan asılılığını azaldacaq qeyri-neft sektoruna - kənd təsərrüfatı, sənaye, xidmət sektoruna xarici investisiyaların daha böyük həcmdə cəlb edilməsinə nail olmaq başlıca vəzifələrdən biri hesab edilir.

Bu gün dünya miqyasında xarici investisiyalar uğrunda mübarizə aparılır, onların cəlb edilməsi istiqamətində fəallıq daha da güclənir, dövlətlər bütün mümkün stimullaşdırıcı vasitələrdən istifadə etməklə daha əlverişli investisiya mühiti təklif etməyə və bununla da global investisiya axınlarından daha çox yararlanmağa çalışırlar. Dünya investisiya bazarında formalaşmış belə bir kəskin rəqabət şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatına, xüsusilə də qeyri-neft sektoruna daha çox investisiya cəlb edilməsinə şərait yaradacaq effektiv stimullaşdırma tədbirlərinin hazırlanması və tətbiq edilməsi mühüm aktualıq kəsb edir.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqatın obyektini Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda investisiya mühiti və onun yaxşılaşdırılması istiqamətində dövlətin həyata keçirdiyi stimullaşdırıcı siyasət mexanizmləri təşkil edir. Tədqiqatın predmeti kimi isə Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması yollarının genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi imkanlarının öyrənilməsi çıxış edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda investisiyaların və investisiya mühitinin müasir vəziyyətini kompleks tədqiq etməklə investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və genişləndirilməsi istiqamətində təkliflərin hazırlanmasından ibarətdir. Dissertasiya işinin

məqsədinə çatmaq üçün tədqiqat işi qarşısında aşağıdakı konkret vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- İnvestisiyaların milli iqtisadiyyatın inkişafında yeri və rolunun tədqiq edilməsi;
- Qlobal investisiya axınlarının müasir meyillərinin tədqiq edilməsi;
- İnvestisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması metodlarının və dünya təcrübəsinin öyrənilməsi;
- Qeyri-neft sektorunun inkişaf etmiş əsas sahələri və onların müasir inkişaf xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi;
- Qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının dinamikası və strukturunun kompleks tədqiq edilməsi;
- Qeyri-neft sektorunun inkişaf istiqamətləri və investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması strategiyasının əsas hədəflərinin müəyyən edilməsi;
- Qeyri-neft sektorunda investisiya mühitinin əlverişliliyi və onun yüksəldilməsi imkanlarının araşdırılması;
- Qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşları sistemli şəkildə təhlil edilmiş və müəyyən edilmiş strateji hədəflər üzrə investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması yolları təklif edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Mövzu ilə əlaqədar yerli və xarici tədqiqatçıların məqalələrindən, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, UNCTAD, Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondunun illik hesabat materiallarından geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələrindən Azərbaycanın investisiya siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi zamanı istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın strukturu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 8 paragraf, nəticə və təkliflər, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və xülasədən ibarətdir.

Birinci fəsildə investisiyaların milli iqtisadiyyatın inkişafında yeri və rolu, qlobal investisiya axınlarının müasir meyilləri, investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması metodları və dünya təcrübəsi tədqiq edilmişdir.

İkinci fəsildə Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişaf etmiş əsas sahələri və onların müasir inkişaf xüsusiyyətləri, qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun dinamikası və strukturu kompleks tədqiq edilmişdir.

Üçüncü fəsildə qeyri-neft sektorunun inkişaf istiqamətləri və investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması strategiyasının əsas hədəfləri, investisiya mühitinin əlverişliyi və onun yüksəldilməsi imkanları, investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri araşdırılmışdır.

I FƏSİL

MÜASİR DÜNYA İQTİSADİYYATINDA İNVESTİSİYA AXINLARI VƏ İNVESTİSİYA QOYULUŞLARININ STİMULAŞDIRILMASININ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İnvestisiyaların milli iqtisadiyyatın inkişafında yeri və rolu

Ölkənin iqtisadi inkişafını, onun rəqabətqabiliyyətliliyini və dünya ölkələrinə integrasiyasını xarakterizə edən əsas göstəricilərdən biri də ölkə iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyanın həcmidir. İnvestisiya fəaliyyəti ölkədə ümumi sosial-iqtisadi şəraitin yüksəlməsinə, əlavə iş yerlərinin açılmasına, yeni texnologiyaların tətbiq edilməsinə və öz töhfəsini verir. İqtisadiyyat elminin və iqtisadi münasibətlərin müasir özünəməxsus inkişaf mərhələsində *İnvestisiya* termini özünə geniş yer tutmuşdur. İnvestisiya latın sözü “investio” sözündən götürülüb, mənası “geyindirmək”, “örtmək” deməkdir. İngiliscə isə bu terminin bir çox mənaları vardır ki, bunlardan bir mənası da “kapital qoymaq”, “nəyəsə kapital sərf etmək” anlamına gəlir. Alman dilində də bu söz “invest” eyni mənanı kəsb edir. Terminoloji şərh bu terminin mənasını qismən də olsa açıqlayır. Lakin investisiyaların mənasını, iqtisadiyyatda rolunu tam qavramaq üçün ilk əvvəl onun mahiyyəti və strukturunu dərk etmək lazımdır.

İnvestisiya - gəlir, mənfəət və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədi ilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, habelə maddi və intellektual sərvətlərdən ibarətdir. Belə vəsait və sərvətlərə daxildir :

- Pul vəsaiti, məqsədli bank əmanətləri, kreditlər, paylar, səhmlər və digər qiymətli kağızlar;
- Daşınar və daşınmaz əmlak - binalar, qurğular, avadanlıq və başqa maddi sərvətlər;
- Müvafiq qaydada rəsmiləşdirilmiş elmi-təcrübi və digər intellektual sərvətlər;
- Bu və ya digər istehsal növünün təşkili üçün zəruri olan, patentləşdirilməmiş, texniki sənədləşdirmə, vərdiş və istehsalat təcrübəsi kimi tərtib edilmiş texniki, texnoloji, kommersiya və digər biliklərin məcmusu – “nou-hau”;

– Torpaqdan, sudan və digər ehtiyatlardan, binalardan, qurğulardan, avadanlıqdan istifadə Başqa sərvətlər hüquqları, habelə müəlliflik hüququndan irəli gələn və başqa əmlak hüquqları;

– Başqa sərvətlər.

Müasirdə aparılan tədqiqatlardan məlum olur ki, investisiya anlayışı geniş məzmun və tərkibə malikdir. Məlumdur ki, makroiqtisadiyyatda investisiya qoyuluşları ümumi (məcmu) xərclərin tərkib elementlərindən biridir. Belə ki, fabriklər, zavodlar, yaşayış binalarının tikilməsi, yeni məşinlər və avadanlıqların alınması, həmçinin cari ildə istehsal edilmiş, lakin istehlak olunmamış əmtəə-məhsul qıymətləri investisiya kimi qəbul edilir.

Mikroiqtisadiyyatda isə investisiya yenikapitalın istehsalı, maddi əşya elementlərinin yaradılması, həmçinin şəxsi əməliyyatı (insanın) lazım olan xərclər və verənlərə uyğunlaşdırılması vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlıdır.

Maliyyə nəzəriyyəsinə görə investisiya anlayışı real və maliyyə aktivlərinin əldə edilməsi ilə bağlıdır.

İnvestisiya, mahiyyət cəhətdən, gələcək naminə indiki qurban verməkdir. Lakin indiki dəqiq məlumdur, gələcək isə həmişə qeyri-müəyyəndir. Buna görə də, investisiya gələcəkdə qeyri-müəyyən faydaların əldə edilməsi naminə cari dövrdə müəyyən xərclərin çəkilməsidir. Zaman amili investisiyanı müəyyən edən əsas amillərdən biridir. Bütövlükdə, insan fəaliyyəti zamanla ayrılmaz şəkildə əlaqədardır. Belə ki, tətbiq edilən vasitələr həmişə indiki zamanda həyata keçirilir, bunların vasitəsilə əldə edilməsi nəzərdə tutulan məqsədlər isə gələcəkdə reallaşır. Bu baxımdan, bazar iştirakçılarının istənilən seçimi zamana görə üstünlük vermə elementinə malik olur. Buna görə də, geniş mənada “investisiya” anlayışı gələcəkdə əlavə gəlir götürmək məqsədilə pul vəsaitləri üzərində müəyyən vaxt ərzində və müəyyən risk əsasında sərəncam hüququnun itirilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, pulu indi və müəyyən məbləğdə vermək lazım gəlir, əgər gəlir əldə edilirsə, sonralar əldə edilir və onun kəmiyyəti də məlum olmur. Bununla əlaqədar olaraq bəzi hallarda əsas amil zaman (məsələn, dövlət istiqrazları üçün), bəzi hallarda əsas amil risk olur (məsələn, adi səhmlərin alışına olan opsiyonlar üçün).

Bəzi hallarda isə hər iki amil: həm risk, həm də zaman əhəmiyyətli olur (məsələn, adi səhmlər).

İnvestisiyalar istehsal resurslarının artırılmasını və nəticə etibarilə iqtisadi artımın tempini təmin edir. İnvestisiyalar elə kapitaldır ki, onun köməyi ilə milli sərvət artırılır. İnvestisiya sabaha qoyulan vəsaitdir və mahiyyət etibarilə insan kapitalına yönəldilir.

İnvestisiya iqtisadiyyatın istehsal və qeyri-istehsal sferalarının uzunmüddətli kapital qoyuluşları proseslərini əks etdirir. Müəyyən qeyd-şərtlərlə investisiyaları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- İstehsalın genişlənməsi və modernləşdirilməsinə investisiyalar;
- İstehsal infrastrukturunun yaradılmasına investisiyalar;
- Mal-material ehtiyatlarının yaradılmasına investisiyalar;
- Sosial infrastrukturun yaradılmasına investisiyalar;
- İşçi heyətin hazırlanması və yenidən hazırlanmasına investisiyalar;
- Elm və elmi xidmət.

İnkişaf etmiş ölkələrin iri şirkətləri kadrların hazırlanmasına, onların ixtisasının artırılmasına yönəldilən investisiyalara mühüm əhəmiyyət verir və bunu dünya bazarında mövqelərinin möhkəmləndirilməsinin mühüm istiqaməti hesab edirlər. Get-gedə daha dərinlənən anlaşıdır ki, iqtisadi inkişafın əsas amili olan intellektual məhsul – ona yönəldilən investisiyalardan asılıdır.

İqtisadi ədəbiyyatda investisiya fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra terminlər – investisiya, investisiya qoyuluşu, investisiya prosesi, investisiya fəaliyyəti vəs. terminlər son zamanlar daha çox işlənməkdədir. Belə ki, inzibati amirlik, totalitar iqtisadi münasibətlər sistemində investisiya terminindən o qədər də istifadə olunmurdu. Bunun əvəzinə kapital qoyuluşu termini daha çox tətbiq edilirdi.

İnvestisiya fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin təsnifatına nəzər yetirsək görürük ki, investisiya fəaliyyəti – sahibkarların, iş adamlarının, investorların xalq təsərrüfatının bu və ya digər sahələrinə investisiya qoymaları və onun həyata keçirilməsi ilə əlaqədar görülməli bütün tədbirlərin məcmusudur. İnvestisiya fəaliyyəti həm dövlət sektorunda və həm də qeyri-dövlət

sektorunda həyata keçirilir. Dövlət sektorunda həyata keçirilən investisiya fəaliyyəti – dövlət orqanları, müəssisə, idarə və təşkilatların həyata keçirdiyi investisiya fəaliyyətidir. Qeyri-dövlət sektorunda investisiya fəaliyyəti - idarə, müəssisə, təşkilat və digər dövlət quruluşuna daxil olmayan qurumlar tərəfindən həyata keçirilən özəl investisiya fəaliyyətidir. Bununla yanaşı həm də xarici investisiya fəaliyyəti mövcuddur ki, buraya xarici vətəndaşlar, hüquqi şəxslər, dövlətlər, beynəlxalq qurumlar və.s tərəfindən həyata keçirilən investisiya fəaliyyəti daxildir.

İstər dövlət və istərsə də qeyri-dövlət bölməsində xarici firmalarla yerli müəssisələrin birgə fəaliyyəti – birgə investisiya fəaliyyətidir. İnvestisiya fəaliyyəti investisiya prosesi daxilində, qapalı tsikldə investorla (subyekt), investisiya obyekt (obyekt) arasında həyata keçirilən investisiya fəaliyyətidir. Bu fəaliyyət isə investisiya mühitində baş verir. İnvestisiya mühitində investisiya fəaliyyətinin son nəticəsi isə investorun, sahibkar və ya iş adamlarının mənfəət və ya gəlir götürməsidir.

İnvestisiya fəaliyyətinin subyektləri tərkibcə müxtəlifdir. Bu tərkibə aşağıdakılar aiddir:

- İnvestorlar
- Sifarişçilər
- İş icraçıları
- İnvestisiya fəaliyyəti obyektlərinin istifadəçiləri
- Mal göndərənlər
- Hüquqi şəxslər

Bu siyahıda hüquqi şəxsləri ayrıca qeyd etmək lazımdır. Hüquqi şəxslərə banklar, sığorta və vasitəçi təşkilatlar, investisiya fondları aid edilir.

İnvestisiya fəaliyyətinin obyektləri kimi aşağıdakılar qəbul edilir.

- Qiymətli kağızlar (səhmlər, istiqrazlar və s.);
- İqtisadiyyatın bütün sahələrində yeni yaradılan və modernləşdirilən əsas fondlar və dövriyyə vəsaiti;
- Məqsədli pul əmanətləri;

- Elmi-texniki məhsul və mülkiyyətin digər obyektləri;
- Əmlak hüququ və intellektual mülkiyyət hüququ.

Açıq iqtisadiyyat şəraitində mühüm investisiya fəaliyyəti obyekti ölkə qanunvericiliyinə zidd olmayan *xarici investisiyalardır*. Xarici investisiyalar milli iqtisadiyyata qabaqcıl texnologiyalar gətirməklə, onun elmi potensialını fəallaşdırır. Daxili istehsalçıları himayə etməklə yanaşı dövlət xarici investorlar üçün də əlverişli fəaliyyət mühiti yaratmalıdır. Təbii ki, bu zaman xarici kapitalın marağı ilə milli iqtisadi mənafehi uyğunlaşdırmaq lazım gəlir. Konkret hallarda çoxsaylı amillərin təsirini qiymətləndirmək və manevr etmək lazım gəlsə də, əsas istiqamət ikinciə üstünlük verməkdir.

Bəzən bankların investisiya fəaliyyətinə, gəlir əldə edilməsi məqsədilə müəyyən müddətə pul vəsaitinin yerləşdirilməsi üzrə bütün əməliyyatlar aid edilir, başqa sözlə, bankların bütün aktiv əməliyyatları investisiya hesab edilir. Əslində isə bu yanaşma düzgün deyildir. Belə ki, mərkəzi bankda olan vəsaitlər kimi aktivlər, bank üçün işləmədiyinə görə investisiya hesab oluna bilməz. Sərbəst maliyyə vəsaitləri – istifadə olunmayan və ya mənfəət məqsədi ilə dövriyyəyə buraxılmayan vəsaitlər – investisiya olmaya da bilər. Belə ki, bu vəsaitləri inflyasiya dəyərsizləşdirə bilər və heç bir mənfəət əldə olunmaz. Həmçinin şəxsi məsrəflər üçün sərf olunan kapital da investisiya sayıla bilməz. Əgər həmin maliyyə vəsaitlərini banklarda hesaba qoysaq və ya iqtisadiyyatın müəyyən sahələrində sahibkar kapitalı kimi dövriyyəyə buraxsaq, müəyyən müddətdən sonra mənfəətə təminat olacaq. Belə ki, bank hesabından müəyyən dividendlər, sahibkarlıq fəaliyyətindən isə xalis gəlir qazanılacaq.

Ümumiyyətlə investisiya prosesi uzunmüddətli proses olub bir sıra mərhələlərdən ibarətdir. Prosesin son mərhələsi olan mənfəət aşağıdakı etaplari keçdikdən sonra reallaşır :

- *Araşdırma* – Kapital qoyuluşunun predmetinə ilkin yanaşmadır. Yəni, təklif araşdırılır, məqsədə müvafiq istiqamətdə fəaliyyətə başlanılır, təklifə müvafiq investisiya layihəsi hazırlanır.
- *Təhlil* – İnvestisiya proyektinin dəyəri, həcmi və digər mətləblər hesablanaraq dəqiqləşdirilir. Bu etapda yaradılacaq müəssisənin forması, istehsal olunacaq məhsulun

çeşidləri və s. müəyyən olunur, yerli və xarici bazarlar analiz olunur, istehsal olunacaq və satılacaq məhsulun həcmi proqnozlaşdırılır.

– *Qərar qəbulu* – Layihənin təhlilindən sonra əldə olunan yekun nəticələrə əsasən son qərar qəbul edilir. Bu qərar qəbul edilərkən sözsüz ilk əvvəl məsrəf və mənfəət fərqi, həm də mənfəətə keçid müddəti önə çəkilir. Və ona əsaslanaraq layihənin əhəmiyyəti dəyərləndirilir.

– *İnvestisiya mənbələrinin müəyyən olunması* – Kapital qoyuluşları üçün nəzərdə tutulmuş maliyyə vəsaitlərin və digər aktivlərin araşdırılması. Son zamanlar bu mərhələyə xas olan yeni tendensiya üzə çıxmışdır. Belə investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi üçün şirkətlər çox vaxt öz dövrüyyə vəsaitlərindən deyil, borc kapitalından, kreditlərdən daha çox istifadə edirlər. Bu isə öz növbəsində həmin şirkətə fəaliyyətinin həcmi, tempini azaltmayaraq investisiya layihəsi ilə məşğul olmağa imkan verir.

– *Sənədlərin hazırlanması* – Qarşı tərəf ilə rəsmi danışıqlar üçün müvafiq sənədlərin hazırlanması.

– *Danışıqlar və rəsmiyyət* – İnvestorlar ilə investisiya tələbatı olan tərəf arasında danışıqlar aparılır, layihə müzakirə olunur və hər iki tərəfin niyyətləri üst-üstə düşdüyü yekun müqavilə imzalanır. Müqavilədən asılı olaraq hər tərəf öz üzərinə müəyyən öhdəliklər götürür.

– *Maliyyə vəsaitlərinin formalaşdırılması* – Qəbul olunmuş layihə üzrə müqaviləyə əsasən investisiya prosesinə başlamaq üçün zəruri maliyyə aktivləri formalaşdırılır və prosese başlanılır.

– *İnşaat* – Nəzərdə tutulmuş mal istehsalını reallaşdırmaq üçün zəruri istehsal obyektlərinin tikintisi, istehsal vasitələrinin alınması, lazımi texnologiyanın tətbiqi, işçi personalının hazırlanması prosesi gedir.

– *İstehsalat* – Artıq nəzərdə tutulmuş məhsulun istehsalı başlanılır.

– *Məhsulun reallaşdırılması* – Hazır məhsul yerli və xarici bazarda realizasiya olunur.

– *Qoyulan vəsaitin qaytarılması* – Layihənin həyata keçirilməsi üçün sərf edilmiş maliyyə vəsaiti geri qaytarılır.

– *Mənfəətə keçid* – Və ən nəhayət investisiya layihəsinin əsas məqsədi – mənfəətə keçid prosesi başlanır. Yəni, proqnozlaşdırılan mənfəətin reallaşdırılması baş verir.

Obyektin istismara hazırlıq dövründə avadanlığın, komplektlərin, tikinti-quraşdırma və buraxılış işlərinin yerinə yetirilməsi üçün xammal və materialların gətirilməsini təmin edən partnyorların cəlb edilməsini, sonra isə obyektin təminat xidmətini təmin etmək zəruridir. İstismar zamanı bir qayda olaraq, müqavilə öhdəlikləri üzrə iş partnyorlarının sayı genişlənir : bir tərəfdən, hazır məhsul istehsalı üçün enerji resurslarının, komplektləşdirici dəstlərin, xammal və materialların müntəzəm surətdə daxil olması (xidmət göstərməsi), digər tərəfdən, məhsulun (xidmətlərin) reallaşdırılması üçün zəruridir. Beləliklə, obyektin hazırlanması, tikintisi və istismarı müxtəlif təşkilat və müəssisələrin çoxlu sayda işinin dəqiq qarşılıqlı əlaqəsini tələb edir və onların qarşılıqlı fəaliyyəti qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq olmadan qeyri-mümkündür.

Layihənin investisiya cəlbəediciliyinin qiymətləndirilməsi nəticəsində elə əsas sənəd meydana çıxmalıdır ki, həmin sənəd layihənin reallaşması üçün bütün iştirakçıların və partnyorların maraqlarını birləşdirsinsin, stimullaşdırsın.

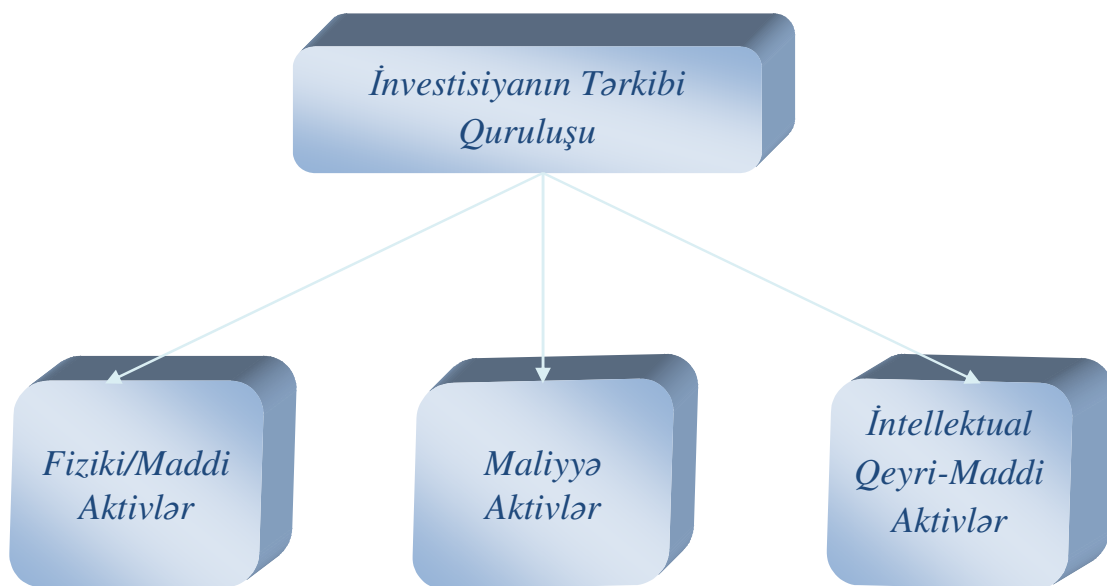
İnvestisiyalarda əsas rol kapitala məxsusdur. Kapital investisiyalar nöqtəyi-nəzərindən mənfəətin əldə edilməsi üçün vasitədir. Daha da dərin mənada isə : Kapital dedikdə - gəlir, mənfəət və ya sosial səmərə əldə edilməsi məqsədi ilə investor tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyətinin müxtəlif sahələrinə qoyulan maddi, maliyyə və intellektual sərvətlər nəzərdə tutulur. Kapital gəlir əldə edilməsi və onun idarə olunması məqsədi ilə müəssisənin yaradılmasına, qiymətli kağızların alınmasına sərf oluna bilər və müəyyən faizlə kreditə verilə bilər. Kommersiya təcrübəsində investisiyaların formaları müxtəlifdir və onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar :

Fiziki / Maddi Aktivlər qrupu. Bu qrupa çox vaxt real aktivlər qrupu da deyilir. Və buraya əsasən avadanlıq, yarımfabrikatlar, binalar, qurğular, vəs. digər daşınan və daşınmaz sərvətlər aid edilir.

Maliyyə Aktivlər qrupu. Bu qrupa portfel aktivlər qrupu da deyilir. Qrupa maliyyə vəsaitlərinin bütün növləri : pul vəsaitləri, məqsədli bank əmanətləri, kreditlər, paylar, səhmlər, hissə sənədləri vəs. aid edilir.

İntellektual / Qeyri-Maddi Aktivlər qrupu. Əsasən ixtiralar, nou-hau və patentlər, marketing və menecment təcrübəsi, müxtəlif növ istehsal təyinatlı texnologiyalar və digər intellektual dəyərlər başa düşülür.

Şəkil 1.1.İnvestisiyaları tərkibinə görə qruplaşdırma

Real investisiyaların başlıca məqsədi vəsait və resursların əsaslı tikintiyə, məhsul istehsalı və ya xarici borcların verilməsi və səhmdarlara dividendlər verilməsi zamanı xidmət göstərilməsi üçün nəzərdə tutulmuş obyektin rekonstruksiyası və ya modernləşdirilməsinə qoyulmasıdır. Xarici borclar qaytarıldıqca, müvafiq olaraq səhm kapitalının da dəyəri artır. Bundan əlavə, torpaq sahələri, bina və qurğulara – bir sözlə, daşınmaz əmlak hesab olunan obyektlərə investisiyalar qoyularkən daşınmaz əmlakın dəyərinin artımının dünya meyllərini nəzərdə tutmaq lazımdır.

Ümumilikdə bazar iqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, dünyada o dövlətlər dinamik və sabit inkişaf edir ki, onların gələcəyə istiqamətlənmiş və düşünülmüş investisiya strategiyası olsun. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkə iqtisadiyyatının mikro və makro səviyyədə sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaq üçün bir sıra xüsusi vəzifələr yerinə

yetirmək lazımdır. Bu vəzifələrdən, cəmiyyətin artmaqda olan sosial-iqtisadi tələbatının ödənilməsi, mövcud istehsal potensialından tam və səmərəli istifadə edilməsi, ETT-nin nəaliyyətlərinin istehsala tətbiqi və digərləri səmərəli investisiya qoyuluşlarından asılıdır. Bu baxımdan, cəmiyyətin həyatında investisiya qoyuluşlarının əhəmiyyəti və rolu son dərəcə artmış olur.

1.2. Qlobal investisiya axınlarının müasir meyilləri

Son illərdə qlobal investisiya meyilləri dünyada azalan iqtisadi dinamika, xüsusilə 2008-ci ildə başlayan və davam edən qlobal iqtisadi böhranla şərtlənmişdir. Belə ki, dünyada birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) axını 2008-ci ildən etibarən kəskin azalmış və yalnız 2013-cü ildə 1,4 trilyon ABŞ dollarını ötürək böhrandan öncəki (2005-2007) orta səviyyəyə çatmışdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransının (UNCTAD) proqnozlarına görə, orta müddətli perspektivdə makroiqtisadi şəraitin yaxşılaşması və investorların etibarının bərpa olunacağı təqdirdə, transmilli korporasiyalar nağd vəsaitlərini yeni investisiyalara istiqamətləndirə bilər. Bundan sonra isə BXİ axınları 2014-cü ildə 1,6 trilyon ABŞ dolları, 2015-ci ildə isə 1,8 trilyon ABŞ dolları səviyyəsinə çata bilər. Lakin, bu artımın qarşısını ala biləcək əhəmiyyətli risklər hələ də qalmaqdadır. Dünya maliyyə sistemində struktur çatışmazlıqları, investorlar üçün həlledici olan makroiqtisadi mühitin mümkün pisləşməsi, ciddi siyasi qeyri-müəyyənlik və bu kimi digər amillər BXİ axınlarının sonrakı azalmasına gətirib çıxara bilər. 2013-cü ildə BXİ axınlarının artım tempi dünya üzrə 11%-ə çataraq, bütün şərti iqtisadi qruplarda da (inkişaf etmiş, inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələr) müşahidə olunmuşdur. İnkişaf etmiş iqtisadiyyatlara BXİ axınlarının həcmi 2013-cü ildə 12% artsa da, qlobal BXİ axınlarının yalnız 39%-ni təşkil etmişdir.

Eyni zamanda, bu şərti iqtisadi qrupa 2013-cü ildə yatırılmış BXİ-nin ümumi həcmi böhran öncəki 2007-ci ilin səviyyəsinin 44%-ni təşkil etmişdir. 2012-ci ildə artım tempi nümayiş etdirən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ümumi BXİ axınları 2013-cü ildə də artaraq

qlobal BXİ axınlarının ümumi həcmnin 52%-ni təşkil etmişdir. Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə isə BXİ axınları 45%-lik rekord artım səviyyəsinə çataraq, qlobal BXİ axınlarının ümumi həcmnin 9%-ni təşkil etmişdir.

2015-ci ilin ötən dövrünün yekunları qlobal iqtisadiyyatın dayanıqlı artım trayektoriyasına daxil olmadığını bir daha göstərdi. 2015-ci il dünya iqtisadiyyatı üçün qeyri-müəyyənliklərin artması, qarşılıqlı asılı olan ölkə qrupları üzrə zəif və kövrək iqtisadi artım, məzənnələrin qeyri-sabitliyi, əmtəə qiymətlərinin kəskin aşağı düşməsi, və s. ilə səciyyəvi olmuşdur. Aparıcı ölkələrdə struktur problemlərin qalması şəraitində yumşaq monetar siyasətin real sektorda investisiyalara transformasiyası zəif olmuşdur.

Cədvəl 1.1. Dünya iqtisadiyyatının artım templəri, faizlə

	2013	2014	2015	2016
Dünya iqtisadiyyatı	3.4	3.4	3.5	3.8
İnkişaf etmiş ölkələr	1.4	1.8	2.4	2.4
<i>ABŞ</i>	2.2	2.4	3.1	3.1
<i>Avrozona</i>	-0.5	0.9	1.5	1.6
<i>Yaponiya</i>	1.6	-0.1	1.0	1.2
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	5.0	4.6	4.3	4.7
<i>Mərkəzi və Şərqi Avropa</i>	2.9	2.8	2.9	3.2
<i>MDB</i>	2.2	1.0	-2.6	0.3
<i>İnkişaf etməkdə olan Asiya</i>	7.0	6.8	6.6	6.4
<i>Latın Amerika və Karib</i>	2.9	1.3	0.9	2.0
<i>hövzəsi</i>				

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu (www.imf.org)

Ölkələr üzrə iqtisadi artım perspektivləri mürəkkəb və ziddiyyətli amillərin təsirinə məruz qalır. Qlobal maliyyə böhranından və avro zonada böhrandan qalmış problemlər (kövrək bank sektoru, habelə dövlət, korporativ və ev təsərrüfatlarının borc yükünün yüksək olması) bir sıra ölkələrdə istehlakı və iqtisadi artımı məhdudlaşdırır. Digər tərəfdən, zəif iqtisadi aktivlik deleverec prosesini ləngidir. Bununla yanaşı, əlverişsiz demoqrafik vəziyyət (əhəlinin yaşlanması), investisiyaların azalması və məhsuldarlığın kövrək artımı həm İEO-də, həm də

İEOÖ-də potensial olaraq iqtisadi artımı məhdudlaşdırır. Qeyd olunan amillərlə yanaşı, hazırda enerji daşıyıcılarının qiymətinin və məzənnənin volatilliyi makroiqtisadi perspektivlərə ciddi təsir edir. İqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkələr cari ildə global iqtisadi artımın əsas hərəkətverici qüvvəsi olacaqlar. Bu ölkələr qrupunda artımın 2014-cü ildəki 1.8%-dən 2015-ci ildə 2.4%-ə yüksələcəyi gözlənilir. Artım daha çox enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin azalması ilə dəstəklənir.

Proqnozlara görə, ABŞ-da iqtisadi artım 2015-2016-cı illərdə 3.0%-dən çox olacaqdır. İqtisadi aktivliyin əsas ənənəvi mənbəyi olan daxili tələbin artmasının enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin azalması, daha mülayim büdcə korreksiyası və adaptiv monetar siyasətlə dəstəklənməsi proqnozlaşdırılır. 2014-cü ilin 2-ci və 3-cü rüblərində qeyd olunan zəif dinamikadan sonra avro zonada iqtisadi artımın sürətlənməsi müşahidə olunur ki, bu da aşağı neft qiymətləri, aşağı faiz dərəcələri və avronun məzənnəsi ilə dəstəklənir. 2014-cü ilin mənfə nətəcələrindən (il ərzində iqtisadi artım cəmi 0.1% olmuşdur) sonra Yaponiyada artım gözləntiləri Yaponiya yenin aşağı məzənnəsi və neft qiymətləri ilə bağlıdır. İqtisadiyyatı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadi artımın bir qədər də zəifləməsi gözlənilir. BVF-nun proqnozlarına görə bu ölkələrdə artımın 2014-cü ildə olan 4.6%-dən 2015-ci ildə 4.3%-dək azalacaqdır. Bu bir sıra faktorlarla bağlıdır:

- enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin azalması neft ixracatçı-ölkələrdə artımın azalmasına səbəb olacaqdır;

- kredit və investisiyaların kəskin artması ilə əlaqədar olaraq Çində maliyyə sektoruna qarşı nəzarət rejiminin sərtləşdirilməsi nəticəsində investisiyaların azalması. Aşağı gəlirli ölkələrdə iqtisadi aktivliyin yüksək səviyyədə qalmasına baxmayaraq onun artım tempi bir qədər səngiyəcək: 2014-cü ildəki 6.0%-dən 2015-ci ildə 5.5%-dək. Lakin 2016-cı ildə ticarət tərəfdaşları olan İEOÖ tərəfindən xarici tələbin artması aşağı gəlirli ölkələrdə iqtisadiyyatın canlanmasını dəstəkləyəcəkdir.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) məlumatına əsasən, 2014-cü ildə dünya iqtisadiyyatının artım tempi 2013-cü ildə olduğu kimi 3.4% təşkil etmişdir.

2014-cü ildə İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələr (İEOÖ) üzrə artım tempi 4.6% təşkil etməklə 2013-cü il ilə müqayisədə 0.4 faiz bəndi az olmuşdur. Artım tempinin aşağı düşməsi bir sıra amillərlə, xüsusən də, dünya bazarında əmtəə qiymətlərinin aşağı olması, Çin iqtisadiyyatının artım tempinin azalması və xarici tələbdən daxili tələbə keçiddən qaynaqlanan çətinliklər, eləcə də, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin əhatə etdiyi region, Yaxın Şərq və Şimali Afrikada mövcud çətin geosiyasi vəziyyət ilə izah olunur.

İnkişaf Etməmiş Ölkələr (İEO) qrupu üzrə iqtisadiyyatın artım tempi 2014-cü ildə 1.8% olmuşdur. Bu isə 2013-cü ilə nisbətən 0.4 faiz bəndi. yüksəkdir. Bu ölkələr üzrə iqtisadiyyatın artım tempinin sürətlənməsi ABŞ-da tələbatın və investisiyaların artımı, avrozonada isə iqtisadiyyatın yenidən canlanması ilə əldə edilmişdir. Belə ki, 2013-cü ildə avrozonada 0.4% azalmadan sonra 2014-cü ildə 0.8% artım qeydə alınmışdır.

BVF-in proqnozlarına əsasən, 2015-ci ildə dünya iqtisadiyyatının artım tempi qismən azalaraq 3.3%, 2016-cı ildə isə yenidən artaraq 3.8% olacaq. Dünya Bankının proqnozuna əsasən isə dünya üzrə iqtisadi artım müvafiq olaraq 2.0% və 2.4% olacaqdır.

BVF-in qiymətləndirmələrinə əsasən, İEOÖ üzrə artım tempi 2015-2016-cı illər üzrə 4.2% və 4.7%, İEO qrupu üzrə isə müvafiq olaraq 2.1% və 2.4 % təşkil edəcəkdir.

2014-cü ildə İEO qrupu üzrə inflyasiya səviyyəsi 1.4%, İEOÖ qrupu üzrə isə 5.1% olmuşdur. BVF-in proqnozuna əsasən, İEOÖ üzrə inflyasiya səviyyəsi 2015-2016-cı illər üzrə 5.5% və 4.8% təşkil edəcəkdir. İEO üzrə isə inflyasiya səviyyəsi 2015-ci ildə dəyişməsə də, 2016-cı il üzrə 1.2% artacağı proqnozlaşdırılır. 2015-ci ildə İEO üzrə qiymətlər səviyyəsinin aşağı düşməsi proqnozu dünya bazarında xam neftin qiymətinin ucuzlaşması ilə izah edilir. 2014-cü il ərzində enerji qiymət indeksi və ərzaq qiymət indeksi 7.1% azalmışdır. Dünya bazarında əmtəə qiymətlərinin azalması İEOÖ-də iqtisadi aktivliyin bir qədər aşağı olması ilə əlaqələndirilir. Dünya Bankının proqnozuna əsasən, 2015-ci ildə enerji qiymət indeksi daha 38.7%, ərzaq qiymət indeksi isə 12.3% azalacaqdır. Enerji qiymət indeksi üzrə azalma əsasən xam neftin ucuzlaşması ilə əlaqədar olacaqdır. Belə ki, bankın proqnozuna əsasən, 2015-ci ildə xam neftin qiyməti 1 barel üçün 96.2 ABŞ dollarından 57.5 ABŞ dollarına enəcəkdir. Mütəxəssislərin ehtimalına görə, İran neftinin böyük həcmdə dünya bazarına qayıdışı xam

neftə olan qiymətləri bir qədər də aşağı sala bilər. BVF-in proqnozuna əsasən, dünya bazarında 2015-2016-cı illərdə xam neftin qiyməti müvafiq olaraq 58.9 ABŞ dolları və 64.2 ABŞ dolları olacaqdır.

İEOÖ qrupu üzrə inflyasiyanın artım tempinin nisbətən zəifləməsi proqnozu yanacağa olan aşağı qiymətlərlə yanaşı, bu qrup ölkələrdə işgüzar fəallığın azalması ilə izah edilə bilər. Lakin buraya milli valyutaları əhəmiyyətli dərəcədə devalvasiyaya məruz qalmış ölkələr aid edilməməlidir. İlkin hesablamalara əsasən, 2014-cü ildə dünya ticarəti 3.4% artmışdır. Dünya üzrə ixracın səviyyəsinin 2015-ci ildə 4.5% artacağı proqnoz edilir. 2016-cı ildə isə dünya ixracının artım tempinin bir qədər də sürətlənərək 4.9% olacağı ehtimal edilir.

MDB regionunda xarici ticarət əlaqələrinin inkişafı regionda mövcud geosiyasi vəziyyətin inkişafından və dünya bazarında əsas əmtəə növlərinin gələcək qiymətlərdən asılı olacaqdır.

2014-cü ildə aparıcı ölkələrin valyuta məzənnələrində qeyri-sabitlik davam etmişdir. Hesabat ilinin ikinci yarısında ABŞ-da monetar siyasətin sərtləşdirilməsindən sonra ABŞ dolları digər valyutalara nəzərən dəyər qazanmağa başlamışdır. Bununla yanaşı, avrozonada borc probleminin davam etməsi avronun, dünya bazarında xam neftin qiymətinin aşağı düşməsi xammal ixracatçılarının, Rusiyaya qarşı iqtisadi sanksiyaların qəbulu isə rus rublu və bir sıra digər MDB-yə üzv ölkələrin milli valyutalarının dəyərdən düşməsi ilə nəticələnmişdir.

2015-ci ilin fevral ayında həyata keçirilmiş manatın məzənnəsinin korreksiyası xarici ticarət tərəfdaşımız olan əksər ölkələrin milli valyutalarının son dövrlərdə əhəmiyyətli ucuzlaşmasının milli iqtisadiyyatın rəqabət üstünlüklərinə mənfi təsirlərini neytrallaşdırmağa yönəldilmişdir.

2015-2016-cı illər üzrə dünya iqtisadiyyatında artımın proqnozlaşdırılmasına baxmayaraq, bu proqnozların reallaşmasında bir sıra risklər mövcud olacaqdır. BVF-in mütəxəssislərinin fikrinə əsasən, yaxın müddətli dövrdə dünya iqtisadiyyatının artımına təsir edən əsas risklər aşağıdakılardır:

- Avrozonada davam edən borc problemi;
- ABŞ-da faiz dərəcəsinin təkrar artımı İEOÖ-dən kapital axınına səbəb ola bilər;
- ABŞ dollarının güclənməsi bir sıra ölkələri tədiyyə balansı riski və xarici borcun

maliyyələşdirilməsi riski ilə üzləşdirir;

- İEÖ-də müşahidə edilən aşağı inflyasiya və hətta deflyasiya, xüsusilə böyük həcmdə dövlət borcu olan ölkələrdə işgüzar fəallığın artmasını əngəlləyir;

- Rusiyaya qarşı sanksiyaların davam etdirilməsi, Yaxın Şərqdə davam edən müharibə yanacaq məhsullarının dünya bazarında maneəsiz çıxarılması yolunda risklər yarada bilər;

- Çin iqtisadiyyatında artım ilə əlaqədar risklər, ölkənin maliyyə bazarında yaranan mövcud çətinliklər və milli valyutanın qismən dəyərdən düşməsi.

Cədvəl 1.2. Dünya üzrə ÜDM, ticarət, əsas kapitalın ümumi yığımı və məşğulluğun artım templəri, % ilə

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 proq.	2016 proq.
ÜDM	1.5	-2.0	4.1	2.9	2.4	2.5	2.6	2.8	3.1
Ticarət	3.0	-10.6	12.6	6.8	2.8	3.5	3.4	3.7	4.7
ƏKÜY	3.0	-3.5	5.7	5.5	3.9	3.2	2.9	3.0	4.7
Məşğulluq	1.2	1.1	1.2	1.4	1.4	1.4	1.3	1.3	1.2
BXİ	-20.4	-20.4	11.9	17.7	-10.3	4.6	-16.3	11.4	8.4
BXİ, trilyon dollarla	1.49	1.19	1.33	1.56	1.40	1.47	1.23	1.37	1.48

Mənbə: UNCTAD, FDI/MNE database for FDI in 2008-2014, UNCTAD estimates for FDI in 2015-2016 (www.unctad.org)

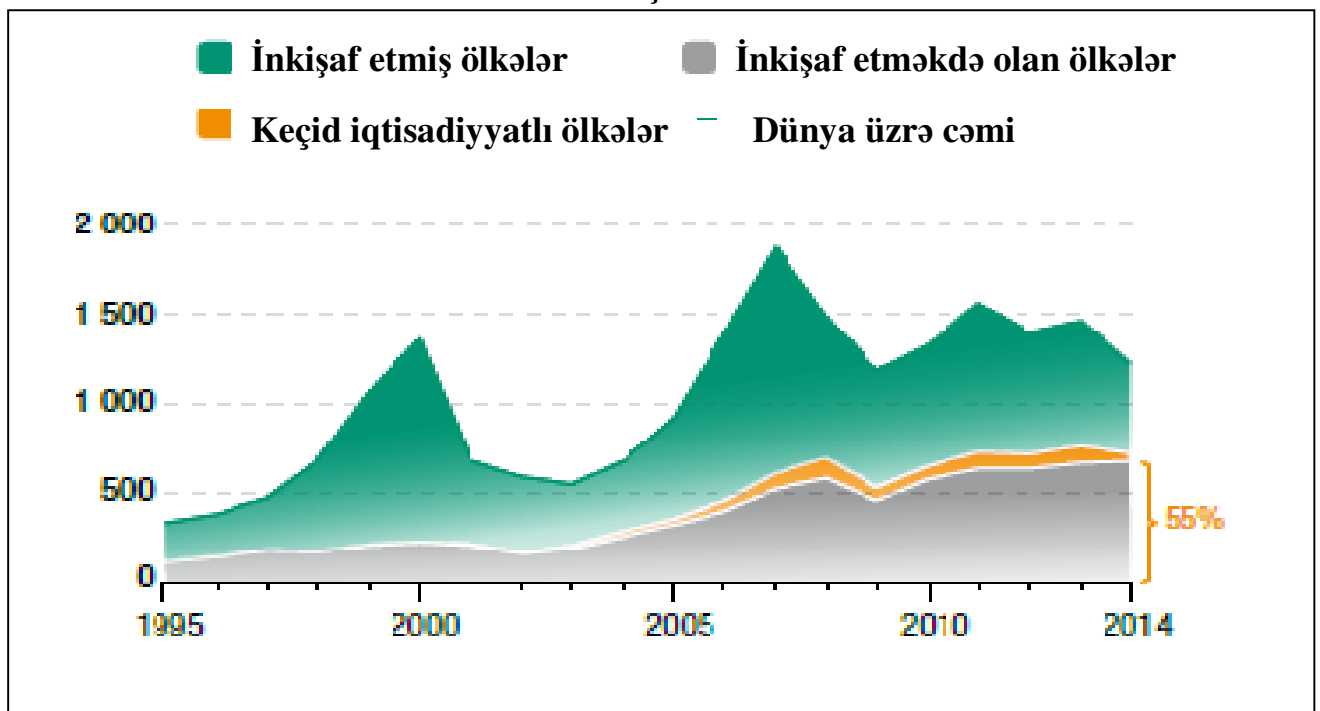
Təbii ki, dünya iqtisadiyyatında davam edən qeyri-münbit şərait qlobal investisiya axınlarına da mənfi təsir göstərir. Qlobal birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) axınları 2014-cü ildə 16% azalaraq 1.47 trilyon ABŞ dollarından 1.23 trilyon ABŞ dollarına düşmüşdür. Birbaşa xarici investisiyaların azalmasının əsas səbəbləri dünya iqtisadiyyatında axsamaların baş verməsi, investorlar üçün qeyri-münbit şəraitin formalaşması və artan geosiyasi risklər olmuşdur. Dünya üzrə ÜDM-in, ticarətin, əsas kapitalın ümumi yığımının (ƏKÜY) və məşğulluğun artmasına baxmayaraq, BXİ-nin miqdarında azalma müşahidə olunmuşdur.

UNCTAD tərəfindən dünya üzrə BXİ-nin 2015-ci ildə 1,4 trilyon ABŞ dolları (2016-cı ildə 1.5 trilyon ABŞ dolları) olacağı proqnozlaşdırılmışdır. BXİ-nin artımına əsas səbəblər

kimi ABŞ iqtisadiyyatında artım tendensiyasının olması, ucuz neftin dünya üzrə tələbin stimullaşdırması, investisiyaların liberallaşma siyasətinin genişləndirilməsi göstərilir. Transmilli şirkətlər (TMS) arasında yüksək gəlirliliyin davam etməsi BXİ-in artmasına təsir edəcəkdir. Lakin bir sıra iqtisadi və siyasi risklərin mövcudluğu, Avrozona daxilində qeyri-müəyyənliyin baş verməsi, geosiyasi gərginlik nəticəsində münaqişələrin baş verməsi ehtimal edilən artımın azalmasına gətirib çıxara bilər.

BXİ axınlarının həcmi ilə yanaşı, onların axın istiqamətləri də dəyişmişdir. Belə ki, əgər inkişaf etmiş ölkələrə BXİ axını üzrə kəskin azalma baş vermişdirsə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə tarixi maksimum həddi qeydə alınmışdır.

Şəkil 1.2. 1995-2014-cü illərdə dünya üzrə və ölkələr qrupuna yönəlmiş BXİ axınları, mlrd.ABŞ dolları ilə

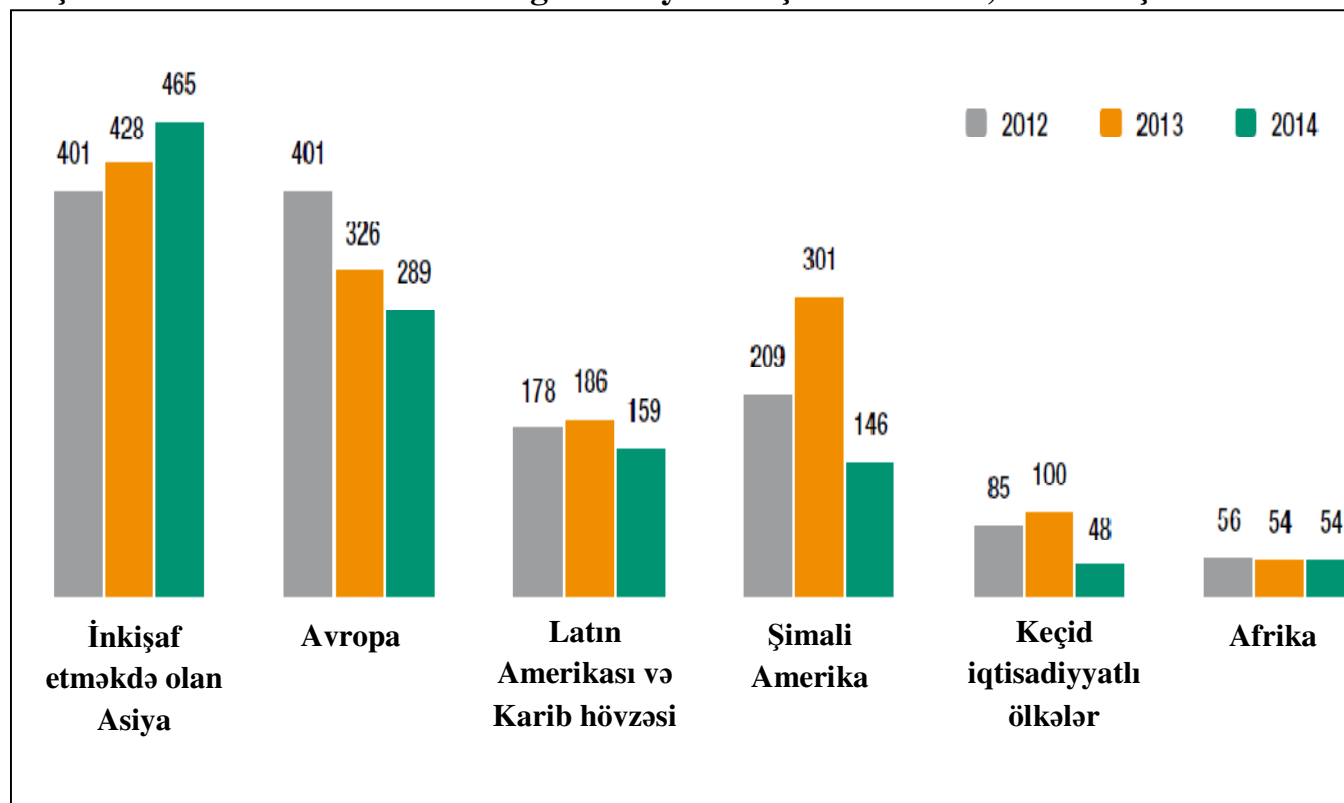
Mənbə:UNCTAD, FDI/MNE database (www.unctad.org/fdistatistics)

2014-cü ildə global BXİ axınlarının 55%-i inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatlarına yönəlmişdir (Şəkil 1.2). İnkişaf etməkdə olan Asiya ölkələrində BXİ

idxalında artım baş vermişdirsə, Latin Amerikası ölkələrində azalma və eyni qrup Afrika ölkələrində isə durğunluq baş vermişdir.

İnkişaf etmiş ölkələrə BXİ axını 28% azalaraq 499 milyard ABŞ dolları olmuşdur. ABŞ iqtisadiyyatına BXİ axını 92 milyard ABŞ dolları azalmışdır (2013-cü ilə nəzərən 40% azalma baş vermişdir). Azalmaya əsas səbəb kimi Vodafone və Verizon şirkətlərinin ayrılması göstərilir. Avropa ölkələri arasında İrlandiya, Belçika, Fransa və İspaniyada azalma baş vermişdirsə, Birləşmiş Krallıqda, İsveçrədə və Finlandiyada bu göstərici üzrə artım baş vermişdir.

Şəkil 1.3. 2012-2014-cü illərdə regionlara yönəlmiş BXİ axınları, mlrd.ABŞ dolları ilə

Mənbə: UNCTAD, FDI/MNE database (www.unctad.org/fdistatistics)

2014-cü ildə keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə BXİ axınının miqdarı 52% azalaraq 48 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. Azalmanın əsas səbəbləri kimi regional konfliktlərin qızışması və müəyyən ölkələrə sanksiyaların tətbiq edilməsi göstərilir. Rusiya

Federasiyasına BXİ axınının həcmi 70% azalaraq 21 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. 2013-cü ildə Rosneft-BP meqa-sövdələşməsinin bağlanması Rusiyada bu göstəricinin yüksəlməsinə səbəb olmuşdur.

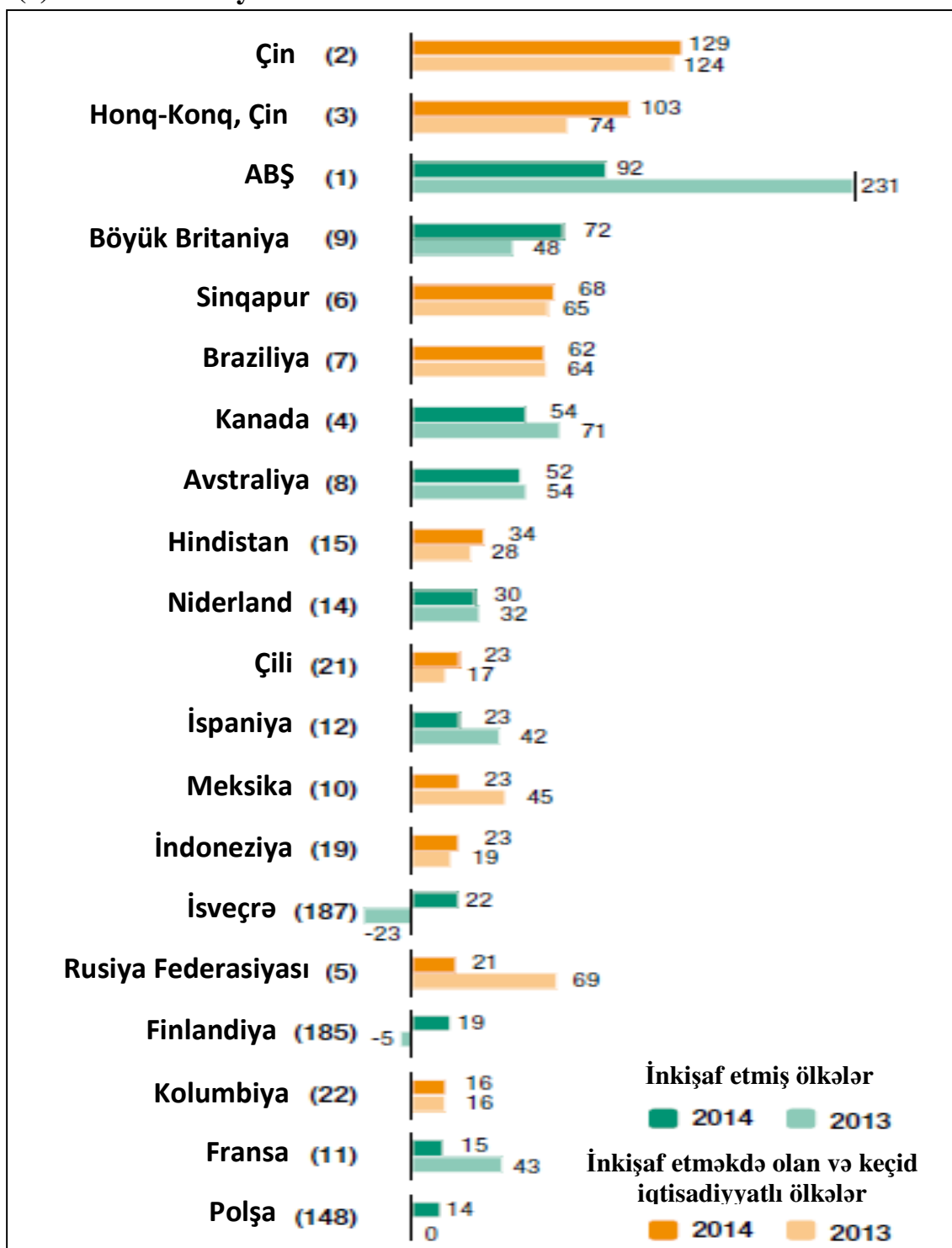
İnkişaf etməkdə olan ölkələrə BXİ axını 2% artaraq tarixi maksimum həddinə çatmışdır (681 milyard ABŞ dolları). 2014-cü il ərzində Asiya ölkələrinə BXİ axını artsa da, Latin Amerikası və Karib ölkələri üzrə azalma, Afrika ölkələri üzrə durğunluq müşahidə edilmişdir (Şəkil 1.3). İnkişaf etməkdə olan Asiya ölkələrinə BXİ axınında 9% artım baş verərək 465 milyard ABŞ dollara bərabər olmuşdur. Şərqi Asiya, Cənub-Şərqi Asiya və Cənubi Asiya regionlarının hər biri bu göstərici üzrə artım nümayiş etdirmişdir. Çində xidmət sektorunun inkişafı nəticəsində ölkəyə BXİ axını 4% artmış və 129 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. Honq Konq və Sinqapura BXİ axınında artım müşahidə edilmişdir. Hindistanda qeyd edilən göstərici üzrə kəskin 22%-lik artım baş verərək 34 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. Lakin Qərbi Asiya ölkələrinə BXİ axını 4% azalaraq 43 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur.

4 illik davamlı artımda sonra Latin Amerikası və Karib hövzəsi ölkələrinə (offşor maliyyə mərkəzləri istisna olmaqla) BXİ axını 14% azalaraq 159 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Belə ki, Meksika, Venesuela, Argentina, Peru və Kolumbiya qeyd edilən göstərici üzrə azalma, Çilidə isə artım müşahidə edilmişdir. Braziliyada bu göstərici üzrə vəziyyət stabil olaraq qalmışdır.

Afrikaya BXİ axını dəyişməyərək 54 milyard ABŞ dolları səviyyəsində qalmışdır. Şimali Afrikaya BXİ axınının miqdarında 15% azalma baş verərək 12 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. Sub-Saxara regionu üzrə 5%-lik artım baş verərək 42 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. Ebola virusunun tüğyan etməsi, regional münaqişələrin baş verməsi və əmtəə qiymətlərinin aşağı düşməsi səbəbindən Qərbi Afrika regionuna BXİ axını 10% azalaraq 13 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. Cənubi Afrika regionunda bu göstərici 2% azalaraq 11 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Mərkəzi Afrika və Şərqi Afrika regionlarına BXİ axınları müvafiq olaraq 33% və 11% artaraq 12 milyard və 7 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

Şəkil 1.4. 2013 və 2014-cü illərdə BXİ qəbul edən 20 ən böyük iqtisadiyyat, milyard ABŞ dolları ilə

(x) = 2013-cü ildə yeri

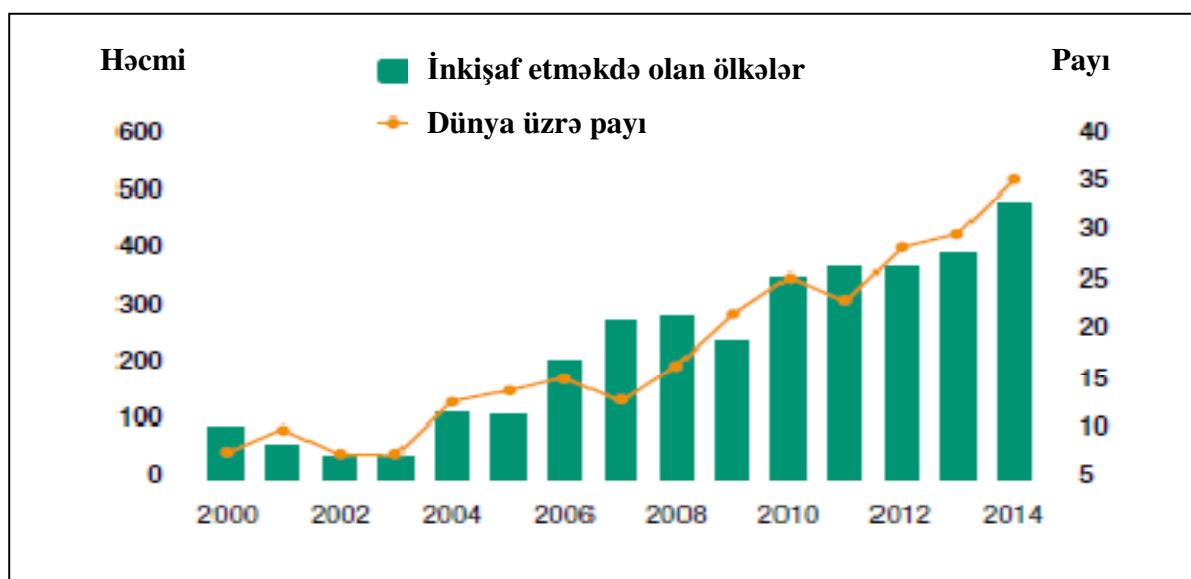
Mənbə: UNCTAD, FDI/MNE database (www.unctad.org/fdistatistics)

İstixana layihələrinə yatırılan investisiyaların çoxalması nəticəsində az inkişaf etmiş ölkələrə BXİ axınları 4% artaraq 23 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

Ümumiləşdirərək qeyd etmək olar ki, 2014-cü il ərzində Çin ən çox BXİ qəbul edən ölkə olmuşdur (Şəkil 1.4). Bu sıralamada Honq Konq 2-ci, ABŞ isə 3-cü olmuşdur. Ən çox BXİ qəbul edən ölkələrin ilk onluğu arasında 5-i inkişaf etməkdə olan ölkədir.

Transmilli şirkətlər tərəfindən inkişaf etməkdə olan ölkələrə və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə BXİ axını üzrə artım müşahidə olunmuşdur. 2014-cü ildə dünyanın ən iri investorları inkişaf etməkdə olan Asiya ölkələri olmuşlar. 2014-cü ildə təkcə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə olan transmilli şirkətlər tərəfindən 468 milyard ABŞ dolları investisiya qoyulmuşdur, bu göstərici 2013-cü illə müqayisədə 23% çoxdur. Bununla da onlar dünya BXİ qoyuluşlarında 35%-lik paya sahib olmuşlar ki, bu da 2007-ci illə müqayisədə 13% çoxdur (Şəkil 1.5).

Şəkil 1.5. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdən BXİ axınları və onların dünya üzrə payı, milyard ABŞ dolları və faiz ilə

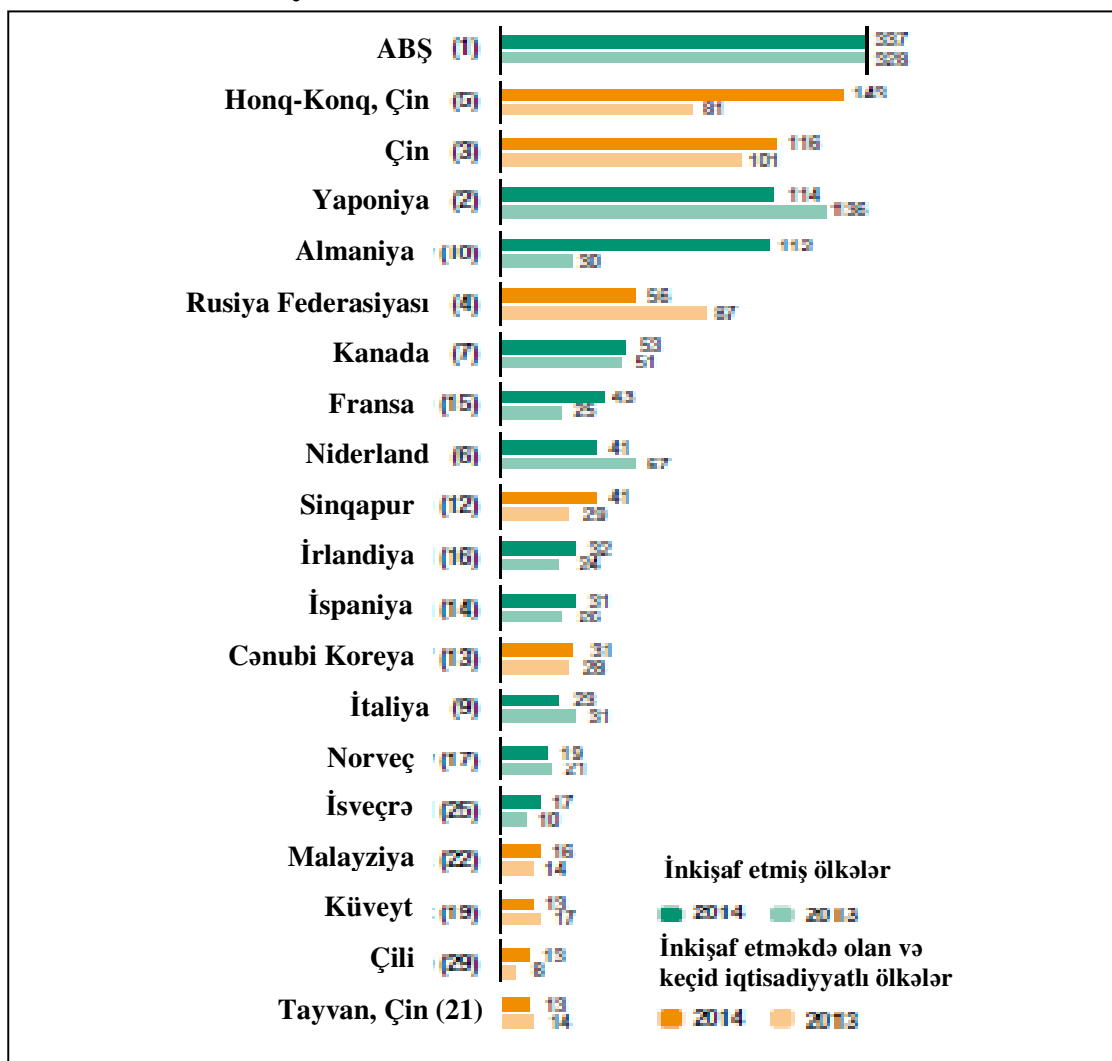
Mənbə: UNCTAD, FDI/MNE database (www.unctad.org/fdistatistics)

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin transmilli şirkətləri əsas investisiyaları istixana layihələrinə və trans-sərhəd şirkətlərinin yaradılmasına yönəldilmişdir.

İnkişaf etmiş ölkələrdən olan transmilli şirkətlərin investisiyalarının yarısından çox hissəsini əsas kapitala yönəltdiyi halda, inkişaf etməkdə olan ölkələrin transmilli şirkətlərin 81% investisiyaları təkrar–investisiya layihələrinə yönəldilmişdir.

Şəkil 1.6. Dünyanın BXİ yatırın ən iri 20 ölkəsi

(x) = 2013-cü ildə yeri

Mənbə: UNCTAD, FDI/MNE database (www.unctad.org/fdistatistics)

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə Asiyada olan TMSX xaricə yatırılan investisiyalarını artırmışlar, lakin Latın Amerikas, Karib hövzəsi ölkələri və Afrikadan olan TMSX-in xaricə yönəlmiş investisiyalarının miqdarında azalma qeydə alınmışdır. İlk dəfə olaraq, inkişaf

etməkdə olan ölkələrin TMS-i dünyanın ən iri investor qrupuna çevrilmişlər, onlar dünya BXİ qoyuluşlarının üçdə birini təşkil edirlər. Dünyanın investisiya yatıran ən iri 20 ölkəsindən 9-u inkişaf etməkdə olan və ya keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdir (Honq Konq, Çin, Rusiya Federasiyası, Sinqapur, Koreya, Malayziya, Küveyt, Çili, Tayvan) (Şəkil 1.6).

2014-cü ildə Asiyada yerləşən TMS tərəfindən xaricə yönələn investisiyalar 29% artaraq 432 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Şərqi Asiyada regionunda, Honq Konqdan olan TMS 143 milyard ABŞ dolları investisiya ilə dünya üzrə ABŞ-dan sonra ikinci ən iri investor olmuşdur. 2014-cü ildə Çin xaricə 116 milyard ABŞ dolları investisiya yatırmışdır. Cənub-Şərqi Asiyada xaricə yönələn investisiyaların artımına əsas səbəb Sinqapurun bu göstərici üzrə artımı olmuşdur (2014-cü ildə 41 milyard ABŞ dolları). Qərbi Asiya regionunda 6%-lik azalma baş vermişdir, bunun səbəbi regionun əsas investoru Küveytin xaricə cəmi 13 milyard ABŞ dolları yatırmasıdır. Buna baxmayaraq 2014-cü ildə eyni region üzrə Türkiyədən olan TMS tərəfindən xaricə yatırılan investisiyalar iki dəfə artaraq 7 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

2014-cü ildə Latin Amerikası və Karib hövzəsi ölkələrindən olan TMS-in xaricə yönələn investisiyalarının miqdarında 18% azalma baş verərək 23 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Meksikadan və Kolumbiyadan olan investisiyalar ikiqat azalaraq uyğun olaraq 5 milyard ABŞ dolları və 4 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Lakin Çilidə əksinə olaraq xaricə yönələn investisiyaların miqdarı 71% artaraq 13 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

2014-cü ildə Afrika ölkələrindən BXİ axını 18% azalaraq 13 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. Cənubi Afrika regionundan olan TMS əsasən telekommunikasiya və mədənçıxarma sahələrinə investisiya yatırıqları halda, Nigeriyadan olan şirkətlər əsasən maliyyə xidmətlərinə investisiya yönəltmişlər.

2014-cü ildə inkişaf etmiş ölkələrdən TMS xaricə 823 milyard ABŞ dolları investisiya yatırmışlar. Bu göstərici 2013-cü ilin göstəricisinə çox yaxındır. Avropa ölkələrindən BXİ axınının həcmi dəyişməmişdir. Almaniya 112 milyard ABŞ dollar göstəricisi ilə regionun lider ölkəsidir.

2014-cü ildə Kanada investisiya ixracı 4% artaraq 53 milyard ABŞ dollarına çatmışdır. ABŞ-ın da investisiya ixracı 3% artaraq 337 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Bu sahədə Yaponiya 3 illik davamlı artımın əksinə olaraq 16% azalma baş vermişdir.

Müasir dövrdə xarici investisiyaların iqtisadi həyatdakı rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Hazırda BXİ-nin cəlb olunması vasitəsi ilə ölkə iqtisadiyyatına tələb olunan maliyyə resursların təmin olunması ilə yanaşı, bilik və bacarıqların əldə olunması, yeni texnologiyaların ötürülməsi, yerli kadrların hazırlanması, gələcək iqtisadi potensialın artımı və ölkənin dünya iqtisadiyyatına integrasiyası kimi vəzifələr yerinə yetirilir. Davamlı və balanslaşdırılmış inkişafı təmin etmək məqsədi ilə investisiyaların cəlb edilməsi bütün ölkələr üçün xarici iqtisadi siyasətin əsas prioritetinə çevrilir. İnvestisiyaların cəlb olunması ilə iqtisadiyyatın artan tələbatının ödənilməsi bütövlükdə ölkənin iqtisadi potensialını yüksəldən amillərdən biridir. Son illərdə dünyanın müxtəlif ölkələri tərəfindən xarici investisiyaların cəlb edilməsi istiqamətində intensiv investisiya siyasətinin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, bu sahədə onların daha seçici olduqları aşkar görünür. Sosial rifahın inkişafına istiqamətlənmiş investisiyaların cəlb olunması və korporativ sosial məsuliyyətin mövcudluğu müasir investisiya siyasətinin formalaşmasının əsasıdır. Ölkələr xüsusilə yeni iş yerlərinin yaradılmasına, məhsuldarlığın və səmərəliliyin artırılmasına, innovasiyalar vasitəsilə iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyini və çevikliyini artıran əqli mülkiyyət sahəsinə və ətraf mühit problemlərinin həllinə yönəlmiş investisiyalara üstünlük verirlər. Bu cür investisiyaların cəlb edilməsinin kökündə davamlı və balanslaşdırılmış inkişafın təmin edilməsi durur. Dünyada davam edən iqtisadi böhran fonunda ölkələr BXİ-nin cəlb edilməsi üçün özlərinin liberallaşdırma siyasətini aparırlar. İnvestisiyaların təşviqi qurumları, habelə təşviq və stimullaşdırma mexanizmləri qarşısında qoyulan yeni tələblər BXİ-nin cəlb olunması sistemi anlayışına baxışı da dəyişdirmişdir. İnvestisiyaların cəlb olunması üzrə müasir sistem təkcə məlumat dəstəyi (xarici investorlara zəruri məlumatların təqdim edilməsi, qeydiyyat prosesinə dəstək) deyil, eyni zamanda maliyyə dəstəyi (güzəştləri və azadolmaları, investisiya ilə bağlı xərclərin bölüşdürülməsi və xüsusi imtiyazlar) və davamlı dəstək (investisiya layihələrinin müşayiət olunması, iş prosesində yaranan problemlərlə bağlı

dəstəyin göstərilməsi) formalarını da nəzərdə tutur. Bir çox ölkələr ənənəvi dəstək mexanizmləri ilə yanaşı investisiyaların təşviqi və stimullaşdırılması üzrə yeni mexanizmlərin tətbiqinə başlamış, yeni güzəşt proqramları qəbul etmiş, layihələrin icrasına birbaşa maliyyə yardımını mexanizmini yaratmış, BXİ-nin qiymətli kağızlar bazarı vasitəsilə cəlb edilməsini gücləndirmiş, xüsusi iqtisadi zonalar yaratmış, xarici investisiyaları cəlb etmək və investorlara dəstək məqsədi ilə “vahid pəncərə” mexanizmlərinin tətbiqinə başlamış, vergi yükünü azaltmışlar. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar prosedur və tələblərin sadələşdirilməsi, bu fəaliyyətin asanlıqını təmin etmək məqsədi ilə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, ümumilikdə biznes və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üzrə islahatların aparılması dövlət siyasətinin bu sahədə mühüm istiqamətinə çevrilmişdir. Bununla yanaşı, nəzərə alaraq ki, xarici investisiyaların cəlb edilməsi əhəmiyyətli dərəcədə əqli mülkiyyət sisteminin mövcudluğu və əqli mülkiyyətin qorunmasının etibarlılığı ilə bağlıdır bu sahənin də inkişafına diqqət artmışdır. İnvestisiyaların təşviqi üzrə milli qurumların fəaliyyəti. İnvestisiyaların cəlb olunmasında investisiyaların təşviqi üzrə milli qurumlarının əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Oksford Universiteti tərəfindən 124 ölkə üzrə aparılmış tədqiqata (“Investment Promotion and FDI Inflows: Quality Matters”, Univesity of Oxford, June 2012) əsasən investisiyaların təşviqi üçün xərclənən hər 1 ABŞ dolları ölkəyə nəticə olaraq 189 ABŞ dolları məbləğində BXİ cəlb edir, xərclənən hər 78 ABŞ dolları isə xarici investor tərəfindən bir əlavə iş yeri yaradır. Yeni bazara daxil olan xarici investorların 83 faizi investisiya sorğularını ilkin olaraq təşviq agentliklərinə yönəldirlər. Bu səbəbdən dünyanın əksər ölkələri xarici investisiyaların cəlb istiqamətində fəaliyyət göstərən, xarici investorlara “vahid pəncərə” prinsipi əsasında xidmət göstərən investisiya təşviqi qurumlarını yaratmışdır. Dünya Bankı tərəfindən 189 milli investisiya təşviqi agentliyi arasında aparılmış tədqiqat göstərir ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarını, müasir və interaktiv prosesləri tətbiq edən, idarəetmənin effektivliyinə, peşəkarlığa əsaslanan stimullaşdırıcı əmək haqqı sisteminə, geniş beynəlxalq nümayəndə və təmsilçi şəbəkəsinə, habelə müasir infrastruktura malik olan investisiyaların təşviqi qurumları BXİnin cəlb olunmasında daha yüksək nəticələr göstərir.

1.3. İnvestisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması prosesi: metodları və dünya təcrübəsi

Dünya praktikasında bu və ya digər dərəcədə xarici investisiyaların cəlb edilməsinə yönəlmiş bir sıra tədbirlər mövcuddur.

İlk növbədə investisiyaların cəlb edilməsinə yönəlmiş *makroiqtisadi siyasəti* qeyd etmək lazımdır. Bu zaman ölçülüb-biçilmiş pul siyasəti həyata keçirilir, daxili qiymətlərin sabitliyi təmin edilir, borc kapitalının dəyərini müsbət təsir göstərilir.

İnvestisiyaları dəstəkləyən düşünülmüş vergi siyasəti: birbaşa vergi güzəştlərinin təqdim edilməsi, kapitalın investisiya edilməsinə görə vergi ödəmələrinin vaxtının uzadılması, amortizasiya ödəmələri əlaqədar olan stimullar, iki ildən 10-15 ilə qədər müddətə müəyyən edilən “vergi tətilləri”, avadanlıq, xammal, komplektləşdirici hissələrin idxalının gömrük ödəmələrinə azad edilməsi, kapital qoyuluşunu həyata keçirən şirkətlər üçün vergi dərəcəsinin aşağı salınması.

Kapital qoyuluşlarının stimullaşdırılmasının maliyyə metodları da mövcuddur: subsidiyalar, borclar, kreditlər və onların təqdiminə zəmanətlərin verilməsi. Çox zaman maliyyə güzəştlərinin təqdim edilməsi investor tərəfindən müəyyən şərtlərin yerinə yetirilməsindən (konkret regionların, sahələrin mənimsənilməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması) asılı olur. Məsələn, 1982-ci ildən etibarən İngiltərədə daha vacib layihələr üçün dövlət yardımı sistemi fəaliyyət göstərir. Xarici investorlar staqnasiyada olan regionlara yönəldikləri zaman böyük həcmdə subsidiyalar alırlar. Bu cür siyasət nəticəsində tənəzzül yaşayan sahələrdə yeni istehsalın yaranması ilə struktur dəyişiklikləri baş verir.

Xarici investisiyaların cəlb edilməsinin baza amilləri sırasına həmçinin *liberal valyuta siyasəti* də aid edilir. Bu siyasət investora milli valyutada əldə etdiyi gəliri asanlıqla istədiyi valyutaya çevirmək imkanı yaradır.

Bir sıra dövlətlər ümumilikdə investisiyaları stimullaşdırmaq üçün sahibkarların ehtiyaclarının ödənilməsinə yönəlmiş *ümumdövlət proqramları*ndan istifadə edirlər.

Xarici investisiyaların stimullaşdırılması üçün əksər ölkələr *dövlət zəmanətinin təqdim edilməsi* vasitəsilə də istifadə edirlər. Bu zaman zəmanət həm kapitalı ixrac edən, həm də

qəbul edən ölkə tərəfindən verilə bilər. Bir çox ölkələrin qanunvericiliyinə uyğun olaraq, öz kapitalını xaricdə yerləşdirmək arzusunda olan investorlar öz ölkələrindən ya da xarici dövlətdən investisiyalarına görə zəmanət ala bilərlər. Kapital ixracının stimullaşdırılmasında maraqlı olan hökumətlər öz milli şirkətlərinə milliləşmə, təbii fəlakətlər, mənfəətin köçürülməsinin qeyri-mümkünlüyü, yerli valyutanın dönersizliyi və digər gözlənilməz hallarda investisiya edilmiş vəsaiti tam surətdə, ya da onun bir hissəsinin dövlət mənbələri hesabına geri qaytarılacağı zəmanəti verirlər. İnvestisiya zəmanətləri həmçinin əksər dünya ölkələri tərəfindən imzalanmış investisiyaların qorunması haqqında ikitərəfli və regional sazişlər tərəfindən də təqdim edilir. Çoxtərəfli səviyyədə investisiyaların zəmanəti ilə Dünya Bankının eqidası altında yaradılmış Çoxtərəfli İnvestisiyaların Zəmanəti Agentliyi məşğul olur. İnvestisiyalar zəmanət verilməsi üzrə şərtlər Avropa Birliyi ölkələri ilə əksər inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında imzalanmış Lomey konvensiyasında da öz əksini tapmışdır.

Xarici investorların aktivləşdirilməsi üçün ölkələr *xarici investisiyaların sığortalanması* vasitəsilə də istifadə edirlər. Sığortanın spesifik forması sayılan bu cür sığorta həm özəl, həm də dövlət agentlikləri tərəfindən həyata keçirilə bilər. Sığortanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, sığorta şirkəti sığorta müqaviləsində göstərilən hallarda investorun itkilərini kompensasiya etməlidir. Özəl sığorta agentliklərindən fərqli olaraq milli agentliklər və sığorta şirkətləri ancaq özlərinin investorlarını sığorta edirlər. ABŞ-da birbaşa investisiyaların sığorta edilməsi ilə İnvestisiyaların Sığortası və Zəmanəti üzrə Dövlət Korporasiyası məşğul olur.

Birbaşa investisiyaların təşviq edilməsində *ikiqat vergiqoymanın aradan qaldırılması* mühüm rol oynayır. Əgər müəssisələr bir neçə ölkədə əməliyyatlar həyata keçirirlərsə onda onların hər birinin müəssisənin gəlirinə ayrı-ayrılıqda vergi tətbiq etmək ehtimalı ortaya çıxır ki, bu da son nəticədə şirkətin fəaliyyətinə ciddi mənfi təsir göstərə bilər. Bu hala yol verməmək üçün ölkələr arasında müvafiq sazişlər imzalanır. Bu sazişlərə görə, şirkət kapitalı qəbul edən ölkədə verginin kapitalın ixrac edilən ölkədəki ödənilməyən hissəsini ödəyir.

Xarici investisiyaların dəstəklənməsinin qeyri-maliyyə metodları xarici kapitalın səmərəli surətdə funksiya göstərməsi üçün ümumi mühitin yaradılmasına yönəlib. Bu zaman

nəqliyyat, digər kommunikasiyaların inkişaf etdirilməsindən tutmuş istehsalçıların informasiya xidmətləri ilə təmin edilməsinə qədər bir çox tədbirlər həyata keçirilir.

Birbaşa investisiyaların dövlət dəstəklənməsində *investisiya mübahisələrinin tənzimlənməsi* də xüsusi rol oynayır. İnvestisiya mübahisələrinin tənzimlənməsi kapitalı qəbul edən və ya ixrac edən ölkələrin milli qanunvericiliyi, ya da beynəlxalq arbitraj əsasında həyata keçirilir.

Dövlət çox zaman öz investorlarını *inzibati və diplomatik dəstəklə* də təmin edir. Birbaşa investorlar adətən kapitalı ixrac edən dövlət orqanları tərəfindən himayə edilir. Hökumətlər öz milli investorları üçün xaricdə əlverişli şəraitin yaradılması üçün xarici hökumətlərlə danışıqlar aparırlar. Beynəlxalq biznesin nümayəndələri iqtisadi məsələlərin müzakirə edilməsi üçün xaricə səfərə gedən beynəlxalq nümayəndə heyətlərinin tərkibinə daxil edirlər.

Xarici investorların aktivləşməsinə gətirib çıxaran qeyri-maliyyə tədbirləri sırasında *xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması* xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ən geniş mənada xüsusi iqtisadi zonalar (XİZ) güzəştli vergi, gömrük, qanunvericilik rejiminin olduğu dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş rayonlar və ya ərazilərdir. Bu şərtləri təmin edilməsi investor üçün xüsusi əlverişli şərait yaradır.

XİZ-lərin yaradılması məqsədləri onları təşkil edən ölkələrin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyələrindən, onların strateji inkişaf planlarından asılı olaraq dəyişə bilər. Müasir dünya praktikasında XİZ-lərin 20-dən çox növü mövcuddur. XİZ ərazisində təqdim edilən güzəştlər sisteminin ümumi elementləri kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- vergi və gömrük güzəştləri;
- maliyyə güzəştləri (imtiyazlı dövlət kreditləri, təbii inhisarların xidmətlərin görə qiymətlərin aşağı salınması formasında dolayı subsidiyalar, torpaq sahələri və istehsal binalarının istifadəsinə görə güzəştli icarə dərəcələri və s.);
- inzibati güzəştlər (müəssisələrin qeydiyyatına alınmasının sadələşdirilmiş proseduru, xarici vətəndaşların gəliş və gedişinin asanlaşdırılmış rejimi və s.).

XİZ-lərin təsnifini dörd əsas meyar üzrə həyata keçirirlər (Cədvəl 1.1.)

Dünyanın bütün ölkələri sayılan tədbirlərdən xarici investisiyaların cəlbə üçün istifadə edirlər. Bununla yanaşı, sənayecə inkişaf etmiş ölkələr stimullaşdırmanın fiskal metodlara deyil, maliyyə metodlarına üstünlük verirlər. Onların fikrincə, vergilərin təsiri həddən artıq ünvansızdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr isə maliyyə resurslarının çatışmazlığı səbəbindən vergi tədbirlərinə üstünlük verirlər.

Eyni zamanda, birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsinin qeyri-maliyyə metodlarından istifadənin genişlənməsi ilə, xüsusilə də çoxsaylı xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması ilə xarakterizə olunan sabit meyl müşahidə olunmaqdadır.

Cədvəl 1.3. Xüsusi iqtisadi zonaların təsnifatı

Meyar	XİZ-lərin növləri
<i>1. Fəaliyyət xarakterinə və ya funksional təyinatına görə</i>	• Ticarət (azad gömrük anbarları, azad limanlar, ticarət-istehsal) • Sənaye-istehsal (idxaləvəzədicisi, ixracıyönümlü) • Texniki-təbii (texnoparklar, texnoparklar, innovasiya mərkəzləri) • Xidmət (offşor, vergi "cənnəti") • Kompleks (azad sahibkarlıq zonaları, xüsusi rejimli ərazilər) • Beynəlxalq (sərhədyanı, regional)
<i>2. Dünya və milli iqtisadiyyatlara integrasiya dərəcəsinə görə</i>	• Ekstravertiv – anklav xarakterə malik və xarici bazara yönəlmiş • İntrovertiv – milli iqtisadiyyata integrasiya olunmuş
<i>3. Sahə əlamətinə görə</i>	• Bir qayda olaraq XİZ-lərdə sənaye istehsalının müxtəlif sahələrinə aid olan müəssisələr yerləşirlər. Bununla yanaşı, dünya praktikasında XİZ-lərin sənayenin bir və ya bir neçə sahəsi üzrə ixtisaslaşması hallarına rast gəlinir (məsələn, elektron və elektrotexniki məhsullar, maşınqayırma məhsulları, neft-kimya məhsulları və s.)
<i>4. Mülkiyyət xarakterinə görə</i>	• Dövlət • Özəl • Qarışıq

Ölkənin bu bazarda iştirakının aktivliyi və investorların hər hansı bir ölkəyə kapital ixracına hazır olmaları kapitalı idxal edən ölkədə investisiya iqlimindən əhəmiyyətli dərəcədə

asılıdır. *İnvestisiya iqlimi* xarici kapital qoyuluşlarının risq dərəcələrini və onların ölkədə səmərəli istifadə edilməsi imkanlarını müəyyən edən iqtisadi, siyasi, hüquqi, sosial və s. amillərin məcmusudur.

İnvestisiya iqlimi kompleks anlayışdır və bir sıra parametrləri özündə əks etdirir: milli qanunvericilik, iqtisadi şərait (artım, tənəzzül, staqnasiya), gömrük rejimi, valyuta siyasəti, iqtisadi artım tempi, inflyasiya tempi, valyuta məzənnəsinin sabitliyi, xarici borcun səviyyəsi və s.

Birbaşa xarici investisiyalar sahəsində yeridilən dövlət siyasəti getdikcə daha açıq olur və investisiyaların dəstəklənməsi üzrə stimullardan və ünvanlı strategiyalardan daha aktiv şəkildə istifadə edilir.

Müasir dövrdə ticarət-investisiya sazişlərinin də sayı artır. Son zamanlar imzalanan ticarət sazişlərinin əksəriyyəti birbaşa olaraq investisiyalara toxunur və ya investisiya fəaliyyəti üçün dolaylı da olsa nəticələr doğururlar. Bu isə müasir ticarət sazişlərini əvvəl imzalanan regional və ikitərəfli ticarət sazişlərindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndirir. İnkişaf etmiş ölkələr qrupunda daha çox saziş Avropa Birliyi üzvləri tərəfindən imzalanıb. Bu zaman partnyorlar kimi əsasən Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri, Aralıq dənizi ölkələri çıxış edirlər. Asiya-Sakit okean regionu ölkələrində bu cür xarakterli sazişlərin imzalanması halları sürətlə artır. Bu zaman rəqabət qabiliyyətliliyin artırılması, daha böyük həcmdə birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi, rəqabətin güclənməsi ilə əlaqədar olaraq ortaya çıxan problemlərin daha səmərəli həlli əsas məqsədlər kimi qarşıya qoyulur. Burada lider kimi ASEAN çıxış edir. Latin Amerikası və Karib hövzəsi regionunda ən parlaq nümunə kimi NAFTA-nı göstərmək olar. Onun funksiya göstərməsi nəticəsində birbaşa xarici investisiya axını güclənir (xüsusilə ABŞ bazarı üçün işləyən yığım müəssisələrinə). Afrikada azad ticarət və investisiya regionlarının yaradılması istiqamətində aparılan işlər digər regionlara nisbətən xeyli ləng gedir. Buna baxmayaraq, bu regionda da bir sıra sazişlər (xüsusilə subregional səviyyədə) imzalanmışdır.

Sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə investisiya rejimlərinin liberallaşdırılmasına 1980-ci illərin birinci yarısından etibarən başlanmışdır. Həmin vaxtdan etibarən xaricdə investisiya

qoyuluşu etməyə çalışan milli şirkətlər qarşısında olan məhdudiyyətlərin, həm də ölkə daxilində investisiya yatırımları həyata keçirmək istəyində olan xarici şirkətlər qarşısında olan maneələrin aradan qaldırılması siyasəti yeridilməyə başlanmışdır. Məhz bu dövrdən etibarən investisiyaya inkişafa dəstək verən və milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfatına integrasiyasına şərait yaradan vasitə kimi baxılmağa başlandı.

Əksər sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə kapitalla qoyuluşu etmək üçün alınan ilkin icazə onların inzibati və ya statistik orqanlarda qeydiyyatata alınması proseduru ilə əvəz edilmişdir. Ən dərin liberallaşdırma qapalı sahələrdə - bank və maliyyə sferasında, telekommunikasiyada, hava nəqliyyatında baş vermişdir. Lakin bir sıra sahələr – nəqliyyat xidmətləri, qaz, su və elektrik təchizatı, müdafiə sferası, ictimai asayişin qorunması hələ də qapalı olaraq qalır. Strateji xarakterli sahələrdə - neft, nüvə energetikasında, sosial-mədəni inkişaf sahələrində məhdudiyyətlər hələ də qalmaqdadır.

Son 20 ildə inkişaf etməkdə olan ölkələrin və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin siyasəti üçün birtərəfli liberallaşdırma xarakterikdir. Kapital qoyuluşlarına icazə verilməsi şəraiti sahə məhdudiyyətlərinin azaldılması və birbaşa xarici investisiyaların icazə verildiyi sahələrin siyahısının genişləndirilməsi əsasında sadələşdirilmişdir. İnvestisiya qoyuluşları üçün qapalı olan sahələrin siyahısının kəskin ixtisarı da liberallaşdırmaya əhəmiyyətli təsirini göstərmişdir.

Xarici investisiya axınlarının stimullaşdırılmasında inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə həyata keçirilən özəlləşdirmə də əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Əksər inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə birgə müəssisələrin nizamnamə kapitalında xarici sərmayenin iştirakına qoyulmuş məhdudiyyətlər ləğv edilmişdir. Minimal yatırım məbləğinə qarşı irəli sürülən tələblər ya aradan qaldırılmış, ya da əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmışdır ki, bu da kiçik və orta müəssisələrin beynəlxalq aktivliyinin artımına gətirib çıxarmışdır.

Valyuta nəzarətinin səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Bununla belə, ölkələr tədiyə balansının tarazlığı pozulduğu halda müəyyən müddətə də olsa valyuta nəzarəti alətlərindən istifadə etmək hüququnu saxlayırlar.

1990-cı illərdə ölkələrin investisiya siyasəti sahəsində işlənmiş beynəlxalq standartların tətbiqinə keçidi sürətlənmişdir. Bu özünü ilk növbədə milli rejimin təqdim edilməsi əsasında xarici investorlara dövlət zəmanəti paketinin verilməsində, mənfəətin azad surətdə köçürülməsinə və zəmanət verilməsində, mübahisələrin həll edilməsinin standart qaydalarında göstərmişdir. əksər ölkələr rəqabət haqqında qanunlar qəbul etmişlər.

Dünya kapital bazarının liberallaşdırılması müasir dünya iqtisadiyyatının əsas məsələlərindən biridir. Bununla belə, bir sıra iqtisadçıların fikrincə, liberallaşma xarici investorların daxili bazarlara buraxılması şərtlərinə cüzi təsir göstərmişdir. Bu tezisə əsaslandırılması üçün aşağıdakı arqumentlər irəli sürülür:

- Birbaşa məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması heç də həmişə investisiya rejimlərinin şəffaflığı ilə nəticələnmir, şəffaflığın olmaması isə birbaşa xarici investisiyalarının cəlbi üçün əhəmiyyətli bəyerdır.

- Birbaşa məhdudiyyətlər gizli məhdudiyyətlərlə əvəzlənir. Hazırda gizli investisiya məhdudiyyətləri birbaşa məhdudiyyətlərə nisbətən daha əhəmiyyətli maneələr kimi çıxış edirlər.

Dünya təcrübəsində investisiyaların təşviqi baxımından əsasən istifadə olunan mexanizmlər aşağıdakılardır:

- vergitutma subyektlərinin və obyektlərinin, vergi dərəcələrinin və güzəştlərinin fərqləndirildiyi vergi sisteminin tətbiqi;

- kredit və amortizasiya siyasətinin həyata keçirilməsi (o cümlədən əsas fondların sürətli amortizasiyası yolu ilə). Amortizasiya üzrə güzəştlər, ayrı-ayrı iqtisadi sahələr, əsas fondların və avadanlığın müxtəlif növləri və elementləri üçün dəyişkən və fərqli müəyyən edilə bilər.);

- ayrı-ayrı region, sahə və istehsalatların inkişafı üçün subvensiya, subsidiya büdcə borclarının verilməsi;

- dövlət norma və standartlarının müəyyənləşdirilməsi;

- antiinhisar tədbirlərin görülməsi;

- mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi və özəlləşdirilməsi;

- torpaqdan, sudan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi;

- qiymətdəyiymə siyasətinin həyata keçirilməsi;
- investisiya layihələrinin ekspertizasının keçirilməsi.

Normal investisiya mühitinin yaradılması dövlətin iqtisadi, o cümlədən investisiya siyasətinin əsas vəzifələrindən biri kimi özünü göstərir. İnvestisiya vasitəsi ilə ictimai istehsalın planlı inkişafına nail olunur, iqtisadiyyatın səmərəliliyi və tarazlığı təmin edilir, çəkilən xərclərin hər manatına görə daha çox məhsul və milli gəlir artımına şərait yaradılır. İnvestisiya əsas fondların yaradılmasına və təkrar istehsalına, maddi istehsalın digər formada inkişafına kapital qoyuluşları şəklində həyata keçirilir.

Dövlət investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində müxtəlif iqtisadi mexanizmlərdən istifadə edir. Tənzimləmədə əsasən vergitutma subyektlərinin və obyektlərinin, vergi dərəcələrinin və güzəştlərinin fərqləndirildiyi vergi sisteminin tətbiqi nəzərdə tutulur. Bu baxımdan investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının vergi mexanizminin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və investisiya qoyuluşlarının prioritet istiqamətlərinin təhlili mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mövcud praktikada investisiyaların təşviqi ilə bağlı siyasət dedikdə xarici investisiyaların cəlb edilməsi ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər nəzərdə tutulur.

Xarici sərmayəli firmalara yüksək əhəmiyyət verdiyinə baxmayaraq Avropa Birliyi (AB) həm investor olaraq, həm də birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) başlıca resipiyenti olaraq qalmaqdadır. 2013-cü ildə Avropa Birliyi ölkələrinə daxil olan BXİ-nin həcmi 2012-ci il ilə müqayisədə 14% artmışdır. Bununla belə AB tərəfindən həyata keçirilən hər iki fəaliyyət 2007-ci ildəki pik səviyyədən aşağıdır.

Avropada birbaşa xarici investisiyaların təşviqi Birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi son dövrlərdə maliyyə böhranı başladıqdan sonra Avropa Birliyi tərəfindən getdikcə artan əsas çağırışlardan biridir. Buna görə də aşağıda sadalanan bütün siyasətlər Avropa Birliyinə investisiyaların cəlb edilməsi məqsədini daşıyır:

- Vahid bazarın (single market) genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi;
- Açıq və rəqabətli bazarın təmin edilməsi;
- Ümumi Avropa və milli tənzimləmə ilə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;

- Avropa infrastrukturunun və elmi bazasının genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi.

Bu siyasətlər “Avropa 2020” Strategiyasında qeyd olunan davamlı və hərtərəfli (əhatəli) inkişaf məqsədlərinə öz töhfəsini vermək məqsədi daşıyır. Əlavə olaraq təkmilləşdirilmiş bank əməliyyatları sistemi bank vasitəsi ilə maliyyə axınının təmin edilməsinə yardım edəcəkdir.

Bununla yanaşı Avropa Komissiyasının İqtisadi və Maliyyə Məsələləri üzrə Ümumi Direktorluğu həm investor, həm də investisiyaların resipiyenti kimi dünyada, Avropada və eləcə də üzv ölkələrdə birbaşa xarici investisiyaların analizini və qiymətləndirməsini mütəmadi olaraq həyata keçirir. Qurum həmçinin BXİ-nin iqtisadiyyata təsiri ilə bağlı təhlillər aparır, üzv ölkələrə investisiyaların təşviqi ilə bağlı məsləhətlər verir. İtaliya Respublikasının Hökuməti ixracın və investisiyaların dəstəklənməsinə böyük əhəmiyyət verir. Burada xüsusi diqqət kiçik və orta sahibkarlığın stimullaşdırılmasına ayrılır ki, bu da milli gəlirin 80%-ni formalaşdırır. Dövlət dəstəyi əsasən 3 istiqamətdə həyata keçirilir:

- təşkilatı- texniki və informasiya dəstəyi;
- maliyyə dəstəyi;
- sığorta.

Təşkilatı-texniki və informasiya dəstəyi İtaliyada formalaşdırılan və hazırda fəaliyyət göstərən, ixracatçılara və investorlara təqdim olunan bu xidmət dövlət və ya özəl şirkətlər tərəfindən ödənişli və ya ödənişsiz formada həyata keçirilir. Bu sahədə səlahiyyətli dövlət orqanı (22.12.2011 tarixli 214 nömrəli Qanun) İtaliyanın İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin tabeliyində olan Xaricdə İtaliyan Şirkətlərinin Təşviqi Agentliyidir (İCE). Agentlik İtaliyanın regionları, ticarətsənaye palataları, sahəvi assosiasiyalarla və xarici ofisləri (93) ilə sıx əməkdaşlıq edir. İtalyan məhsullarına əhəmiyyətli dərəcədə olan tələb və ixrac yönümlü İtaliya iqtisadiyyatını nəzərə alaraq xaricdə fəaliyyət göstərən yerli şirkətlərin təşviq edilməsi məqsədi ilə Agentlik və İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən 2012-ci ildə yeni interaktiv platforma olan “The Made in Italy Portal” (www.madeinitaly.gov.it) təqdim edilmişdir.

Maliyyə dəstəyi və digər maliyyə yardımlarından istifadə

Hazırda ixracıla məşğul olan İtaliya şirkətlərinə ödənişlərdə “bonifikasiya” yolu ilə güzəştli kreditləşmə əldə edirlər. Bonifikasiya - mövcud kredit dərəcələrini tənzimləmək məqsədi ilə iqtisadiyyatın müəyyən sahələrinin və ya müəyyən qrup kreditə ehtiyacı olan subyektlərin subsidiyalaşdırılması (məqsədli, əvəzsiz vəsaitlərin verilməsi) əmtəənin keyfiyyətinin, eləcə də digər göstəricilərinin müqavilədə nəzərdə tutulandan üstün olmasına görə satış qiymətinin artırılması deməkdir.

İtaliyada xarici investisiyaların cəlb edilməsi ilə bağlı koordinasiya işlərini İnvestisiyaların Cəlb edilməsi və Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi (İnvİtaliya) həyata keçirir. Agentlik təşkilatı-hüquqi formasına görə səhmdar cəmiyyətdir və yeganə səhmdarı İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirliyidir. “İnvİtaliya” xarici investisiyalar üçün əsas prioritet sahələri müəyyən edir: İKT, loqistika, bərpaolunan enerji, turizm, innovasiya və elmi-tədqiqat və sair. İspaniyada investisiyaların tənzimlənməsi sahəsində ən mühüm istiqamətlər maliyyə sektorunda və əmək qanunvericiliyi (işə götürmə və işdən azad etmə ilə bağlı işəgötürənlərin hüquqlarının artırılması) sahəsində həyata keçirilən islahatlardır. Bu cür tədbirlər investisiya sahəsində çətinliklər olan digər inkişaf etmiş ölkələr üçün də aktualdır. Ümumiyyətlə investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması ilə bağlı dövlət tərəfindən həyata keçirilən digər tədbirlər qrupuna vergi güzəştləri (vergi dərəcəsinin azaldılması, digər ölkələrlə vergi müqavilələri), xüsusi (konkret) investisiya layihələrinin stimullaşdırılması, maliyyə güzəştləri (güzəştli kreditlər, investisiya qarantı, faizsiz kreditlər), infrastruktur təminatı (investisiya fəaliyyəti üçün zəruri ərazi ilə təmin olunma və ya güzəştli qiymətlərlə təmin olunma), proteksionist tədbirlər daxildir. Türkiyədə tətbiq olunan investisiyaların təşviqi sistemi Türkiyə Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci 19 iyun il tarixli “İnvestisiyalara dövlət dəstəyi haqqında Qərar”ı ilə qüvvəyə minmişdir.

Təşviq tədbirləri “İnvestisiyalara dövlət dəstəyi haqqında Qərar”da nəzərdə tutulan dəstəklərin həyata keçirilməsi məqsədi ilə regionlar sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq 6 bölgəyə ayrılmışdır. Türkiyədə həyata keçirilən dəstək tədbirlərinə aşağıdakılar aiddir:

- İdxalda ƏDV-dən azad olunma ;

- Gömrük rüsumundan azad olunma;
- Vergi güzəşti;
- Sosial sığorta dəstəyi;
- Torpağın ayrılması;
- Kredit faizi dəstəyi;
- ƏDV-nin qaytarılması.

Təşviq tədbirləri sənaye zonalarını da əhatə edir. Bəzi hallarda sənaye zonaları üçün daha güzəştli şərtlər nəzərdə tutulur. Məsələn: güzəştin həcmi artırılır və müddəti uzadılır. Tətbiq edilən investisiyaların təşviqi sistemində yer alan dəstək tədbirləri də öz növbəsində regionların sosial-iqtisadi inkişafından asılı olaraq 4 qrupa bölünür:

1. Ümumi təşviq tədbirləri - İdxalda ƏDV-dən azad olunma; - Gömrük rüsumundan azad olunma.

2. İrimiqyaslı investisiyaların təşviqi - İdxalda ƏDV-dən azad olunma; - Gömrük rüsumundan azad olunma; - Vergi güzəşti; - Sosial sığorta dəstəyi; - Torpağın ayrılması.

3. Regionlara investisiyaların təşviqi Regionlara investisiyaların təşviqində başlıca şərt: müəyyən edilmiş sektorlar üzrə minimum investisiya tələbinə əməl etmək, regiona investisiya qoymaqdır (ölkə inkişaf səviyyəsinə görə 6 regiona bölünür, hər regiona tətbiq edilən güzəşt səviyyəsi fərqlənir).

4. Strateji investisiyaların təşviqi Strateji investisiyaların təşviqində başlıca şərt: müəyyən edilmiş sektorlar üzrə minimum investisiya tələbinə əməl etməkdir (50 mln. lira); istehsal olunacaq mal üzrə daxili bazarda idxalın payı 50%-dən çox olmalıdır; yaradılacaq əlavə dəyər yüksək olmalıdır (40%-dən yuxarı); istehsal olunacaq məhsul üzrə son il ərzində minimum 50 mln. dollarlıq idxal (yerli istehsalı olmayan məhsullar üçün bu şərt zəruri deyil) olmalıdır. - İdxalda ƏDV-dən azad olunma; - Gömrük rüsumundan azad olunma; - Vergi güzəşti; - Sosial sığorta dəstəyi; - Torpağın ayrılması; - Kredit faizi dəstəyi; - ƏDV-nin qaytarılması.

Cədvəl 1.4. İnvestisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması üzrə Türkiyə təcrübəsi

Dəstək ölçüsü	Ümumi investisiyalar	Regional investisiyalar	Geniş miqyash investisiyalar	Strateji investisiyalar
İdxal olunan avadanlıqlar üzrə ƏDV-dən azad olunma (18%)	+	+	+	+
İdxal olunan avadanlıqlar üzrə gömrük rüsumunda azad olunma (2%)	+	+	+	+
Gəlir vergisinin azaldılması (15%-90%)		+	+	+
Sosial Müdafiə üzrə Premium Dəstək (Sahibkar işçi başı ayda \$102)		+	+	+
İnvestisiya kreditlərinin faiz dərəcəsində dəstək (3-7% TL ilə, 1-2% xarici valyuta ilə)		+		+
Ərazi ayrılması		+	+	+
Tikinti xərcləri ƏDV-sinin geri ödənməsi				+
Ancaq 6-cı region üzrə				
Gəlir vergisi ödənilməməsi dəstəyi (İşçilər adam başı ayda \$30)	+	+	+	+
Sosial Müdafiə üzrə Premium Dəstək (İşçilər adam başı ayda \$73)		+	+	+

<http://www.invest.gov.tr/en-US/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx>

II FƏSİL

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNVESTİSİYA OBYEKTİ KİMİ İNKİŞAFININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

2.1. Qeyri-neft sektorunun əsas sahələri və onların müasir inkişaf xüsusiyyətləri

2014-cü ilin sonlarından etibarən dünya bazarında neftin qiymətinin sürətlə ucuzlaşması, maliyyə böhranının dərinləşməsi şəraitində Azərbaycanın davamlı inkişafının təmin olunmasında iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafını həlledici rol oynayacaqdır. Son beş ildə iqtisadiyyatın artımı, əsasən, qeyri-neft sektorunun inkişafı hesabına təmin olunmuş, ümumi daxili məhsulda bu sektorun xüsusi çəkisi 69,9 faizə çatmışdır. Bütövlükdə isə rəsmi statistika və makroiqtisadi göstəricilərə əsasən, son on iki ildə ölkədə qeyri-neft sektorunda 2,5 dəfədən çox artım qeydə alınmışdır. Heç şübhəsiz, qeyri-neft sektorunun inkişafında neft gəlirləri hesabına iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi istiqamətində reallaşdırılan tədbirlərin mühüm rolu olmuşdur. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və qeyri-neft sektorunun inkişafına zəmin yaratmaq üçün inkişaf proqramları əsasında kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsinə, bu fəaliyyətlə məşğul olanlara güzəştli kreditlərin ayrılmasına, kənd təsərrüfatına subsidiyaların yönəldilməsinə, ölkə ərazisində nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturunun yenidən qurulmasına milyardlarla dollar həcmində vəsait xərclənmişdir. Bütün bunlar iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunda böyük canlanmaya səbəb olmuşdur. Hazırda Azərbaycanda istehsal edilən qeyri-neft məhsulları, o cümlədən elektrik maşınları və avadanlıqları, onların hissələri, kimya sənayesi məhsulları, tikinti materialları, hazır toxuculuq məmulatları və s. müxtəlif bölgələrə ixrac edilir. Göründüyü kimi, keçid iqtisadiyyatını uğurla başa çatdıran Azərbaycan qarşısında dayanan ən başlıca vəzifə öz təbii resurslarından məqsədli şəkildə istifadə edərək iqtisadiyyatı əhəmiyyətli dərəcədə şaxələndirə və onun neftdən asılılığını minimuma endirə bilməkdir. Bu strategiya nəticəsində ölkədə tikinti, turizm, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sektorlarında davamlı artım tendensiyası davam edir. Məhz bu tendensiyanın nəticəsidir ki,

son on iki ildə ölkəmizdə 1 milyon 400 min iş yeri yaradılmışdır ki, bunun da böyük əksəriyyəti qeyri-neft sektorunun payına düşür.

Ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinin uğurlu nəticələrindən sayılan qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafını müsbət amil kimi dəyərləndirən Prezident İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin 2015-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında demişdir: “Bizim uğurlarımız, doğrudan da, tarixi xarakter daşıyır. Altı ay ərzində iqtisadiyyatımız inkişaf edib, baxmayaraq ki, neftin qiyməti aşağı səviyyədədir. Baxmayaraq ki, qonşuluqda iqtisadi vəziyyət hələ ki, o qədər də müsbətə doğru dəyişməyib, Azərbaycan iqtisadiyyatı inkişaf edir. Bax, indi gətirəcəyim rəqəmlər bunu göstərəcək və sübut edəcək ki, bu, doğrudan da tarixi nailiyyətdir. Beləliklə, 6 ayda iqtisadiyyat 5,7 faiz artmışdır. Bu, çox gözəl göstəricidir, ölkəmizin dinamik inkişafını sübut edir. Bundan da gözəl göstərici qeyri-neft sektorunun inkişafıdır. Burada da biz 9,2 faiz artımı görürük”.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2015-ci ilin yanvar-iyun aylarında Azərbaycanda 26 milyard 265,1 milyon manatlıq ümumi daxili məhsul istehsal olunmuşdur ki, bunun da 17 milyard 568,1 milyon manatı qeyri-neft sahələrinin payına düşür. Qeyd etdiyimiz kimi, son illər neftdən əldə edilən gəlirlər hesabına iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi ölkədə qeyri-neft sektorunun bütün sahələrində inkişafa səbəb olmuşdur. Məhz bunun nəticəsidir ki, bu ilin birinci yarısında qeyri-neft sektorunun mühüm növ məhsullarının istehsalında əhəmiyyətli artım qeydə alınmışdır.

Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2014-cü ilin “Sənaye ili” elan edilməsi və bununla bağlı təsdiq edilmiş tədbirlər planının icrası qeyri-neft sənayesinin inkişafına yeni impuls vermişdir. 2015-ci ilin birinci yarısında Azərbaycanda 13 milyard 276,5 milyon manatlıq sənaye məhsulu istehsal olunmuşdur ki, bu da əvvəlki ilin eyni dövründəkindən 3,8 faiz çoxdur. Ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi istiqamətində həyata keçirilmiş ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər qeyri-neft sənayesinin də sürətli inkişafına səbəb olmuşdur. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, cari ilin altı ayında Azərbaycanda 3 milyard 669,4 milyon manatlıq qeyri-sənaye malları istehsal olunmuşdur. Bu isə ötən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 14,1 faiz

çoxdur. Bütün bunlar, heç şübhəsiz, ölkədə son illərdə sənayeləşmə, yeni sənaye zonalarının yaradılması ilə bağlı görülmüş işlərin, məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsidir.

Cədvəl 2.1. 2016-2019-cu illər üzrə azərbaycan respublikasının əsas makroiqtisadi proqnoz göstəriciləri

Göstəricilər	Ölçü vahidi	Hesabat		Proqnoz				
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
REAL SEKTOR								
ÜDM bazar qiymətləri ilə	mln AZN	58182,0	58977,8	57151,7	57735,1	60190,4	63143,2	67511,7
real artım tempi	%	5,8	2,8	3,3	1,8	2,6	3,6	5,0
Neft sektoru, ÜDM, bazar qiymətləri ilə	mln AZN	24968,4	23009,2	17829,0	16285,3	15940,5	16103,2	17348,5
real artım tempi	%	1,0	-2,9	-0,6	-1,7	-2,4	0,3	4,9
payı (ÜDM-də)	%	42,9	39,0	31,2	28,2	26,5	25,5	25,7
Qeyri-neft sektoru, ÜDM, bazar qiymətləri ilə	mln AZN	33213,6	35968,6	39322,7	41449,8	44249,9	47040,0	50163,2
real artım tempi	%	10,0	7,0	5,9	3,4	4,6	4,8	5,0
payı (ÜDM-də)	%	57,1	61,0	68,8	71,8	73,5	74,5	74,3

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi (www.economy.gov.az)

2014-cü ildə ölkənin qeyri-neft sektorunda 36.0 milyard manatlıq əlavə dəyər yaradılmış və ümumilikdə onun 61.4%-i sosial və digər xidmətlər, ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri və tikinti sahələrinin payına düşmüşdür.

2014-cü ilin yanvar-dekabr aylarında ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunda yaradılan əlavə dəyər əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 7.0% artmışdır. Qeyri-neft sektorunda yaradılan əlavə dəyərin ÜDM-də xüsusi çəkisi əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən 3.9 faiz bəndi artaraq 61.0% təşkil etmişdir. 2014-cü ilin yanvar-dekabr ayları ərzində ölkə iqtisadiyyatında yaradılan əlavə dəyərin artımı tamamilə qeyri-neft sektorunun

hesabına baş vermişdir. Qeyri-neft sektorunun alt sahələri üzrə ÜDM-in artımına ən çox müsbət töhfə verən sahə tikinti sahəsi (1.1 faiz bəndi) olmuşdur.

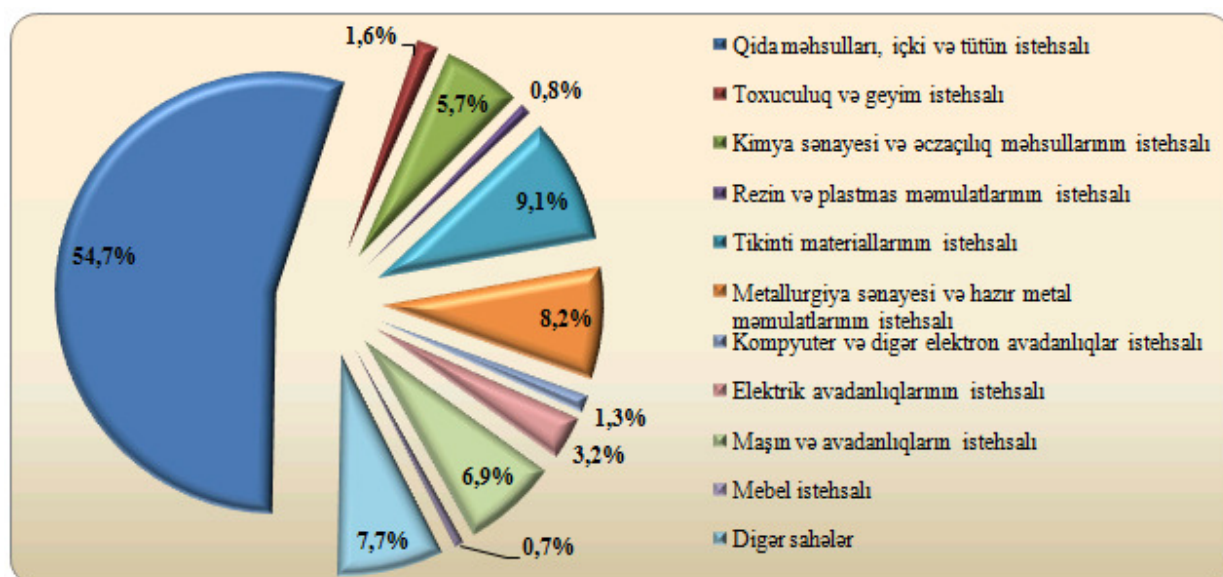
Qeyri-neft sektorunun əksər sahələrində əlavə dəyər istehsalının artım tempi əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən yüksək olmuşdur. Qeyri-neft ÜDM-nin artımına ən böyük müsbət töhfəni tikinti sahəsi (1.9 faiz bəndi) və sosial və digər xidmətlər sahəsi (1.4%) vermişdir.

2014-cü ildə qeyri-neft sənayesində 7189.8 milyon manatlıq məhsul istehsal edilmiş və əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 6.9% artmışdır. Qeyd olunan dövrdə qeyri-neft sənayesində istehsal edilən məhsulun ölkə üzrə bütün sənaye məhsullarında xüsusi çəkisi əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.5 faiz bəndi artmış və 22.6%-ni təşkil etmiş, qeyri-neft sənayesi sənayenin artımına 1.4 faiz bəndi müsbət töhfə vermişdir. Hesabat dövründə qeyri-neft emal sənayesinin alt sahələri üzrə sənayenin artımına ən çox artırıcı təsiri maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri (0.2 faiz bəndi) və tikinti materialları istehsalı (0.2 faiz bəndi) sahələri göstərmişdir. Hesablamalara görə, yanvar-dekabr ayları ərzində qeyri-neft sənayesinin artımına mədənçıxarmanın qeyri-neft bölməsi 0.8 faiz bəndi, qeyri-neft emal sənayesi 4.3 faiz bəndi, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı sahəsi 1.6 faiz bəndi, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı sahəsi 0.2 faiz bəndi müsbət töhfə vermişdir. Hesabat dövründə qeyri-neft sənayesinin artımına ən çox müsbət töhfə verən qeyri-neft emal sahələri maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri (1.1 faiz bəndi), tikinti materialları istehsalı (1.1 faiz bəndi) və kimya sənayesi (0.9 faiz bəndi) sahələri olmuşdur.

Qeyri-neft sənayesinin məhsul istehsalında mədənçıxarma sənayesinin payı 1.6%, emal sənayesinin xüsusi çəkisi 69.8%, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatının payı 25.4%, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsinin payı isə 3.2% təşkil etmişdir.

Hesablamalara görə, 2013-cü illə müqayisədə 2014-cü ildə qeyri-neft sənayesinin məhsul buraxılışında emal sənayesinin xüsusi çəkisi 0.8 faiz bəndi artmışdır.

Şəkil 2.1. 2014-cü ildə Qeyri-neft emal sənayesinin ümumi buraxılışının strukturu

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

2014-cü ildə qeyri-neft sənayesinin ümumi buraxılışının artım tempi 2013-cü ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.1 faiz bəndi artmışdır. Artım tempinin yüksəlməsinə emal sənayesinin bir çox aparıcı sahələrinin (qida məhsullarının istehsalı, tikinti materiallarının istehsalı, metallurgiya sənayesi, kimya sənayesi, maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri, elektrik avadanlıqlarının istehsalı, hazır metal məmulatların istehsalı və s.) artım templərinin yüksəlməsi təsir etmişdir.

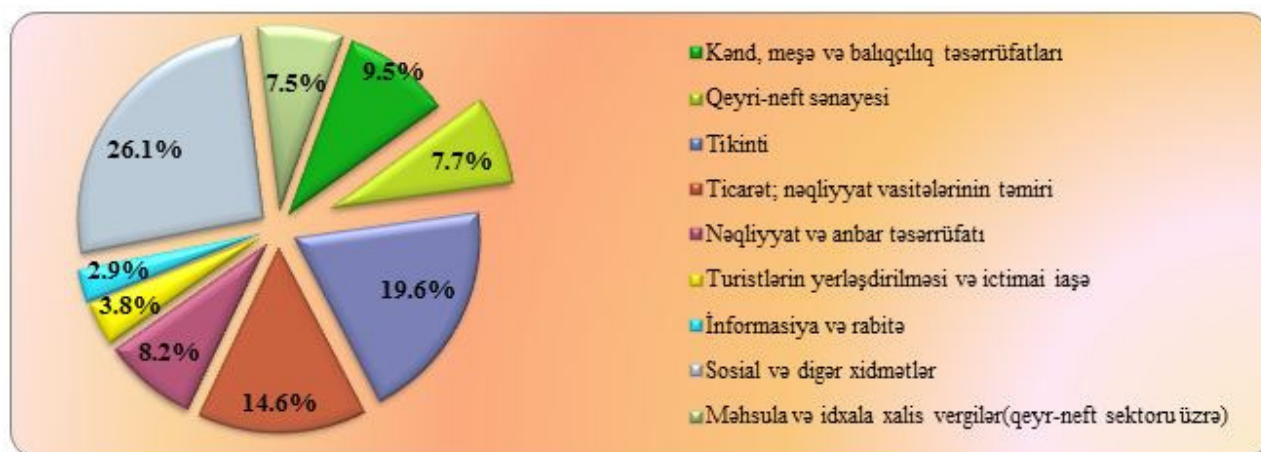
2014-cü ilin yanvar-dekabr ayları ərzində məhsul istehsalı qeyri-neft emal sənayesinin əksər bölmələrində, o cümlədən qida məhsulları istehsalında (1.4%), tikinti materiallarının istehsalında (22.2%), metallurgiya sənayesində (11.0%), kimya sənayesində (32.0%), maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri sahəsində (41.0%), içki istehsalında (8.1%), elektrik avadanlıqları istehsalında (12.1%), hazır metal məmulatlarının istehsalında (6.2%), geyim istehsalında (59.9%), sair nəqliyyat vasitələrinin istehsalında (3.4 dəfə), mebel istehsalında (8.3%), avtomobil və qoşquların istehsalında (58.2%) və s. bölmələrdə artmışdır.

2014-cü ilin yanvar-dekabr ayları ərzində iqtisadiyyatda əsas kapitalla qoyulmuş cəmi investisiyaların 66.1%-i və ya 11.7 milyard manatı qeyri-neft sektoruna yönəldirilmişdir.

Əsas kapitala qoyulmuş investisiyaların 7.5%-i, qeyri-neft sektoruna yönləndirilən investisiyaların isə 11.4%-i və ya 1325.7 milyon manatı qeyri-neft sənayesi bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir.

2015-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində ölkənin qeyri-neft sektorunda 28.0 milyard manatlıq əlavə dəyər yaradılmış və ümumilikdə onun 60%-dən çoxu sosial və digər xidmətlər, ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri və tikinti sahələrinin payına düşmüşdür.

Şəkil 2.2. 2015-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində qeyri-neft sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin sahələr üzrə bölgüsü

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

2015-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunda yaradılan əlavə dəyər əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 6.4% artmışdır. Qeyri-neft sektorunda yaradılan əlavə dəyərin ÜDM-də xüsusi çəkisi əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən 10.3 faiz bəndi artaraq 68.8% təşkil etmişdir. 2015-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində ölkə iqtisadiyyatında yaradılan əlavə dəyərin 3.7%-lik artımı tamamilə qeyri-neft sektorunun hesabına baş vermişdir. Qeyri-neft sektorunun alt sahələri arasında ölkə ÜDM-in artımına ən çox müsbət töhfə verən sahə ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri (0.9 faiz bəndi) olmuşdur.

Qeyri-neft sektorunun əksər sahələrində yaradılan əlavə dəyərin artım tempi əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən yüksək olmuşdur. Qeyri-neft ÜDM-in artımına ən böyük müsbət töhfəni ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri sahəsi (1.5 faiz bəndi) vermişdir.

Cədvəl 2.2. Qeyri-neft sektorunda əlavə dəyərin artım tempi, faizlə

	Yanvar-sentyabr 2015	Qeyri-neft ÜDM-in artımına alt sahələrin töhfəsi
Qeyri-neft sektoru	106.4	
Kənd, meşə və balıqçılıq təsərrüfatları	106.7	0.6 faiz bəndi
Qeyri-neft sənayesi	110.4	0.8 faiz bəndi
Tikinti	106.0	1.2 faiz bəndi
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	111.4	1.5 faiz bəndi
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	100.4	0.1 faiz bəndi
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	115.1	0.5 faiz bəndi
İnformasiya və rabitə	108.8	0.3 faiz bəndi
Sosial və digər xidmətlər	103.4	0.9 faiz bəndi

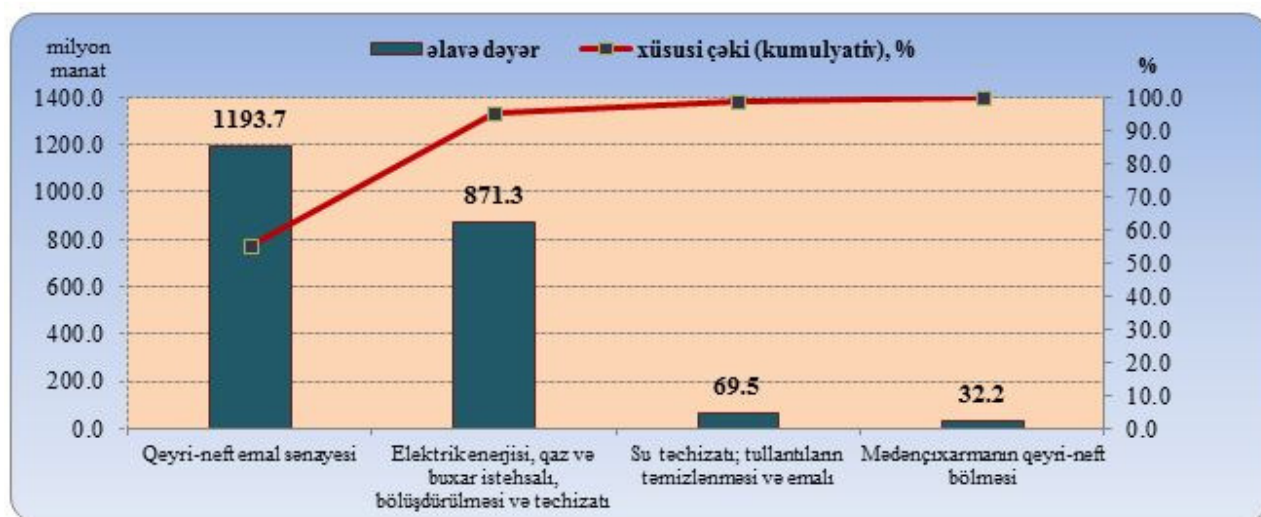
Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

2015-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində qeyri-neft sənayesində yaradılan əlavə dəyərin həcmi əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 10.4% artaraq 2166.7 milyon manata çatmışdır. Hesabat dövründə yaradılmış ÜDM-də qeyri-neft sənayesinin xüsusi çəkisi 0.7 faiz bəndi artaraq 5.3% təşkil etmişdir. Sənayedə yaradılan əlavə dəyərdə qeyri-neft sənayesinin payı 5.0 faiz bəndi artaraq 15.6%-ə yüksəlmişdir. Yanvar-sentyabr ayları ərzində qeyri-neft sektorunda yaradılmış əlavə dəyərdə qeyri-neft sənayesinin xüsusi çəkisi 7.8% təşkil etmişdir. Qeyri-neft sənayesi ÜDM-in artımına 0.5 faiz bəndi, qeyri-neft ÜDM-in artımına 0.8 faiz bəndi, sənayenin artımına isə 1.1 faiz bəndi müsbət töhfə vermişdir.

Qeyri-neft sənayesində yaradılan əlavə dəyərin strukturunda mədənçıxarma sənayesinin xüsusi çəkisi 1.5% və ya 32.2 milyon manat, emal sənayesinin xüsusi çəkisi 55.1% və ya

1193.7 milyon manat, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatının xüsusi çəkisi 40.2% və ya 871.3 milyon manat, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsinin xüsusi çəkisi isə 3.2% və ya 69.5 milyon manat təşkil etmişdir.

Şəkil 2.3. Qeyri-neft sənayesində yaradılmış əlavə dəyərin strukturu

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

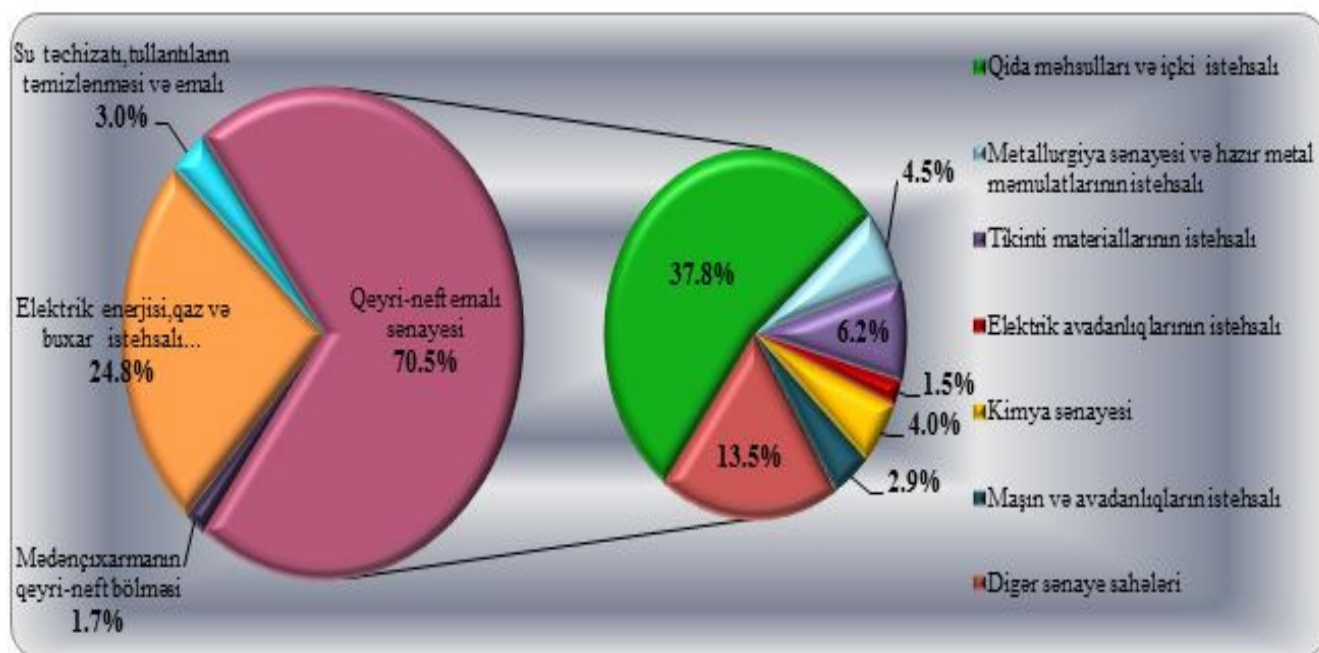
2015-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında qeyri-neft sənayesində 5633.8 milyon manatlıq məhsul istehsal edilmiş və əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 10.2% artmışdır. Qeyd olunan dövrdə qeyri-neft sənayesində istehsal edilən məhsulun ölkə üzrə bütün sənaye məhsullarında xüsusi çəkisi əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 7.8 faiz bəndi artmış və 28.6%-ni təşkil etmiş, sənayenin 2.1%-lik artımı tamamilə qeyri-neft sənayesinin hesabına baş vermişdir. Hesabat dövründə qeyri-neft emal sənayesinin alt sahələri üzrə sənayenin artımına ən çox artırıcı təsiri maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri (0.9 faiz bəndi), kimya sənayesi (0.8 faiz bəndi), qida məhsullarının istehsalı (0.3 faiz bəndi), hazır metal məmulatlarının istehsalı (0.2 faiz bəndi), tikinti materiallarının istehsalı (0.2 faiz bəndi) və elektrik avadanlıqları istehsalı (0.1 faiz bəndi) sahələri göstərmişdir. Hesablamalara görə, yanvar-sentyabr ayları ərzində qeyri-neft sənayesinin artımına qeyri-neft emal sənayesi 10.6 faiz bəndi, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı sahəsi 0.6 faiz bəndi, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı sahəsi 0.1 faiz bəndi müsbət töhfə

vermişdir. Hesabat dövründə qeyri-neft sənayesinin artımına ən çox müsbət töhfə verən qeyri-neft emal sahələri maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri (4.1 faiz bəndi), kimya sənayesi (4.0 faiz bəndi), qida məhsullarının istehsalı (1.3 faiz bəndi), hazır metal məmulatlarının istehsalı (1.0 faiz bəndi), tikinti materiallarının istehsalı (0.8 faiz bəndi), kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı (0.6 faiz bəndi), elektrik avadanlıqları istehsalı (0.5 faiz bəndi) sahələri olmuşdur.

Qeyri-neft sənayesinin məhsul istehsalında mədənçıxarma sənayesinin payı 1.7% və ya 96.5 milyon manat, emal sənayesinin xüsusi çəkisi 70.5% və ya 3969.4 milyon manat, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatının payı 24.8% və ya 1396.3 milyon manat, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsinin payı isə 3.0% və ya 171.6 milyon manat təşkil etmişdir.

Hesablamalara görə, 2014-cü ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2015-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində qeyri-neft sənayesinin məhsul buraxılışında emal sənayesinin xüsusi çəkisi 0.5 faiz bəndi artmışdır.

Şəkil 2.4. Qeyri-neft sənayesinin ümumi buraxılışının strukturu

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

2015-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində qeyri-neft sənayesinin ümumi buraxılışının artım tempi 2014-cü ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 4.2 faiz bəndi artmışdır. Artım tempinin yüksəlməsinə emal sənayesinin bir çox aparıcı sahələrinin (qida məhsullarının istehsalı, tikinti materiallarının istehsalı, kimya sənayesi, maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri, metallurgiya sənayesi, hazır metal məmulatların istehsalı, elektrik avadanlıqlarının istehsalı, kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalı və s.) artım templərinin yüksəlməsi təsir etmişdir.

2015-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində məhsul istehsalı qeyri-neft emal sənayesinin əksər bölmələrində, o cümlədən qida məhsulları istehsalında (3.6%), maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri sahəsində (2.1 dəfə), tikinti materiallarının istehsalında (12.2%), kimya sənayesində (97.2%), metallurgiya sənayesində (5.1%), hazır metal məmulatlarının istehsalında (62.0%), elektrik avadanlıqları istehsalında (20.8%), kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalında (71.9%), mebel istehsalında (5.2%), dəri və dəri məmulatların, ayaqqabıların istehsalında (74.1%), poliqrafiya fəaliyyətində (76.3%), ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalında (37.0%) və s. sahələrdə artmışdır.

2015-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində iqtisadiyyatda əsas kapitalla qoyulmuş cəmi investisiyaların 54.8%-i və ya 6479.7 milyon manatı qeyri-neft sektoruna yönləndirilmişdir. Əsas kapitalla qoyulmuş investisiyaların 7.5%-i, qeyri-neft sektoruna yönləndirilən investisiyaların isə 13.8%-i və ya 891.3 milyon manatı qeyri-neft sənayesi bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir.

Göründüyü kimi, Hazırda ölkənin regionlarında qeyri-neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün güclü potensial yaradılır. Ötən ilin sonlarında Prezident İlham Əliyev tərəfindən təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, heç şübhəsiz, qarşıdakı illərdə qeyri-neft sənayesinin sürətli inkişafına təkan verəcəkdir. Yanvarın 27-də regionların 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunan konfransda ölkə Prezidenti İlham Əliyev bu barədə demişdir: “Keçən il Azərbaycanda “Sənaye ili” elan

edilmişdir. Bu, bizim siyasətimizi göstərir. Çünki sənayeləşmə Azərbaycanda uğurla aparılır. Sənayeləşmə aparılmasaydı, biz həmişə neft amilindən asılı vəziyyətdə olacaqdıq. Mənim göstərişimlə indi hər bir rayonda sənaye zonası yaradılmalıdır. Artıq yaxın zamanlarda bu proses də başlayacaq”.

Hazırda Azərbaycanda kənd təsərrüfatı, turizm, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, emal sənayesi qeyri-neft sektorunun inkişafında əsas prioritet sahələr hesab edilir. Beynəlxalq maliyyə institutları Azərbaycanda kənd təsərrüfatı və turizmin əhəmiyyətini xüsusi qeyd edirlər. Hazırda ölkənin məşğul əhalisinin 44 faizə yaxını məhz kənd təsərrüfatında çalışır. Bu səbəbdən Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişafına yönələn ardıcıl dövlət proqramların icrası, bir sıra islahatların və yeni texnologiyaların cəlb edilməsi sürətlənir. Təsədüfi deyil ki, üçüncü regional inkişaf proqramının icrasının ilk ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransda Prezident İlham Əliyev demişdir: “...Kənd təsərrüfatının inkişafı prioritet məsələdir. Bu, sosial, iqtisadi sahədir, qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün dəstəkdir”.

Son üç ildə Azərbaycanda kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun artım tempi orta hesabla 2,5 faiz təşkil etmişdir. İndi ölkə iqtisadiyyatının vacib sahəsi sayılan kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi üçün konkret işlər görülür, mühüm dövlət proqramları qəbul edilərək icraya yönəldilir. Məhz bunun nəticəsidir ki, 2015-ci ilin ilk yarısında ölkənin aqrar bölməsində 2 milyard 648,6 milyon manat məhsul istehsal olunmuşdur ki, bu da əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən 7,3 faiz çoxdur. Bununla belə, Azərbaycanda kənd təsərrüfatının potensialı olduqca yüksəkdir və bu imkanlardan istifadə edilməsi istiqamətində dövlət tərəfindən təsirli tədbirlər görülür. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, bu ilin ötən dövründə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyinin verilməsi işi davam etdirilməklə “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”nın icrası üçün 25 milyon manat vəsait yönəldilib. Eyni zamanda, dövlət başçısı İlham Əliyevin bu il yanvarın 12-də imzaladığı sərəncamla 2015-ci ilin Azərbaycanda “Kənd təsərrüfatı ili” elan olunması da bu məqsədə xidmət edir. Artıq ölkəmizdə aqrar bölmənin sürətli inkişafını təmin etmək

məqsədlə bir sıra təsirli tədbirlər görülür. İqtisadiyyatın mühüm sahələrindən sayılan kənd təsərrüfatı sahəsində mövcud potensialın hərəkətə gətirilməsi istiqamətində həyata keçiriləcək mühüm işlər isə son nəticədə ölkəmizin qeyri-neft sektorunun inkişafına təkan verəcək.

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun prioritet sahələrindən biri də turizmdir. Adıçəkilən sahə gəlir gətirmək baxımından olduqca cəlbedicidir. Məhz buna görədir ki, son illər ölkəmizin mövcud turizm potensialının tam hərəkətə gətirilməsi istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilir, Bakıda, eləcə də regionlarda müasir turizm obyektləri tikilib istifadəyə verilir, bu sahədə xidmətlərin səviyyəsi getdikcə yaxşılaşdırılır. Ölkənin turizm imkanlarından tam istifadə ümumi daxili məhsulda qeyri-neft sektorunun payının artmasına gətirib çıxaracaq. Belə ki, Azərbaycanın zəngin turizm potensialına malik olması və ölkədə turizm infrastrukturunun son illər sürətli inkişafı qeyri-neft sektorunun bu istiqaməti üzrə ölkəyə böyük gəlirlər vəd edir. Cari ilin ilk yarısında həmçinin nəqliyyat, informasiya və rabitə sahələrində də əhəmiyyətli dərəcədə artım baş vermişdir ki, bu da qeyri-neft sektorunun inkişafına dəyərli töhfə hesab edilməlidir.

Son illər Azərbaycanda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişaf etdirilməsi sahəsində də əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilir. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, cari ilin altı ay ərzində informasiya və rabitə müəssisələri əhaliyə, müəssisə və təşkilatlara 771,8 milyon manatlıq xidmət göstərmişdir. Ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə informasiya və rabitə xidmətlərinin həcmi 10,7 faiz artmış, xidmətlərin 72,5 faizi əhaliyə göstərilmiş və əldə edilmiş gəlirin 80 faizi qeyri-dövlət sektorunun payına düşmüşdür.

Azərbaycanın gələcək iqtisadi tərəqqisi, xüsusən də qeyri-neft sektorunun inkişafı özəl bölmənin fəaliyyətindən çox asılıdır. Son illər Azərbaycanda yaradılmış əlverişli biznes mühiti, özəl sektora dövlət dəstəyinin getdikcə artırılması ölkədə sahibkarlığın sürətli inkişafına səbəb olub. “Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Prezident fərmanına uyğun olaraq ötən il ölkədə biznes və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, o cümlədən prosedurların sadələşdirilməsi, elektron xidmətlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi, əsassız müdaxilələrin qarşısının alınması və digər istiqamətlər

üzrə işlər davam etdirilib. Bu ilin altı ayında sahibkarlığın inkişafına dəstək olaraq Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun xətti ilə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə 2972 sahibkara 96 milyon manat həcmində güzəştli kreditlər verilib. Bütövlükdə isə fond tərəfindən maliyyələşdirilmiş güzəştli kreditlər hesabına ölkədə çoxsaylı iri istehsal, emal və infrastruktur müəssisələri istifadəyə verilib.

Məlum olduğu kimi, ölkəmizin davamlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunmasında, makroiqtisadi sabitliyin qorunmasında, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyasətinin prioritet istiqamətlərindən olan regionların inkişafı strategiyasının müstəsna əhəmiyyəti var. 2004-cü ildən uğurla icra olunan regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramları rayonların iqtisadi potensialının artmasına, infrastruktur təminatının, kommunal xidmətlərin keyfiyyətinin daha da yüksəlməsinə, biznes və investisiya mühitinin, əhəlinin rifahının yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur. Bu baxımdan cari ilin ötən dövründə “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” çərçivəsində mühüm işlər görülmüş, bir sıra uğurlu layihələr həyata keçirilmiş, regionların inkişafına bütün mənbələr hesabına kifayət qədər vəsait yönəldilmişdir.

Göründüyü kimi, Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi dövlətimizin iqtisadi siyasətinin prioritet istiqaməti kimi getdikcə aktuallıq kəsb edir. Ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı fonunda adıçəkilən bölmənin ÜDM-də xüsusi çəkisinin artması 2015-ci ilin ötən dövründə də davam etmişdir. Yeri gəlmişkən, iqtisadçı ekspertlərin proqnozlarına görə, dövlətin iqtisadi siyasətinin aparıcı trendinə müvafiq olaraq bu il ÜDM-in artımı onun tərkibində neft sektorunun payının mütləq və nisbi mənada azalması və müvafiq olaraq qeyri-neft sektorunun istehsal həcmının artması şəraitində baş verəcək. Cari ildə qeyri-neft sektorunun artım sürətinin 10 faizdən artıq olacağı gözlənilir. Bu inkişaf tendensiyası növbəti illərdə də davam edəcək. Belə ki, qeyri-neft sektorunun ÜDM-də payı 2012-ci ildəki 52,7 faizdən 2017-ci ildə 72,4 faizə yüksələcək. Bu dövr ərzində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında neft sektorunun payı nəzərəcarpacaq dərəcədə aşağı enəcək ki, bu da iqtisadiyyatımızın neftdən asılılığının ildən-ilə azaldığını göstərməklə iqtisadiyyatın

şaxələndirilməsi hesabına qeyri-neft sektorunun dinamik inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən genişmiqyaslı fəaliyyətin nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Son on illər ixracda neft və neft məhsullarının yüksək paya malik olması Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşmış ənənəvi strukturu ilə bağlıdır. Bununla belə, ixracın strukturunda neft sektorunun payının getdikcə azalması müşahidə olunur. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2011-ci ildə ixracda neft sektorunun payı 95,3 faiz, 2012-ci ilə 94,1 2013-cü ildə 92,4 faiz olmuşdusa, ötən il bu göstərici 90,1 faiz təşkil etmişdir. İqtisadçı ekspertlərin qənaətinə görə, bu tendensiya qarşıdakı illərdə də davam edərək 2017-ci ildə 81 faiz həcmində olacaq. Əvəzində isə ölkəmizdən dünya bazarlarına çıxarılaçaq qeyri-neft məhsullarının həcmi artacaq. Bu da Azərbaycanda iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin məntiqi nəticəsi olan qeyri-neft sektorunun inkişafı hesabına mümkün olacaq.

2.2. Qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının kompleks tədqiqi

Dünyanın bütün ölkələrində xarici investisiya qoyuluşu iqtisadi inkişafın təmin edilməsində əsas amillərdən biridir. Bu baxımdan, müasir dövrdə dövlətin iqtisadi siyasətində investisiya siyasəti prioritet istiqamətə çevrilib. Keçən əsrin 60-cı illərində ABŞ, Yaponiya, Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya kimi ölkələrin iqtisadi inkişafının əsasını investisiya fəallığı təşkil edib. Əvvəllər xarici investisiyaların cəlb edilməsinin rolu tədiyyə balansının kəsirinin örtülməsi, daxili istehsalın artırılması, işsizliyin aradan qaldırılması, məhsuldarlığın yüksəldilməsi və s. ilə məhdudlaşır. Qloballaşmanın genişləndiyi müasir dövrdə, xarici investisiya, ölkə daxilində sağlam rəqabətin yaradılması, ölkəyə yeni texnologiya və «know-how» gətirilməsi, iqtisadiyyatda liberallaşmanın və müasir idarəçilik təcrübəsinin tətbiqi, insan resurslarının inkişaf etdirilməsi, ətraf mühitin qorunması, həmçinin transmilli şirkətlərin və onların məxsus olduğu ölkənin dəstəyinin qazanılması baxımından əhəmiyyətli sayılır. Bu baxımdan, Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyuluşunun strukturunun təhlili, investisiya mühitinə təsir edən amillərin araşdırılması, investisiya tələbinin müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb olunması məqsədilə xarici investorlar üçün güzəştlər həyata keçirilməyə başlanılıb. Respublikada investorların hüquq və mənafeələrinin qorunması, mülkiyyətin toxunulmazlığı, yerli və xarici sahibkarlara münbit iş şəraitinin yaradılması, əldə edilmiş mənfəətdən maneəsiz istifadə olunması ilə bağlı mühüm qanunlar qəbul edildi. Bu dövrdə Azərbaycan hökuməti tərəfindən bir sıra xarici ölkələr ilə iqtisadi vergitutmanın aradan qaldırılması və investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında sazişlər imzalandı. Xarici investorların Azərbaycanda fəaliyyətinə mane olan amilləri aradan qaldırmaq və xarici kapitalı ölkə iqtisadiyyatına cəlb etmək üçün müvafiq qanunlar, normativ aktlar və qərarlar qəbul edilib. 1992-ci ildə «Xarici İnvestisiyaların qorunması» haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu (7 Aprel 1992-ci ildə və 5 Noyabr 1996-cı illərdə dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir) və 1995-ci ildə «İnvestisiya Fəaliyyəti» haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunun qəbul edilməsi ilə xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi bazasının əsası qoyuldu.

Hazırda Azərbaycanda xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi bazası 4 səviyyədə müəyyən edilib:

- 1) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında;
- 2) Qanunlar və digər normativ-hüquqi aktlarda;
- 3) İkitərəfli və çoxtərəfli dövlətlər arasındakı müqavilələrdə;
- 4) Çoxtərəfli beynəlxalq sazişlərdə.

1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyada qeyd edilir ki, mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən qorunur, heç kimməhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyət hüququndan məhrum edilə bilməz. Bu, təkcə Azərbaycan vətəndaşlarına deyil, həmçinin xarici vətəndaşlara da şamil edilir. «Xarici investisiyaların qorunması» haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi və iqtisadi prinsiplərini müəyyən edir. Bu Qanun xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir. Qanunda xarici investorlara Azərbaycan Respublikasında qanunvericiliyin dəyişdirilməsi ilə bağlı bəzi təminatlar da verilir. Belə ki,

Azərbaycan Respublikasının sonrakı qanunvericiliyi investisiya qoyuluşu şəraitini pisləşdirdikdə, 10 il ərzində xarici investisiyaya investisiya qoyuluşunun həyata keçirildiyi zaman qüvvədə olmuş qanunvericilik tətbiq edilir. Lakin bu müddəa müdafiənin, milli təhlükəsizliyin və ictimai qaydanın təmin olunması, vergitutma, ətraf mühitin, əhalinin əxlaq və sağlamlığının mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin dəyişdirilməsinə şamil edilmir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları ilə xarici investorlar üçün cəlbedici olan metallurgiya, kimya, energetika, maşınqayırma, nəqliyyat, rabitə və digər sahələrin özəlləşdirməyə açılması xarici investisiya axınına güclü təkan vermişdir.

Respublikada investorların hüquq və mənafelərinin qorunması, mülkiyyətin toxunulmazlığı, yerli və xarici sahibkarlara münbit iş şəraitinin yaradılması, əldə edilmiş mənfəətdən maneəsiz istifadə olunması ilə bağlı mühüm qanunlar qəbul edilmişdir. Azərbaycan hökuməti bir sıra xarici ölkələr ilə ikiqat vergi tutmanın aradan qaldırılması, investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında sazişlər imzalamışdır.

Cədvəl 2.3. Sənayedə əsas kapitala yönəldilən investisiyalar (faktiki qiymətlərlə), milyon manat

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bütün sənaye	3 225	4 276	5 370	6 040	7 500	7 640
xarici investisiyalar	1 403	1 917	2 125	2 668	3 996	4 269
daxili investisiyalar	1 822	2 359	3 245	3 372	3 504	3 371

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

Azərbaycanda uğurla həyata keçirilən geniş miqyaslı sosial-iqtisadi islahatlar nəticəsində son illər ölkəmizin həyatında olduqca mühüm dəyişikliklər baş vermiş, ölkə iqtisadiyyatı özünün dinamik inkişafı ilə yeni mərhələ olan sənayeləşməyə qədəm qoymuşdur. Təkcə son altı ildə ümumi daxili məhsul istehsalı 40%, o cümlədən sənaye məhsulu 2,7 dəfə artmışdır. Əgər 2009-ci il ərzində ölkə ərazisində 35,6 mlrd. manatlıq ÜDM istehsal olunmuşdursa, 2014-ci ildə onun həcmi təxminən 59,0 mlrd. manata çatmışdır. Göründüyü kimi, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi müəyyən dərəcədə də buraya investisiyaların cəlb edilməsi və onlardan səmərəli istifadə olunması günün vacib

məsələlərindən biridir. Bu məsələ həm də elmi aktualılıq fərqlənir və bizim tədqiqat predmetimizin də əsasında dayanır.

Azərbaycan Respublikasında sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların illər üzrə müqayisəsi göstərir ki, 2014-cü ilin 2009-cü illə müqayisədə bütün sənayelər üzrə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların miqdarında 58% artım baş vermişdir. Həmçinin eyni göstərici üzrə xarici investiyaların artımı müşahidə olunmuşdur belə ki, 2009-cü ilin 2014-cü illə müqayisədə 67% artım baş vermişdir. Eyni dövr üzrə sənayedə əsas kapitalla yönəldilən daxili investisiyaların 45% artımı baş vermişdir.

Cədvəl 2.4. İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar

	2010	2011	2012	2013	2014
Bütün mənbələr üzrə investisiya qoyuluşları (xarici investisiyalar nəzərə alınmaqla):					
mlyn.manat	14 118,9	17 048,8	20 251,0	21 448,2	21 756,0
mlyn.dollar	17 591,4	21 588,9	25 777,8	27 340,0	27 735,8
Xarici investisiyalar:					
mlyn.manat	6 619,7	6 849,8	8 102,6	8 269,3	9 020,6
mlyn.dollar	8 247,8	8 673,9	10 314,0	10 540,9	11 500,0
Daxili investisiyalar:					
mlyn.manat	7 499,2	10 199,0	12 148,4	13 178,9	12 735,4
mlyn.dollar	9 343,6	12 915,0	15 463,8	16 799,1	16 235,8

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyata yönəldilən investisiyaların illər üzrə müqayisəsi göstərir ki, 2010-cü ilin 2014-cü illə nəzərən iqtisadiyyata yönəldilən investisiyaların miqdarında 54% artım baş vermişdir. Həmçinin eyni göstərici üzrə xarici investiyaların artımı müşahidə olunmuşdur belə ki, 2010-cu ilin 2014-cü illə müqayisədə 8,2 milyard ABŞ dollardan 11,5 milyard ABŞ dollarına çataraq 36% artım baş vermişdir. Eyni

dövr üzrə iqtisadiyyata yönəldilən daxili investisiyaların 9,3 milyard ABŞ dollardan 16,2 milyard ABŞ dollarına çataraq 69% artımı baş vermişdir.

Cədvəl 2.5. Xarici investisiyalar (mln. ABŞ dolları)

	2010	2011	2012	2013	2014
Cəmi xarici Investisiya	8 247,8	8 673,9	10 314,0	10 540,9	11 500,0
o cümlədən:					
Maliyyə kreditləri	3 405,9	3 692,5	3 135,5	2 655,8	2 162,8
Neft sənayesinə	2 955,3	3 407,8	4 287,8	4 935,2	6 500,4
Birgə və xarici Investisiyalı müəssisələr	659,6	886,0	1 094,5	1 041,0	1 119,9
ondan:					
Türkiyə	147,5	89,1	185,9	401,3	...
ABŞ	40,0	73,8	92,5	24,4	...
İran	3,2	11,2	-	-	...
Almaniya	17,0	32,5	45,6	15,1	...
Rusiya	11,7	35,0	21,8	36,1	...
Böyük Britaniya	144,0	148,8	149,3	136,0	...
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	30,3	75,3	92,4	109,3	...
İsveçrə	11,7	26,7	79,4	18,2	...
Fransa	6,2	14,3	14,4	6,1	...
Kipr	1,6	-	6,6	5,4	...
Çin	33,5	-	6,7	5,7	...
İtaliya	10,3	-	22,1	21,3	...
Yaponiya	1,4	2,5	5,4	3,0	...
Niderland	163,5	173,3	186,0	117,5	...
Digər ölkələr	37,7	203,5	186,4	141,6	...
Neft bonusu	2,0	19,9	2,0	2,4	17,0
Digər investisiyalar	1 225,0	667,7	1 794,2	1 906,5	1 699,9

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

Xarici investisiyaları strukturuna görə əsasən iki hissəyə ayırmaq olar: maliyyə kreditləri və neft sənayesi. Maliyyə kreditlərinin miqdarında 2014-cü ildə 2010-cü ilə nəzərən 36% azalaraq 2,1 milyard ABŞ dollar olmuşdur. Lakin neft sənayesinə ayrılan xarici investisiyaların miqdarında artım baş vermişdir. Belə ki, 2014-cü ildə 2010-cu ilə nəzərən 119% artım baş verərək 11,5 milyard ABŞ dollara çatmışdır.

Cədvəl 2.6. Sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar (faktiki qiymətlərlə), milyon manat

	2010	2011	2012	2013	2014
Bütün sənaye	4 276	5,370	6,040	7,500	7,640
xarici investisiyalar	1 917	2 125	2,668.0	3,996.0	4,269.0
daxili investisiyalar	2 359	3 245	3,372.0	3,504.0	3,371.0
Mədənçixarma sənayesi	2 952	3,244	3,857	5,095	5,948
xarici investisiyalar	1 883	1,894	2,493	3,866	4,185
daxili investisiyalar	1 069	1,350	1,364	1,229	1,763
Xam neft və təbii qaz hasilatı	2 933	3,022	3,822	5,069	5,926
xarici investisiyalar	1 881	1,894	2,493	3,866	4,184
daxili investisiyalar	1 052	1,128	1,329	1,203	1,742
Metal filizlərinin hasilatı	-	-	-	-	0.2
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	-	-	-	-	0.2
Daş, qum, çınqıl, duz və digər mədənçixarma sənayesi məhsullarının hasilatı	18.8	222.7	35.2	26.2	21.4
xarici investisiyalar	1.9	-	-	-	-
daxili investisiyalar	16.9	222.7	35.2	26.2	21.4
Mədənçixarma sənayesi sahəsinə xidmətlərin göstərilməsi	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	-	-	-	-	-
Emal sənayesi	510.2	847.9	861.2	888.9	644.6
xarici investisiyalar	1.1	0.2	0.1	0.2	0.9
daxili investisiyalar	509.1	847.7	861.1	888.7	643.7
Qida məhsullarının istehsalı	27.1	46.5	75.3	160.8	92.4
xarici investisiyalar	1.1	-	-	-	-
daxili investisiyalar	26.0	46.5	75.3	160.8	92.4
İçki istehsalı	12.1	41.5	12.2	16.8	14.6
daxili investisiyalar	12.1	41.5	12.2	16.8	14.6
Tütün məmulatlarının istehsalı	32.5	-	75.4	0.0	0.0
daxili investisiyalar	32.5	-	75.4	0.0	0.0
Toxuculuq sənayesi	9.8	0.2	5.7	10.4	38.8
daxili investisiyalar	9.8	0.2	5.7	10.4	38.8
Geyim istehsalı	13.6	14.0	-	0.0	9.0
daxili investisiyalar	13.6	14.0	-	0.0	9.0
Dəri və dəri məmulatlarının, ayaqqabıların istehsalı	1.1	1.6	-	-	-
daxili investisiyalar	1.1	1.6	-	-	-

Ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalı	0.2	98.3	30.1	23.4	15.0
daxili investisiyalar	0.2	98.3	30.1	23.4	15.0
Kağız və karton istehsalı	-	18.5	4.4	3.5	21.1
daxili investisiyalar	-	18.5	4.4	3.5	21.1
Poliqrafiya fəaliyyəti	0.5	-	-	-	-
daxili investisiyalar	0.5	-	-	-	-
Neft məhsullarının istehsalı	25.4	48.4	32.5	25.6	33.1
daxili investisiyalar	25.4	48.4	32.5	25.6	33.1
Kimya sənayesi	1.3	1.5	1.5	3.5	2.1
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	1.3	1.5	1.5	3.5	2.1
Əczaçılıq məhsullarının istehsalı	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	-	-	-	-	-
Rezin və plastmas məmulatların istehsalı	0.0	27.8	35.3	50.3	16.4
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	0.0	27.8	35.3	50.3	16.4
Tikinti materiallarının istehsalı	195.2	139.7	26.7	43.3	56.5
daxili investisiyalar	195.2	139.7	26.7	43.3	56.5
Metallurgiya sənayesi	21.5	100.0	54.4	51.0	2.3
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	21.5	100.0	54.4	51.0	2.3
Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı	149.0	294.3	259.1	366.2	170.8
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	149.0	294.3	259.1	366.2	170.8
Kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı	1.1	0.0	0.0	2.7	0.0
daxili investisiyalar	1.1	0.0	0.0	2.7	0.0
Elektrik avadanlıqlarının istehsalı	17.9	0.0	17.3	9.7	18.5
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	17.9	0.0	17.3	9.7	18.5
Maşın və avadanlıqların istehsalı	0.2	0.1	-	1.7	0.1
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	0.2	0.1	-	1.7	0.1
Avtomobil və qoşquların istehsalı	1.1	-	-	-	-
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	1.1	-	-	-	-
Sair nəqliyyat vasitələrinin	-	-	173.7	68.2	113.4

istehsalı					
xarici investisiyalar	-	-	-	-	-
daxili investisiyalar	-	-	173.7	68.2	113.4
Mebellərin istehsalı	-	14.7	23.3	27.5	20.5
daxili investisiyalar	-	14.7	23.3	27.5	20.5
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	0.5	0.8	34.3	24.3	19.7
xarici investisiyalar	0.001	0.2	0.1	0.2	0.9
daxili investisiyalar	0.5	0.6	34.2	24.1	18.8
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	422.6	768.9	565.8	489.4	423.7
xarici investisiyalar	23.0	188.2	91.2	89.0	75.8
daxili investisiyalar	399.6	580.7	474.6	400.4	347.9
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	391.5	508.5	755.7	1,026.0	623.3
xarici investisiyalar	10.3	42.0	83.9	40.2	7.5
daxili investisiyalar	381.2	466.5	671.8	985.9	615.8

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

2014-cü ildə strukturuna görə sənayedə əsas kapitalla yönələn investisiyaların miqdarına əsasən belə bölgüsünü aparılmaq olar.

Cədvəl 2.7 Sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların xüsusi çəkisi

	2010		2014	
	milyon manat	%-lə miqdarı	milyon manat	%-lə miqdarı
Bütün sənaye	4 276	100	7 640	100
Mədənçixarma sənayesi	2 952	69	5 948	78
Emal sənayesi	510.2	11.9	644.6	8.4
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	422.6	10	423.7	5.5
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	391.5	9.1	623.3	8.1

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

Cədvəldən aydın olur ki, 2014-cü ildə 2010-cu ilə nəzərən bütün sənayələrin əsas kapitalına yatırılan investisiyaların miqdarında 44% artım baş verərək 7,6 milyon manata çatmışdır. Sənayələr üzrə investiyaların yatırım strukturu illər üzrə köklü dəyişiklik

müşahidə olunmamışdır. Bununla yanaşı sevindirici haldır ki, sənayenin sadalanan hər 4 kateqoriyası üzrə investisiyaların miqdarında azalma müşahidə edilməmişdir.

Cədvəldən aydın olur ki, əsas kapitala yatırılan investisiyanın miqdarına görə mədənçıxarma sənayesi əsas hissəni təşkil edir. Ümumi mədənçıxarma sənayesinin əsas kapitala yönəlmiş investisiyanın miqdarı beş il ərzində 51% artmışdır. Beş il ərzində mədənçıxarma sənayesinin əsas kapitala yönəlmiş investisiyanın 67%-ni xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2014-cü ildə xarici investiyaların bu kateqoriya üzrə payı 70% təşkil etmişdir, bu göstərici 2010-cu illə müqayisədə 7% çoxdur.

Mədənçıxarma sənayəndə əsas kapitala yönəlmiş investisiyaların 98% faizdən atıq hissəsini xam neft və təbii qaz hasilatına ayrılmışdır. Bu sahədə əsas kapitala yönələn investisiya beş il ərzində 51% artaraq 4,185 milyard manata çatmışdır. Xam neft və qaz hasilatının əsas kapitalına yönəlmiş xarici investisiyalar 68% təşkil edir. Beş il ərzində xarici investisiyaların bu kateqoriya üzrə 55% ataraq 4,184 milyard manat olmuşdur.

Beş il ərzində emal sənayesinin əsas kapitalına yönələn investisiyaların miqdarında 21% artım baş versədə, 2014-cü ildə bu sənaye üzrə göstərici 888.9 milyon manatdan 644.6 milyon manata düşərək 27% azalma etmişdir. Beş il ərzində emal sənayenin əsas kapitalına yönələn investisiyaların miqdarı 2.5 milyon manat olmuş və bu kateqoriya üzrə ümumi investisiyaların 0.06% təşkil etmişdir.

2014-cü və 2010-cu illərin müqayisəsi göstərir ki, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı sənayenin əsas kapitalına yönəlmiş investisiyaların miqdarında heç bir əhəmiyyətli artım olmamışdır. Lakin 2011-ci bu sahə üzrə əsas kapitala yönəlmiş investisiyaların miqdarında 45% artım baş verərək 768.9 milyon manata çatmışdır. Sonrakı 3 il ərzində bu rəqəm tədricən azalaraq 2010-cu il səviyyəsinə düşmüşdür. Beş il ərzində elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı sənayenin əsas kapitalına yönəlmiş xarici investisiyaların payı 17%-dir. Beş il ərzində bu sahə üzrə xarici investisiyalar 70% artaraq miqdarı 75.8 milyon manata çatmışdır. Lakin daxili investisiyalarda əksinə olaraq elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı sənayenin əsas kapitalına yönəlmiş investisiyaların miqdarında 2011-ci ildən

azalma müşahidə olunur. Belə ki, 2010 və 2014-cü illərin müqayisəsi göstərir ki, müvafiq sahə üzrə daxili investisiyalar 13% azalaraq 347.9 milyon manata çatmışdır.

Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı sənayesində əsas kapitalla yönəlmiş investisiyalar 2014-cü ildə 2010-cu ilə nəzərən 37% artaraq 623 milyon manata çatmışdır. Lakin eyni sənayedə cəmi investisiyalar üzrə 2014-cü ildə 2013-cü ilə nəzərən 40% azalması baş vermişdir. Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı sənayesində əsas kapitalla yönəlmiş xarici investisiyalar 2012-ci ildə ən yüksək 83.9 milyon manata çatdıqdan sonra 91% azalaraq 7.5 milyon manata enmişdir. 2010-cu ildən 2014-cü ilə dək bu sahə üzrə xarici investisiyanın payı 5.5% dir.

Xarici investisiyaların cəlb edilməsi və xarici ticarətin genişləndirilməsi Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələrinin əsas prioritetləri sırasında olmaqla ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsi üçün mühüm amilləri təşkil edir.

2003-2013-cü illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına yatırılmış xarici investisiyaların həcmi 74,7 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Sözügedən dövrdə BXİ 45,6 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu müddət ərzində qeyri-neft sektoruna BXİ-nin cəlbi 45,4 milyon ABŞ dollarından (2003) 1,04 milyard ABŞ dollarına (2013) çatmışdır. 2003-2013-cü illərdə xarici investorlar tərəfindən kapital əsasən neft-qaz sektoruna, qeyri-neft sektoru üzrə isə müxtəlif sənaye sahələri, tikinti, ticarət və xidmətlərə yatırılmışdır.

Azərbaycanda qeydiyyatdan keçmiş xarici investisiyalı sahibkarlıq subyektlərinin sayı 2003-cü ildə 3252-dən 2013-cü ildə 6523-ə artmışdır.

Xarici investisiyaların coğrafiyası da genişdir. Belə ki, Azərbaycana investisiya yatıran xarici ölkələr siyahısının ilk onluğunda Böyük Britaniya, ABŞ, Yaponiya, Norveç, Türkiyə, Fransa, Çexiya, Almaniya, Səudiyyə Ərəbistanı və Rusiya kimi ölkələr qərarlaşmışdır. Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna ən çox investisiya yatıran xarici ölkələrin sırasında isə Türkiyə, ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Fransa və Rusiyanı qeyd etmək olar. 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət əlaqələri artım tempi ilə genişlənməyə davam etmişdir. Azərbaycanın dünyanın 149 dövləti ilə ticarət əlaqələri olmuşdur. Ölkəmizin İtaliya, İndoneziya, Rusiya, Almaniya, Türkiyə, Böyük Britaniya,

Tailand, Fransa, ABŞ və İsrail ilə daha intensiv ticarət əlaqələri olmuşdur. Ümumi ticarətdə bu ölkələrin payı 67,8% təşkil etmişdir. İxrac əməliyyatların həcmi 23,98 milyard ABŞ dollarına çatmışdır. Sözügedən dövr ərzində qeyri-neft ixracının həcmi ötən ilə nisbətən 6% artaraq 1,77 milyard ABŞ dollarına çatmışdır. Adambaşına düşən qeyri-neft məhsullarının ixracı 190,7 ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. İxrac olunan mal çeşidlərinin sayı 2111 ədəd təşkil etmişdir.

Eyni zamanda, qeyri-neft xidmət ixracının həcmi isə 2013-cü ildə 4,13 milyard ABŞ dollar təşkil etmişdir ki, bu da son 10 ildə 9,5 dəfə artım deməkdir. Burada əsas yeri turizm (57,3%), nəqliyyat (19.,%) və digər işgüzar xidmətlər (15,6%) tutur. Qeyri-neft xidmət ixracının adambaşına həcmi isə 438 ABŞ dollarına bərabərdir.

Ancaq yuxarıda göstərilən bütün müsbət amillərə baxmayaraq xarici investisiya qoyuluşları sahəsində əsaslı problemlər mövcuddur. Xarici investisiyalar üzrə əsas risklərdən biri xarici və müştərək müəssisələrin regional və sahələr üzrə qeyri bərabər bölgüsüdür. Belə ki, xarici investisiyalı müəssisələr əsasən Bakı şəhərində və hasilat sənayesində fəaliyyət göstərirlər. Statistik məlumatlara görə, 2010-cu ildə 89.36%-i (975 müəssisə), 2012-ci ildə isə fəaliyyət göstərən xarici investisiyalı müəssisələrin 88.57%-i (938 müəssisə) Bakı şəhərində fəaliyyət göstərirlər. Bu müəssisələrin yerinə yetirdikləri işlərin və göstərdikləri xidmətlərin həcmi müvafiq olaraq 2010-cu ildə 23.44 mlrd. manat, 2012-ci ildə 28.61 mlrd. manat olub ki, bu da ümumi işlərin müvafiq olaraq 97,62% və 97.21%-ni təşkil edir. Mədən sənayesində fəaliyyət göstərən müəssisələrin yerinə yetirdikləri işlərin ümumi işlərdə xüsusi çəkisi 2010-cu ildə 79.3%, 2012-ci ildə isə 83.04% olub. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici investisiyalı müəssisələrin əksəriyyəti uzaq xarici ölkələrə məxsusdur. Belə ki, 2012-ci ildə yaradılan xarici müəssisələrin 63-ü MDB ölkələrinə məxsus olub ki, bu da ümumi müəssisələrin cəmi 5.9%-ni təşkil edir. Bu müəssisələrin ümumi məhsul və xidmət istehsalındakı payı 0.16% olub. Azərbaycanda xarici və müştərək müəssisələrin yerinə yetirdikləri işlərin 79.69 %-i (2012-ci il) 20 xarici müəssisə tərəfindən həyata keçirilir. Sektorlar üzrə əsas kapitalla investisiyaların təhlili göstərir ki, 2009-cu ildə əsas kapitalla yönəldilən xarici investisiyaların 77.3%-ə yaxını (2008-ci ildə 68,6%-i) neft sektoruna

qoyulmuşdur. Belə ki, 2008-ci ildə investisiyaların 44.3%-i, 2009-cu ildə isə 85.3%-i sənaye sektoruna qoyulmuşdur. 2012-ci ildə əvvəlki illərlə müqayisədə vəziyyət bir qədər pisləşib. 1999-2012-ci illərdə emal sənayesində əsas kapitalla yönəldilmiş xarici investisiyaların ümumi investisiyalarda xüsusi çəkisi 1.0%, kənd təsərrüfatında 0.4% təşkil edib. 2012-ci ildə qeyri-neft sektoruna yönəldilən sərmayələrin əksər hissəsi elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi, mənzil tikintisi, nəqliyyat, anbar təsərrüfatı və rabitə, təhsil, səhiyyə və sosial xidmətlər kimi qeyri-ticari sektorlara yönəldilib. Əsas kapitalla yönəldilmiş sərmayələrin çox kiçik hissəsi kənd təsərrüfatına, istehsal və emal sahələrinə, ticarət sektorlarına istiqamətləndirilir. Ticarət və qeyri-neft sektorlarında əsas kapitalla yatırılan investisiyaların məhdudluğu bu sektorlarda müasir texnologiyaların, yeniliklərin və yeni biznes imkanlarının çatışmazlığına, həmçinin yeni idarəetmə üsullarının tətbiqinin və müəssisələrin restrukturizasiyasının ləngiməsinə gətirib çıxarır. Bu isə, öz növbəsində, bu sektorların rəqabətqabiliyyətliliyinə mənfi təsir göstərir. Bu fakt göstərir ki, qeyri-neft sektorlarının rəqabətqabiliyyətliliyinin artmasına və qeyri-neft sektorlarına sərmayələrin cəlb edilməsinə ehtiyac var. BXİ-nin cəlb edilməsi və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi sahəsində nəzərə çarpan nailiyyətlərə baxmayaraq, hələ də həllini gözləyən bir sıra məsələlər qalır.

Müqayisə üçün qeyd edək ki, dünyada bütünlükdə xarici investisiyaların cəmi 22%-i hasilat sənayesinə, 48%-i emal sənayesinə və 30%-i xidmət sektoruna yönəldilir.

Xarici investisiya qoyuluşlarının ölkələr üzrə quruluşunda təmərküzləşmə mövcuddur. Belə ki, Azərbaycana 2012-ci ildə investisiya qoyuluşu üzrə xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar arasında Böyük Britaniya yüksək xüsusi çəkiyə (33.6%) malik olub. Britaniya rezidentlərinin Azərbaycanda əsas kapitalla yönəltdiyi investisiyaların həcmi 1096.55 mln. manat təşkil edib. Əvvəlki illə müqayisədə Britaniya investorlarının sərmayə yatırımı 87.99 mln. manat və ya 8.4% azalmasına baxmayaraq, 2012-ci ildə Böyük Britaniyanın Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyalarda xüsusi çəkisi 33.6% təşkil etmişdir. Böyük Britaniya ilə yanaşı Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas xarici investorlarının ilk beşliyinə ABŞ, Yaponiya, Türkiyə və Norveç rezidentlərini daxil etmək olar. Bu beş

ölkəni təmsil edən investorların kapital qoyuluşu ümumilikdə 2469.95 mln. manata yaxın olmuşdur ki, bu da ümumi investisiyaların 75.76%-ni təşkil edir. Lakin aparılan təhlillər göstərir ki, son dövrlərdə xarici investorlarla qurulan əlaqələr sistemində bir sıra müsbət dəyişikliklərin olmasına baxmayaraq, qeyd olunan üstünlüklərdən və imkanlardan səmərəli istifadə olunmur. Belə ki, Azərbaycanda güclü xarici investisiya axınına nail olmaq üçün bütöv iqtisadi sistem formalaşdırılmalıdır. Dünya iqtisadiyyatında öncül yer tutan ölkələrin təcrübəsini nəzərə alaraq demək olar ki, Azərbaycanın xarici iqtisadi fəaliyyəti və xarici investorlarla effektiv münasibəti iqtisadiyyatda ümumi liberallaşma prinsipləri nəzərə alınmaqla qurulmalıdır. Ölkədə iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi mexanizmləri beynəlxalq hüquq normalarına və dünya praktikasına uyğun olmalı, iqtisadiyyatın və xarici ticarət əlaqələrinin strukturu ölkənin iqtisadi potensialına, daxili tələbatına və beynəlxalq əmək bölgüsündə malik olduğu üstünlüklərə uyğun olaraq formalaşdırılmalıdır. Bu gün investisiya prosesinin fəallaşması və onun səmərəliliyinin artırılması problemləri Azərbaycan Respublikası üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Xarici investisiyaların cəlb olunması ilk növbədə, Azərbaycan iqtisadiyyatının təxirə salınmaz prioritetlərini, yəni müasir istehsal texnologiyalarının mənimsənilməsini, innovasiya qərarlarını, yeni idarəetmə sistemlərinin, istehsal obyektlərinin yeniləşdirilməsini nəzərdə tutmalıdır. Lakin təcrübənin göstərdiyi kimi, xarici investorlar daha yüksək gəlirli, ən əvvəl, ixraca yönəlmiş xammal sahələrində möhkəmlənməyə çalışırlar. Bu, çox hallarda Azərbaycan iqtisadiyyatının xammal yönümlü olmasına və texniki-texnoloji geriləməsinə şərait yaradır.

III FƏSİL

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNA İNVESTİSİYA QOYULUŞUNUN STİMULLAŞDIRILMASI STRATEGİYASI

3.1. Qeyri-neft sektorunun inkişaf istiqamətləri və investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması strategiyasının əsas hədəfləri

Qeyri-neft sektorunun ÜDM-də payının üstünlük təşkil etməsinə baxmayaraq, ixracda hələ ki, neft-qaz sektoru öz dominantlığını qoruyub saxlamışdır ki, bu da ölkəmizə valyuta daxil olmalarında qeyri-neft sektorunun rolunu məhdudlaşdırır. Azərbaycan Respublikasında qeyri-neft sənayesinin inkişafına təsir edən problemləri aşağıdakı şəkildə xarakterizə edilir:

- qeyri-neft sənayesində həyata keçirilən tədbirlərin icrasında olan ləngimələr;
- iqtisadiyyatda uzun müddət yanacaq-energetika sektorunun əsas aparıcı qüvvə kimi çıxış etməsi;
- perspektivli və potensial inkişafa malik sahələrə, müəssisələrə investisiya qoyuluşlarında səmərəli və güzəştli yanaşma probleminin qalması;
- qeyri-neft sənayesində olan texniki və texnoloji bazanın mütərəqqi inkişafdan geriliyi;
- ölkədə müasir elmi və intellektual potensialın dağılıqlığı;
- bu sahədə yüksək ixtisaslı, peşəkar mütəxəssislərin, intellektual qabiliyyətli insanların hazırlanma səviyyəsinin qeyri-mükəmməlliyi;
- innovasiya fəaliyyətinin inkişafını təmin edəcək tənzimləmə mexanizminin və infrastrukturun kifayət qədər inkişaf etməməsi;
- qeyri-neft sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətli, innovasiya yönümlü məhsul istehsalına meyilli olmaması;
- müasir keyfiyyət standartlarının tətbiqinin kifayət qədər formalaşmaması;
- regional inkişafda hələ ki, fərqlərin mövcudluğu və qeyri-neft sənaye müəssisələrinin inkişafının mərkəzə meyilliyi;
- qeyri-neft sənaye sahələrinin elmi və innovasiya tədqiqatları aparma imkanlarının zəifliyi;

- qeyri-neft sənaye sahələrinin, müəssisələrinin ixrac potensialının xüsusi çəkisinin tədiyyə balansında, xarici ticarətdə aşağı göstəriciyə malik olması;
- istehsal fondlarının, texnoloji avadanlığın amortizasiyasının yüksəkliyi, yeni və müasir avadanlıqların tətbiq əmsalının aşağı olması;
- məhsul istehsalında material və enerji tutumlğunun səviyyəsinin yüksəkliyi;
- idarəetmə sisteminin və menecmentin peşəkarlıq səviyyəsinin müasir tələblərə cavab verməməsi.

Ölkədə qeyri-neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar yuxarıda sadalanan problemlərin həlli istiqamətində həyata keçirilən dövlət proqramları və konkret tədbirlər iqtisadiyyatın diversifikasiyası və yeni sənaye sahələrinin inkişafı üçün geniş imkanlar açmalıdır. Bütün bu kimi müsbət meyillər əsas götürülərək, Azərbaycan Respublikasında 2015-2020-ci illərdə qeyri-neft sənayesinin inkişaf prioritetlərinə aşağıdakılar aid edilir:

- regionlarda rəqabətqabiliyyətli və ixrac yönümlü məhsullar istehsal edən, müasir texnologiyalara əsaslanan müəssisələrin yaradılması, bu ərazilərdə istehsal olunan məhsulların region və dünya bazarlarına ixracına stimül verilməsi;
- qeyri-neft sənaye sahələrinin iqtisadi rayonlar üzrə inkişafının investisiya siyasətində prioritet kimi nəzərə alınması;
- sənaye siyasətinin vacib hissəsi olan Xüsusi İqtisadi Zonaların yaradılması məqsədilə zəruri olan tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- qeyri-neft sənayesinin inkişafına, iqtisadiyyatın modernləşməsinə, innovativ və elmtutumlu iqtisadiyyatın formalaşmasına, yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının genişləndirilməsinə nail olmaq üçün sənaye parklarının və komplekslərinin yaradılması;
- standartlaşdırma siyasəti çərçivəsində qeyri-neft sənaye sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə beynəlxalq standartların tətbiqinin genişləndirilməsi;
- ölkə iqtisadiyyatı üçün böyük əhəmiyyətə malik olan kimya sənayesinin yenidən qurulması və inkişafına nail olunması, istehsal olunan məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi, onların emal dərinliyinin artırılması;

-Azərbaycanın maşınqayırma sənayesinin inkişafının sürətləndirilməsi, istehsal olunan məhsulların xarici bazarlara çıxarılmasının və rəqabətədavamlılığının təmin edilməsi, neft-maşınqayırma sənayesinin inkişafının bərpa edilməsi;

- zəngin ehtiyatlara malik qara və əlvan metallurgiyanın inkişaf etdirilməsi;

- yüngül sənayenin inkişafının müasir tələblərə uyğunlaşdırılması, daxili və xarici bazarlarda bu məhsulların rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi;

-yeyinti məhsullarının rəqabətədavamlılığının təmin edilməsi üçün qiymətli bioloji komponentlərlə zəngin yerli xammaldan istifadə etməklə məhsulların mənimsənilməsi, bu məhsulların bioloji dəyərliliyinin və dad keyfiyyətinin artırılması;

- ölkədə yeni və müasir sahə olan nanotexnologiyanın inkişafına nail olunması, bu sahədə olan bütün imkanların səfərbər edilməsi;

- respublikada kosmik sənayenin yaradılması, inkişafı üçün işlərin sürətləndirilməsi;

- gəmiqayırma sahəsində tədbirlərin genişləndirilməsi və bu sahənin inkişaf imkanlarının artırılması;

- elektron və digər avadanlıqların istehsalının genişləndirilməsi, bu sahədə ixtisaslaşmanın dərinləşdirilməsi;

-tikinti materialları sənayesinin inkişaf etdirilməsi, bu sahədə mövcud olan xammal və ehtiyatlardan istifadənin ekoloji cəhətdən səmərəliliyinin artırılması.

Sənaye müəssisələrinin müasir texnologiyalar əsasında yenidən qurulması, onların modernləşdirilməsi, yerli resurs və xammalla işləyən, ixracqabiliyyətli məhsullar istehsal edən sənaye komplekslərinin yaradılması, rəqabətədavamlı sənaye istehsalının genişləndirilməsi qeyri-neft sənayesinin əsas inkişaf prioritetləridir. Qeyri-neft sənayesinin prioritet inkişafını, bu sahədə dayanıqlı artım tempini təmin etmək üçün ölkədə zəruri tədbirlər həyata keçirilməlidir. İlk növbədə sənaye sahəsində yüksək texnoloji və elm tutumlu istehsal sahələrinin inkişafına üstünlük verilməsidir; müəssisələrin texniki-texnoloji cəhətdən yenidən qurulması, müasir idarəetmə metodlarının tətbiqinə diqqət artırılmalıdır; müqayisəli üstünlüyə malik və rəqabətədavamlı sənaye məhsullarının istehsalının genişləndirilməsi vacib məsələdir; idxalı əvəz edəcək və ixrac yönümlü məhsulların istehsalının stimullaşdırılması;

sənaye klasterlərinin yaradılması və sənayenin strukturunun seçilmiş inkişaf istiqamətlərinə uyğun olaraq yenidən qurulması; investisiya-innovasiya proseslərinin stimullaşdırılması, enerji və resurs qənaət edən, ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların tətbiqinin sürətləndirilməsi; investisiya mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması; sənayenin inkişaf tempinin və əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinin prioritetliyinin təmin edilməsi; dünya sənaye əmtələri bazarının cari və gələcək konyunkturası haqqında informasiyalara malik marketinq sisteminin yaradılması; qeyri-neft sənayesində innovasiya fəallığının yüksəldilməsi ilə bağlı qanunverici bazanın təkmilləşdirilməsi və bu sahədə stimullaşdırıcı mexanizmlərin tətbiqi; qeyri-neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə sənaye şəhərciklərinin, texnoparkların, xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması; vergi və gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsi, ixracın dəstəklənməsi və daxili bazarın qorunması sisteminin möhkəmləndirilməsi; elmi-texniki və konstruktor işlərinin genişləndirilməsi, patent fəaliyyətinin gücləndirilməsi məsələləri həllini tapmalıdır.

Qlobal rəqabət mühitində inkişaf etməkdə olan qeyri-neft sənayesi ənənəvi sahələrlə yanaşı, yeni məhsul istehsalı üzərində qurulan müasir tipli sahələrin yaranması ilə də xarakterizə olunmalıdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının və sənayesinin rəqabətqabiliyyətli inkişafı ilk növbədə iqtisadi artımın yeni keyfiyyətini təmin edən bilik iqtisadiyyatına keçidi tələb edir. Onun başlıca xarakteristikası isə yüksək texnologiyalı sahələrin dinamik inkişafı, tədqiqat və işləmələrə investisiya qoyuluşunun intensiv artımı, məhsul və xidmətlərin elm tutumluluğunun, müəssisələrin innovasiya fəallığının yüksəldilməsi və iqtisadiyyatda innovasiya mənfəətinin artırılmasına nail olunmasıdır.

Mövcud ehtiyatlardan maksimum istifadə edərək onların qeyri-neft sənayesinin tələbatlarının ödənilməsinə yönəldilməsi istiqamətliyi təmin olunmalıdır. Bu amilin reallaşdırılması üçün elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətləri əsasında istehsalın daha da inkişaf etdirilməsi və hərtərəfli formalaşdırılmış müasir sənaye sahələrinin təşəkkülü prosesi həyata keçirilməlidir.

Qeyri-neft sənayesinin strukturunda aparılan keyfiyyət dəyişiklikləri iqtisadi siyasətin mühim tərkib hissəsinə çevrilməlidir. Sabit iqtisadi artımın əsas mənbəyi kimi yeni texnoloji bazanın müasirləşdirilməsi vəzifəsi təmin olunmalıdır. Mövcud köhnə istehsal fondlarının və texnologiyaların həcmnin tədricən azaldılması, kapital axınının köməyi ilə yenilərinin payının artması prosesi davam etdirilməlidir.

Xammalyönümlü iqtisadiyyatdan innovasiyayönümlü iqtisadiyyata keçid qeyri-neft sənayesi sahələrində əsas hədəflərdən birinə çevrilməlidir. Azərbaycanda hasilat və emal sənaye sahələri arasında əlaqəni gücləndirməklə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalına nail olunmalıdır. Sənaye istehsalının inkişafında istehsalın innovasiya tutumlu bazasının yeniləşməsi, onun səmərəliliyinin və rəqabətqabiliyyətiyinin artmasına cavab verən sahə strukturunun formalaşması prosesi təmin edilməlidir.

Yanacaq-energetika kompleksi məhsul və xidmətlərin əsas sifarişçisi rolunu öz üzərinə götürməklə bu sahə bir-birini qarşılıqlı surətdə tamamlayan yanacaq-energetika kompleksi, neft maşınqayırması və metallurgiyanın birləşməsi kimi qırılmaz əlaqəliliyi təmin etməlidir. Belə inkişaf tendensiyası maşınqayırmanın bərpasına və metallurgiyanın rəşional inkişafına, istehsal gücündən maksimal istifadə edilməsinə, bahalı xarici avadanlıq və texnologiyaların alınmasının azalmasına gətirib çıxaracaqdır. Kimya və neft-kimya sahələri investisiya layihələri üçün cəlbedici sahələrdəndir, neft-qaz hasilatı ölkədə kimya və neft-kimya sahələrinin əsas inkişaf hədəflərinin müəyyən edilməsində önəmli rol oynamaqlıdır.

Ölkədə yerli xammal və resurslardan qeyri-neft sənayesində istifadə əlaqəliliyi gücləndiriləcəkdir. Bütün bu bağılıq xammal-resurs, emal və istehsal sənaye sahələrinin inkişafını stimullaşdıracaqdır.

Qeyri-neft sənaye müəssisələrinin restrukturizasiyasının aparılmasında müəyyənədic i istiqamət yüksək texnoloji, elmtutumlu istehsalın inkişafıdır. Bu inkişaf meyli rəqabətqabiliyyətli məhsul buraxılışını və onun xarici bazarlara çıxışını təmin edəcəkdir.

Regionlarda yerli xammala əsaslanan sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin keyfiyyətə müasir səviyyədə qurulması və yeni müəssisələrin yaradılması siyasəti həyata keçirilməlidir. Proqramın əhatə etdiyi dövrdə ölkədə qeyri-neft sənaye sahələrindən olan metallurgiya,

gəmiqayırma, kimya və emal sahələrində yeni müəssisələr inşa ediləcəkdir. Sənaye müəssisələrində innovasiya yönümlü texnologiyaların tətbiqi stimullaşdırılacaq, ixtisaslaşmış və xüsusi təyinatlı sənaye şəhərcikləri yaradılacaqdır. Ölkədə iqtisadi rayonların potensial imkanları nəzərə alınmaqla xüsusi iqtisadi zonaların yaradılmasına və sənaye şəhərciklərinin qurulmasına üstünlük veriləcəkdir.

Qeyri-neft sənayesinin ənənəvi istehsal sahələrinin (metallurgiya, maşınqayırma, elektrotexnika, yüngül sənaye, yeyinti sənayesi və s.) inkişaf etdirilməsi və ixrac imkanlarının artırılması ilə yanaşı, rəqabətqabiliyyətli yeni istehsal sahələrinin yaradılması da dəstəklənəcək. Ölkənin qeyri-neft sənayesinə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi məqsədilə stimullaşdırıcı mexanizmlər tətbiq ediləcək, ixracyönümlü qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə dövlət və özəl sektorun investisiya əməkdaşlığı aparılacaq.

Ərzaq təhlükəsizliyi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sahələrdən biri kimi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına xüsusi diqqət yetiriləcək, bu sahənin inkişafı əsasında müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə mövcud emal müəssisələrinin istehsal gücünün artırılması və yeni belə müəssisələrin yaradılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Müəyyən edilmiş hədəflərə çatmaq üçün iki istiqamətdə qeyri-neft sənaye sahəsinin rəqabətqabiliyyətinin artırılması və strukturunun təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlər həyata keçiriləcək. İqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətinin artırılması makroiqtisadi sabitliyin qorunması, monetar və fiskal siyasətin koordinasiyasının gücləndirilməsi, maliyyə xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması və özəl təşəbbüsün dəstəklənməsinin genişləndirilməsi kimi hədəflərə nail olunması da qeyri-neft sənayesinin inkişafına əsaslı təkan verəcək. Yaradılan əlverişli investisiya mühiti, təsərrüfat fəaliyyətinin inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən islahatlar 2014-2020-ci illər ərzində qeyri-neft sənaye sahələrinin daha intensiv inkişafını təmin edəcək.

Investisiya fəallığı ölkənin istehsal sahələrinin, xidmət sektorunun sosial-iqtisadi nəticələrinin effektivliyini artırıb, milli iqtisadiyyatın makroiqtisadi göstəricilərini yüksəltməklə

müasir integrasiya, qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğun düşünülmüş, uzunmüddətli iqtisadi siyasət xəttinin əsas tərkib hissəsini təşkil etməkdədir. Qeyri-neft sənayesinə investisiya qoyuluşunun istiqamətləri aşağıdakıları əhatə edir:

- yeni obyektlərin yaradılması və müasir tələblərə uyğun qurularaq fəaliyyət göstərən müəssisələrin inkişafı;

- istehsal güclərinin artırılması məqsədilə müəssisələrin müəyyən fəaliyyət sahələrinin, yaxud mövcud sexlərinin genişləndirilməsi;

- istehsalın texniki-iqtisadi səviyyəsini yüksəltməklə müəssisənin və ya ayrı-ayrı struktur bölmələrin, sexlərin texniki-texnoloji cəhətdən silahlandırılması;

- müəssisənin əsas istehsal fondlarının modernləşdirilməsi;

- müəssisənin dövriyyə vəsaitlərinin investisiya təminatı;

- qiymətli kağızlar (səhmlər, istiqrazlar, sertifikatlar) vasitəsilə müəssisəyə investisiya yatırımları;

- yeni və orijinal məhsulların istehsalına investisiyalar;

- fəaliyyətdə olan istehsal sahələri çərçivəsində yeni növ məhsullar istehsalına qoyulan investisiyalar;

- intellektual dəyərlərin inkişafına yönələn investisiyalar (kəşflər, nou-hau, ixtiralar, elmi tədqiqatlar).

İnvestisiya ssenarisi qeyri-neft sənayesinə daxil olan ənənəvi sahələrin maddi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsinə, onların rəqabətyönümlü məhsul istehsal etməsinə, infrastruktur sisteminin təkmilləşdirilməsinə, müəssisələrin ixrac potensialının yüksəldirməsinə yönəldiləcəkdir. Bu ssenari kimya, maşınqayırma, metallurgiya, yeyinti, yüngül və digər sənaye sahələrinə investisiya yatırımı imkanını artıracaqdır. Ölkədə istehsal olunan avadanlıqların keyfiyyətinin artırılması və müasir bazar tələblərinə uyğunlaşdırılması əsaslı investisiya qoyuluşları vasitəsi ilə həyata keçiriləcək. Belə inkişaf tendensiyası əvvəllər xarici ölkələrdən idxal olunan bir çox malların tədricən Azərbaycanda istehsal olunmasına imkan yaradacaqdır.

Qeyri-neft sektorunun inkişafının müəyyən edilmiş prioritet istiqamətlərini nəzərə alaraq, həyata keçiriləcək investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması strategiyasının başlıca məqsədi ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişafının prioritetlərinə uyğun olaraq idxal əvəzləyici və ixracyönümlü xarici investisiyaların axınının stimullaşdırılması, qeyri-neft ixracının həcmnin artırılması və yeni bazarlara çıxışın təmin olunmasıdır.

Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi vacibdir:

- Qeyri-neft sektorunda biznes və investisiya mühitinin davamlı olaraq inkişaf etdirilməsi;
- Qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün əsas istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi;
- Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna yüksək əlavə dəyəri olan xarici investisiyaların həcmnin artırılması və strukturunun təkmilləşdirilməsi;
- İnvestisiya mühitinin cəlbediciliyini yüksəldən kreativ (müəlliflik hüququna əsaslanan) iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi;
- Qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi məqsədi ilə stimullaşdırıcı mexanizmlərin tətbiq olunması, dövlət və özəl sektoru arasındakı investisiya əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi;
- Maliyyə bazarı vasitəsi ilə investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi;
- Xarici investisiyaların iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi məqsədi ilə qeyri-neft sektorunun prioritetləşdirilmiş sahələrinə daha intensiv cəlb edilməsi və sahəvi klasterlərin yaradılmasına yönəldilməsi;
- Qeyri-neft ixracının təşviqi məqsədi ilə xarici ticarət prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi və davamlı təkmilləşdirilməsi;
- İxracatçılara dövlət dəstəyinin artırılması üçün yeni səmərəli mexanizmlərin yaradılması;
- Sahibkarlıq subyektlərinin ixrac qabiliyyətinin artırılması üçün informasiya və məsləhət xidmətlərinin əhatə dairəsinin daha da genişləndirilməsi;

- Xarici bazarlarda brendləşdirmə, mal və xidmətlərin təşviqi işlərinin təkmilləşdirilməsi;
- Xarici bazarlara qeyri-neft ixracının stimullaşdırılması vasitəsilə ixrac coğrafiyasının genişləndirilməsi və mal diversifikasiyasının təmin edilməsi;
- İnvestisiyaların və ixracın təşviqi üzrə institutsional çərçivənin daha da təkmilləşdirilməsi.

Effektiv surətdə biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi, ölkənin investisiya imicinin təşviqi, xarici investisiyaların stimullaşdırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi ortamüddətli və uzunmüddətli perspektivdə aşağıdakı hədəflərə nail olmağa mühüm töhfə verəcəkdir:

- Azərbaycan biznes mühiti və iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyi göstəricisi üzrə 30 ən qabaqcıl ölkələr sırasına daxil olacaqdır;
- ölkənin qeyri-neft sektoruna yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi məqsədilə stimullaşdırıcı mexanizmlər tətbiq olunacaqdır;
- qeyri-neft sektorunun inkişafına xidmət edən və müasir tələblərə cavab verən istehsal infrastrukturunun genişləndirilməsi üçün birbaşa xarici investisiyalar cəlb ediləcək;
- qeyri-neft ixracı adambaşına 1000 ABŞ dollarına çatdırılacaqdır;
- ixracyönümlü qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə dövlət və özəl sektorun investisiya sahəsində əməkdaşlığı inkişaf etdiriləcəkdir;
- idxal-əvəzləyici məhsulların istehsalına, yüksək rəqabətqabiliyyətli və ixrac potensialına malik sahələrə xarici investisiyalar vasitəsilə yeni texnologiyalar, “nou-hau” və biliklər cəlb ediləcəkdir;
- qeyri-neft sahələrinin inkişaf etdirilməsi və ixrac imkanlarının artırılması üçün stimullaşdırıcı mexanizmlərin tətbiqi ilə yanaşı beynəlxalq bazarlara çıxışda və xarici bazarlarda rəqabət gücünün artırılmasında sahibkarlara göstərilən dövlət dəstəyi artırılacaqdır;
- işçi qüvvəsinin keyfiyyəti yaxşılaşdırılacaq, yüksək ixtisaslı və rəqabətə davamlı kadr potensialı formalaşdırılacaqdır;

- xarici bazarlara qeyri-neft ixracının stimullaşdırılması vasitəsilə ixrac coğrafiyası genişləndiriləcək və mal diversifikasiyası təmin ediləcəkdir.

3.2. Qeyri-neft sektorunda investisiya mühitinin əlverişliyi və onun yüksəldilməsi yolları

İnvestisiyaların tələb olunan həcm və keyfiyyətinin təmin edilməsi məqsədi ilə ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması qarşıda duran əsas vəzifələrdəndir. Bunun üçün aşağıda qeyd olunan tədbirlər həyata keçirilir:

- şəxsi mülkiyyətin qorunması və korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi;
- mülkiyyətin formasından asılı olmayaraq bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması;
- stabil normativ-hüquqi rejimin təmin edilməsi məqsədi ilə dövlətin rolunun artırılması;
- investisiya fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazasının daha da təkmilləşdirilməsi;
- investisiya obyektlərinin seçimi və təhlili məqsədi ilə müəssisələr haqqında investorların məlumatlandırılması sisteminin yaxşılaşdırılması;
- əmanətlərin investisiyalara səmərəli transformasiyasını təmin edən müasir institusional infrastrukturun inkişaf prosesinə yardımının artırılması;
- biznesin informasiya təminatının yaxşılaşdırılmasına, mühasibat uçotunun və statistikanın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması.

Xarici investorların iqtisadi maraqlarının qorunması baxımından Azərbaycan iqtisadiyyatının üstünlüklərini iki qrupda cəmləmək mümkündür: 1-ci qrup amillər bütün inkişaf etməkdə olan ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana xas olan üstünlüklərdir. 2-ci qrup üstünlüklər isə birbaşa Azərbaycana aid olan üstünlüklərdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana aid olan üstünlüklər aşağıdakılardır:

1) İnkişaf etməkdə olan ölkə olduğuna görə inkişaf potensialı inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə dəfələrlə çoxdur. Daha çox inkişaf daha çox gəlir əldə etmək imkanı deməkdir. Bu prinsip dünyadakı transmilli şirkətləri daha çox inkişaf etməkdə olan ölkələrə investisiya qoymağa həvəsləndirir.

2) Yerli firmalar zəif inkişaf etdiyindən, daxildə rəqabət güclü deyil.

3) İnkişaf etməkdə olan ölkələr yüksək risk qarşılığında daha çox gəlir əldə etmək imkanına malikdirlər.

4) İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə xarici investorlar bürokratik əngəllərlə yerli investorlarla müqayisədə daha az üzləşirlər.

Birbaşa Azərbaycana xas olana üstünlüklərdən aşağıdakıları göstərmək olar:

1) Azərbaycanın əlverişli coğrafi-nəqliyyat mövqeyinə malik olması ilə yanaşı, burada inkişaf etmiş beynəlxalq əhəmiyyətli nəqliyyat şəbəkəsi (hava, su, dəmiryolu və avtomobil yolları, neft və qaz kəmərləri) vardır. Bu, xaricə intensiv əlaqələr yaratmaq imkanını asanlaşdırır;

2) zəngin təbii-iqtisadi potensiala (zəngin mineral-xammal ehtiyatları, məhsuldar torpaqlar, əlverişli təbii-iqlim şəraiti, bol və ucuz işçi qüvvəsi və s.) malikdir;

3) bir sıra müasir texniki-iqtisadi bazaya malik sənaye müəssisələri, istehsal sahələri və infrastruktur obyektləri mövcuddur;

4) güclü elmi-texniki potensial və ixtisaslı kadr ehtiyatı vardır;

5) xarici investisiyaların cəlb olunması və onun müdafiəsi, xarici iqtisadi əlaqələrin liberallaşdırılması və inkişafı haqqında bir sıra vacib qanunların və hüquqi-normativ aktların qəbul olunması və onların həyata keçirilməsi üçün təşkilati-idarəetmə mexanizminin yaradılması;

6) dünyanın bir sıra nüfuzlu xarici şirkətləri ilə birgə təsərrüfatçılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin yaradılması;

7) Dünyanın aparıcı ölkələri ilə dövlətlərarası iqtisadi müqavilələrin bağlanması, beynəlxalq müqavilə və sazişlərə qoşulma, beynəlxalq və regional iqtisadi birliklərə və təşkilatlara daxil olma və s. Ölkəmizin malik olduğu bu üstünlüklərdən istifadə edərək xarici investisiyaların cəlb edilməsini sürətləndirmək və biznesin inkişafına mane olan məhdudiyyətləri aradan qaldırılmaq lazımdır.

Qeyd edək ki, xarici investorlar keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə investisiya qoyarkən 3 əsas riski qiymətləndirirlər:

- a) makro-iqtisadi sabitlik-iqtisadi artım, inflyasiya, valyuta məzənnə riski və s.
- b) institusional risk – xarici investisiya mühiti, vergi rejimi, hüquqi tənzimləmə və korrupsiyanın səviyyəsi;
- c) siyasi risklər –siyasi sabitlik, siyasi azadlıqlar və s.

Azərbaycanın ümumi investisiya siyasəti hazırlanarkən göstərilən risklərin minimuma endirilməli, daxili istehsal və istehlak bazarına investorların daxil olmasına şərait yaradılmalı, istehsal sahəsinə xarici investisiyaların 2 ildən artıq müddətə cəlb edilməsi stimullaşdırılmalı, xarici investorlara kapital qoyuluşu üçün biznes mühitinin cəlbedici olduğu haqqında tam məlumat verən və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən müəyyən edilən reytinglərin artırılması istiqamətində iş aparan dövlət (regional) agentlikləri yaradılmalıdır. Qeyd edək ki, dünyanın aparıcı təşkilatlarının müəyyən etdiyi reyting hər bir ölkə, xüsusilə də iqtisadiyyatında xarici investisiyaya daha çox ehtiyac duyan ölkə üçün çox əhəmiyyətlidir. Xarici şirkətlər hər hansı bir ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyarkən beynəlxalq təşkilatların həmin ölkə üzrə qiymətləndirdiyi investisiya və biznes mühitini əks etdirən göstəricilərə böyük önəm verirlər. Son illər Azərbaycan iqtisadiyyatında liberallaşma, özəlmülkiyyətin inkişafı, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və xarici investisiyalara əsaslı güzəştlərin verilməsi sahəsində mühüm islahatların aparılmasına baxmayaraq, beynəlxalq təşkilatların reytingində ölkəmizin tutduğu mövqeyi daha da yüksəltmək imkanları vardır. Ölkələr xarici investorları cəlb etmək üçün iqtisadiyyatda daha geniş liberallaşma həyata keçirərək investisiya mühitini yaxşılaşdırmağa çalışırlar. UNCTAD-ın məlumatına əsasən, 2010-cu ildə dünya ölkələrində dövlət tənzimlənməsində 149 dəyişiklik edilib. Bu dəyişikliklərin 101-i liberallaşma və məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması ilə bağlıdır. Qeyd edək ki, maliyyə böhranı ilə əlaqədar olaraq xarici investisiyaların cəlbi ilə bağlı liberallaşdırılma prosesləri nisbətən zəifləyib. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2004-cü ildə iqtisadi tənzimləmədə 270 dəyişiklik olub. Bu dəyişikliklərin 234-ü yumşaldılmaya aiddir. Azərbaycan son on il ərzində iqtisadi sahədə misli görünməmiş inkişaf dövrünü yaşayır. Bu dövr ərzində sənaye istehsalı üç dəfə artmış, ölkədə işsizlik kəskin şəkildə azalmışdır. Hazırda işsizlik səviyyəsi ölkədə beş faiz həddindədir.

Xarici dövlət borcu ümumi daxili məhsulun cəmi 12 faizini təşkil edir. Bu hədd müasir böhran şəraitində dünya miqyasında ən uğurlu nəticələrdən biri kimi qiymətləndirilir.

Ölkədə qeyri-neft sektorunun, əsasən də qeyri-neft sənayesinin inkişafına təsir göstərən amillər arasında iqtisadiyyatın bazar prinsipləri əsasında formalaşması, iqtisadi islahatların düzgün həyata keçirilməsi və yeni mülkiyyət münasibətlərinin yaranması da mühüm rol oynamışdır. Son iki il ərzində Azərbaycan Respublikası Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının "Doing Business-2013" hesabatına əsasən daşınmaz əmlak üzərində hüquqların qeydiyyatı sahəsində 183 ölkə arasında 9-cu yerdə qərarlaşmışdır.

Ötən dövr ərzində özəl sektorun fəaliyyətini tənzimləyən və qeyri-neft sənayesinin inkişafı üçün əhəmiyyətli olan prosedur və qaydalar xeyli liberallaşdırılmış, bu istiqamətdə dövlət maliyyə yardımı mexanizmi işə salınmış, idxalda rüsumların 15 faizlik maksimal həddi müəyyənləşdirilmiş, mənfəət vergisinin dərəcəsi 20 faizə endirilmiş, sahibkarların hüquqlarının müdafiəsinin işlək mexanizmləri yaradılmış və təsərrüfat subyektlərinin dövlət qeydiyyatına alınması prosedurları sadələşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 30 mart tarixli sərəncamı ilə iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrinin inkişafına, bu sahələrdə mövcud müəssisələrin maddi və texnoloji bazasının yeniləşdirilməsinə investisiya qoyuluşunun təşviqi məqsədilə Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti yaradılmışdır. Biznes fəaliyyətinin inkişafına dəstək məqsədilə Prezident yanında Sahibkarlıq Şurası yaradılmışdır. Qeyri-neft sektoruna maliyyə dəstəyini daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə xarici investorların təsisçiliyi ilə mikrokredit bankının yaradılması istiqamətində görülən işlərin sürətləndirilməsi və həmin bankların yaradılmasına nail olunması bu sahədə fəaliyyətə başlayanların ilkin kapital problemlərini həll etmək yolunda "yaşıl işıq" yandırmışdır. Ölkədə kreditlər üzrə formalaşmış illik faiz dərəcələrini aşağı salmaq məqsədilə mərkəzləşdirilmiş uçot dərəcələrinin azaldılması və Mərkəzi Bank tərəfindən kreditlər üzrə uçot dərəcəsinin 10 faizdən 7 faizə endirilməsi işgüzar mühitin fəallığına təsir göstərmişdir.

Ölkədə iqtisadiyyatın, sənayenin və özəl sektorun inkişafına mane olan amillər sırasında fəaliyyət sahələrinin lisenziyalasdırılması sisteminin qeyri-mükəmməlliyi və bu səbəbdən də

bürokratik əngəllərin yaranması kimi mənfi halların qarşısının alınması istiqamətində də əməli addımlar atılmışdır. Lisenziyalaşdırılan iqtisadi və sahibkarlıq fəaliyyəti sahələrinin sayı azaldılmış və bu istiqamətdə münbit mühitin yaradılması üzrə mühüm qanunvericilik sənədləri qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Dünya Bankının adambaşına düşən Ümumi Milli Gəlir təsnifatına görə "yuxarı orta gəlirli" ölkələr qrupuna digər MDB dövlətləri ilə müqayisədə daha tez daxil olmuşdur. Ölkəmiz Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramının insan inkişafı ilə bağlı 2010-cu il üzrə hesabatına əsasən, "orta insan inkişafı" ölkələri qrupunu tərk edərək "yüksək insan inkişafı" ölkələri qrupuna yüksəlmişdir. Makroiqtisadi sabitliyə görə Azərbaycan dünya miqyasında 18-ci yerdədir.

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunda, o cümlədən onun aparıcı sahəsi olan qeyri-neft sənayesində son illər müşahidə edilən davamlı inkişaf tendensiyası beynəlxalq reyting agentlikləri tərəfindən ölkənin reytingini yüksəltməsində də əsas kimi nəzərə alınıb. Həmçinin 2011-ci ilin dekabr ayında digər nüfuzlu beynəlxalq reyting agentliyi "Standart & Poor's" Azərbaycanın xarici və daxili valyutada uzunmüddətli suveren kredit reytingini bir pillə artıraraq "BBB-" səviyyəsində qaldıraraq və bununla da Azərbaycana investisiya reytingi verib. Agentlik həmçinin Azərbaycanın xarici və daxili valyutada qısamüddətli suveren kredit reytingini də bir pillə artıraraq "B" səviyyəsindən "A-3" səviyyəsinə çatdırıb. Bu zaman əsas amillərdən biri kimi qeyri-neft sektorunda davamlı inkişaf nəzərə alınıb. Həmçinin iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə, qeyri-neft sektorunun inkişafına yönələn strategiyanın nəticələri olaraq Davos İqtisadi Forumunun reytingində Azərbaycan iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığına görə 55-ci, MDB-də isə birinci yerdə göstərilib. Azərbaycan özünün zəngin neft-qaz ehtiyatlarından uzunmüddətli və davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün uğurla faydalanmaqdadır. "Qara qızıl"ın qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün aparıcı qüvvə olan insan kapitalına çevrilməsi, neft-qaz gəlirlərindən istifadə etməklə gələcəkdə bu gəlirlərdən asılı olmayan güclü, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması strategiyası öz nəticələrini verməkdədir.

Dünya İqtisadi Forumunun dünya ölkələrinin rəqabətqabiliyyətliliyi səviyyəsini xarakterizə edən növbəti Qlobal Rəqabət Qabiliyyəti İndeksi 2013-cü ilin hesabatına görə Azərbaycan iqtisadiyyatı 148 ölkə arasında 39-cu yerdə qərarlaşıb. Beləliklə də, son bir il ərzində Azərbaycanın rəqabət qabiliyyəti indeksi 4.41-dən 4.51-ə qalxıb və ölkə dünya sıralamasında 7 pillə irəliləyib. Azərbaycan iqtisadiyyatı rəqabət qabiliyyəti indeksinə əsasən, MDB ölkələri arasında birinci mövqeyini təmin etməkdədir.

Ölkə "makroiqtisadi vəziyyət" göstəricisi üzrə dünyada 8-ci, "əmək bazarının səmərəliliyi" göstəricisi üzrə isə 30-cu yeri tutur. Son il ərzində ölkə "texnoloji səviyyə" göstəricisi üzrə 11 pillə, "makroiqtisadi sabitlik" və "maliyyə bazarının inkişafı" göstəriciləri üzrə 10 pilləyədək irəliləyib. Beynəlxalq hesabatlarda Azərbaycan bəzi alt göstəricilər üzrə ilk 20-liyə daxil olub. Azərbaycan "İnnovasiya potensialı" göstəricisi üzrə 14 pillə, "Texnoloji səviyyə" göstəricisi üzrə 13 pillə, institutların keyfiyyəti göstəricisi üzrə isə 5 pillə irəliləmişdir. Rəqabətlik indeksinə görə Azərbaycan artıq 4 ildir ki, MDB məkanında liderdir.

Bununla yanaşı, xarici investisiyaların cəlb edilməsi və ixracın təşviqi üçün mühüm zəmin əlverişli biznes və investisiya mühitinin, müvafiq normativ-hüquqi bazanın və institutsional çərçivənin mövcudluğudur.

Azərbaycan Respublikası son illərdə əldə etdiyi iqtisadi artım templərinə görə dünyada birincilər sırasında yer almışdır. Potensial xarici investorların bu və ya digər ölkəyə sərmayə yatırın zaman ən çox önəm verdikləri iqtisadi sabitlik Azərbaycanda makroiqtisadi göstəricilərin sürətli və davamlı artımında öz əksini tapmışdır. Belə ki, 2003-cü illə müqayisədə 2013-cü ildə ÜDM 3,2 dəfə, strateji valyuta ehtiyatları 31 dəfədən çox, dövlət büdcəsinin gəlirləri isə təxminən 16 dəfə artmışdır. Dünya İqtisadi Forumunun qlobal rəqabətqabiliyyətlilik üzrə son hesabatına əsasən, dünyada 38-ci yerdə qərarlaşan Azərbaycan makroiqtisadi mühitin sabitliyi göstəricisində 144 ölkə arasında 9-cu nəticəyə sahibdir. Bu nailiyyətlərin əldə olunmasında dövlətin özəl sektorun inkişafına verdiyi xüsusi əhəmiyyətin də böyük rolu olmuşdur. Belə ki, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən işlərin nəticəsi olaraq, bu gün ölkə iqtisadiyyatının 80%-dən çoxu özəl sektorun payına düşür.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün qayda və prosedurların sadələşdirilməsi, biznesin elektron qeydiyyatı, vergi sisteminin tam şəkildə elektronlaşdırılması, “vahid pəncərə” sisteminin tətbiqi, interaktiv və informativ məlumat xidmətlərinin göstərilməsi aparılan islahatlar sırasında yer alır. Məhz bu səbəbdən, Dünya Bankı tərəfindən nəşr edilən biznes fəaliyyətinin sadəliyinə dair son hesabatda Azərbaycan 2005-ci ildən bəri ən yaxşı göstəriciyə doğru istiqamətlənən 50 ölkə arasında 15-ci yeri tutmuşdur. Həyata keçirilən islahatlarla bərabər normativ-hüquqi bazanın möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq sazişlərin imzalanması Azərbaycanın yerli sahibkarlarla yanaşı, xarici investorlar üçün də etibarlı biznes məkana çevrilməsinə zəmin yaratmışdır. 46 ölkə ilə investisiyaların qarşılıqlı qorunması və təşviqi haqqında, həmçinin 45 ölkə ilə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasına dair sazişlər imzalayan Azərbaycan xarici sahibkarların hüquqlarını qoruyan beynəlxalq konvensiyalara da üzvdür. Bunlarla yanaşı, özəl sektor və dövlət arasında vasitəçi orqan qismində yaradılmış institutsional mexanizmlər dövlət tərəfindən sahibkarlığın inkişafına göstərilən dəstəyin daha bir nümunəsidir. Yerli ixracatçılara və xarici investorlara müxtəlif xidmətlər göstərən Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO), sahibkarlar üçün güzəştli kreditlər təqdim edən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu (SKMF), Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Kreditləri üzrə Dövlət Agentliyi yerli və xarici investorlarla birgə investisiya layihələri həyata keçirən Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti (AİŞ) və yeni yaradılmış sənaye parklarının və sənaye məhəllələrinin qarşısında qoyulan əsas vəzifə ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorundakı inkişafı stimullaşdırmaqdır. Bununla yanaşı, növbəti illərdə ölkə iqtisadiyyatının tarazlı və dayanıqlı inkişafını təmin etmək məqsədi ilə yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik məhsulların istehsalının və ixracının genişləndirilməsi, bunun üçün biznes və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, xarici ticarət prosedurlarının sadələşdirilməsi, beynəlxalq bazarlara çıxışda sahibkarlara göstərilən dövlət dəstəyinin artırılması zəruridir.

Bununla yanaşı, investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsəduyğundur:

- Dövlət orqanları və bələdiyyələr tərəfindən sahibkarlıq subyektlərinə, o cümlədən xarici investorlara göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması, onların əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və bu sahədə şəffaflığın artırılması məqsədi ilə elektron xidmət növlərinin genişləndirilməsi;

- Sahibkarlıq subyektlərinin, o cümlədən xarici investisiyalı hüquqi şəxslərin qeydiyyatı, tikintiyə icazələrin verilməsi, kommunal şəbəkələrə qoşulma, daşınmaz əmlak hüquqlarının dövlət qeydiyyatı, işçi qüvvəsinin cəlb olunması, xarici ticarət və sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin digər sahələrində prosedur, müddət və xərclərin azaldılması, eyni zamanda xarici investisiyaların cəlb olunması, qorunması və təşviqinə yönəlmiş qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi, o cümlədən xarici ölkələrlə investisiyaların qarşılıqlı qorunması və təşviqi sahəsində ikitərəfli müqavilə-hüquq bazasının genişləndirilməsi;

- Müvafiq dövlət orqanları tərəfindən sahibkarlıq subyektlərinə, o cümlədən xarici investorlara “vahid pəncərə” prinsipi əsasında göstərilən xidmət növlərinin genişləndirilməsi;

- Xarici investorlara və ixracatçılara xidmət göstərən investisiyaların və ixracın təşviqi üzrə institusional mexanizmlərinin gücləndirilməsi və ən qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi;

- Ölkə iqtisadiyyatına, xüsusilə iqtisadi subyektlərin layihələrinə birbaşa xarici investisiyaların qiymətli kağızlar bazarı vasitəsi ilə cəlb edilməsinin stimullaşdırılması, bunun üçün qiymətli kağız bazarının institusional inkişafı, maliyyə vasitəçiliyi və kollektiv investisiya sxemlərinin fəaliyyətinin təşkili və təşviqi, qiymətli kağızlar bazarında tələb və təklifin dəstəklənməsi, maliyyə şəffaflığı prinsiplərinin və korporativ idarəetmənin tətbiqinin genişləndirilməsi, qiymətli kağızlar bazarına dair normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və qiymətli kağızlar bazarına dair məlumatlılığın və peşəkar hazırlığın yüksəldilməsi;

- Azərbaycanın ÜTT-yə üzvlüyünün sürətləndirilməsi;

- Regional integrasiya bloklarında fəal iştirak etmək, həmçinin region ölkələri ilə ikitərəfli müqavilə imzalayaraq xarici ticarətlə bağlı qarşılıqlı güzəştlər əldə etmək;

3.3. Qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Keçid dövrünü artıq başa çatdırmış Azərbaycan Respublikasının qarşısında yeni çağırışlar və strateji vəzifələr durur. Sürətli qloballaşma və beynəlxalq iqtisadi integrasiya prosesləri fonunda beynəlxalq bazarda ixtisaslaşma güclənir, innovasiyalara söykənən və yüksək əlavə dəyər yaradan elm tutumlu iqtisadiyyat modelinə üstünlük verilir. Bu isə qlobal və regional səviyyədə rəqabətin kəskin artmasına səbəb olur.

Belə bir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran növbəti strateji vəzifə daha da şaxələndirilmiş, yüksək rəqabət qabiliyyətliyə, məhsuldarlığa və səmərəliliyə malik ixrac yönümlü iqtisadiyyata transformasiyanın təmin edilməsindən ibarətdir. Bu vəzifə iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi, elm tutumlu iqtisadiyyatın formalaşdırılması, makroiqtisadi sabitliyin qorunması, biznes və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, özəl sektorun dəstəklənməsi, qabaqcıl texnologiyaların və təcrübənin tətbiqi, insan kapitalının inkişaf etdirilməsi, xarici ticarət və investisiyaların təşviqini nəzərdə tutur. İnvestisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərlə yanaşı, ölkənin investisiya imicinin təşviqi də mühüm tədbirlər sırasında olmalıdır. Bu məqsədlə bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilə bilər:

- Ölkənin investisiya potensialının təşviqi və prioritet sahələrə birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi məqsədi ilə müntəzəm ölkədə və xaricdə biznes forumların və digər işgüzar tədbirlərin təşkili;

- İnvestisiya yönümlü mötəbər beynəlxalq tədbirlərdə iştirakın genişləndirilməsi;

- Ölkənin iqtisadi potensialını, təbii resurslarını, investisiya mühitini, imkanlarını və layihələrini, o cümlədən ölkədəki prioritet sahələri təşviq edən təşviqat materiallarının və elektron resursların hazırlanması və yayılması;

- İxtisaslaşmış mötəbər beynəlxalq kütləvi informasiya vasitələrində (KİV) ölkənin təşviqatının aparılması.

Ölkədə investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması istiqamətində müvafiq dövlət qurumları fəaliyyət göstərir:

“Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC

“Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti (AİŞ) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 30 mart tarixli 1395 nömrəli “İnvestisiya fəaliyyətinin təşviqi üzrə əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamı ilə yaradılmışdır. AİŞ-in əsas məqsədi mövcud və yeni kommersiya müəssisələrinə yerli və xarici investorlar cəlb etməklə və öz vəsaiti hesabına müddətli investisiya qoyuluşları vasitəsilə Azərbaycan ərazisində iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsidir.

Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO)

Dövlət və özəl sektorun birgə təşəbbüsü olan Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi tərəfindən 2003-cü ildə təsis edilmişdir. Təşkilatın əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri xarici investorlar, yerli istehsalçılar və hökumət arasında körpü funksiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Bunlarla yanaşı, sənayeyə dəstək tədbirləri sırasına ölkədə sənaye parklarının və sənaye məhəllələrinin yaradılması, bununla əlaqədar investisiyaların stimullaşdırılması mexanizmlərinin tətbiqedilməsini göstərmək olar. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 aprel tarixli, 865 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Sənaye parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə”yə görə sənaye parkı ilə bağlı aşağıdakı stimullaşdırıcı tədbirlər müəyyən edilə bilər:

- vergi və gömrük sahəsində stimullaşdırıcı tədbirlər (Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinə əsasən, sənaye parklarının rezidentləri üçün geniş güzəştlər tətbiq edilir. Qanunvericiliyə əsasən rezidentlər 7 il müddətinə əmlak, torpaq, mənfəət vergisindən, eləcə də istehsal məqsədi ilə idxal etdikləri avadanlıqlara görə ƏDV-dən azad olunurlar);

- sənaye parkının infrastrukturla təmin edilməsi;
- torpaq sahəsinin icarə haqqının aşağı həddində müəyyən edilməsi;
- güzəştli kreditlərin verilməsi;

- inzibati prosedurların sadələşdirilməsi;
- sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli həyata keçirilməsi üçün xidmətlərin təşkili;
- istilik və elektrik enerjisinin, suyun və qazın satışına, tullantı sularının axıdılmasına və məişət tullantılarının yığılmasına görə güzəştli tariflərin tətbiqi.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2015-ci il 13 may tarixli, 186 nömrəli Qərarı ilə təsdiq olunan “Sənaye məhəllələri haqqında Nümunəvi Əsasnamə”yə görə sənaye məhəlləsi ilə bağlı aşağıdakı stimullaşdırıcı tədbirlər müəyyən edilə bilər:

- “Torpaq icarəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 14-cü maddəsinin 5-ci hissəsinə və “İcarə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin ikinci abzasına əsasən torpaq sahəsinin və tikililərin icarə haqqının aşağı həddə müəyyən edilməsi;

- Güzəştli kreditlərin verilməsi;
- İnzibati prosedurların sadələşdirilməsi;

Eyni zamanda, son dövrlərdə ölkəmizdə milli valyutanın devalvasiyası və “üzən məzənnə” rejiminə keçidlə əlaqədar olaraq, makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması məqsədilə qeyri-neft sektoruna investisiyaların, xüsusilə xarici investisiyaların cəlb edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün daha münbit şəraitin formalaşdırılması istiqamətində yalnız 2015-ci il ərzində bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir:

- İnvestisiyaların təşviqi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı;
- Qeyri-neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılması ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tapşırığına əsasən, buğdanın idxalı və satışı, buğda ununun və çörəyin istehsalı və satışı 15 yanvar 2016-cı il tarixindən etibarən əlavə dəyər vergisindən azad olunmuşdur. Bunun nəticəsi olaraq, hazırda 50 kiloqramlıq 1 kisə əla növ buğda ununun pərakəndə satış qiyməti ölkə ərazisində 23-24 manatadək enmişdir.
- “Gömrük sahəsində nəzarətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar bəzi yoxlamaların sadələşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 22 oktyabr

tarixli 656 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

- Lisenziyalaşdırma sahəsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

- “Şimal-Cənub” Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizinin Azərbaycan Respublikasının ərazisindən keçən hissəsində işlərin sürətləndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

- “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu

- “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il 6 oktyabr tarixli 1352-IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

- Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən insanların həyat və sağlamlığına, dövlətin təhlükəsizliyinə və iqtisadi maraqlarına mühüm təhlükə yaradan hallar üzrə aparılmasına yol verilən yoxlamaların Siyahısı

- Gömrük sahəsində nəzarətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar bəzi yoxlamaların sadələşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

- Azərbaycan Respublikasının Tranzit Yükdaşımlar üzrə Koordinasiya Şurasının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

- Sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan növlərinin sayının azaldılması, xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi prosedurlarının sadələşdirilməsi və şəffaflığının təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

- Dövlət xidmətlərinin göstərilməsində şəffaflığın artırılması, yaşayış yeri üzrə qeydiyyat və lisenziyalaşdırma prosedurlarının elektronlaşdırılması sahəsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

- Qaradağ Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

- “2015-ci ilin Azərbaycan Respublikasında “Kənd təsərrüfatı ili” elan edilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

- Mingəçevir Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

- Mingəçevir Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

- Neftçala Sənaye Məhəlləsinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Bununla yanaşı, 2016-cı ilin yanvarın 19-da Milli Məclisin iclasında 8 qanun layihəsi - “Əmanətlərin sığortalanması haqqında”, “Əmanətlərin tam sığortalanması haqqında”, “Valyuta tənzimi haqqında”, “Dövlət satınalmaları haqqında”, “Gömrük tarifi haqqında” qanunlarda, Vergi və İnzibati Xətalər Məcəllələrində dəyişikliklər edilməsi barədə sənədlər qəbul edildi. Bu sənədlərdə qeyri-neft sektorunda iqtisadi aktivliyin artması ilə bağlı yeni tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Hazırkı vəziyyətdə ən vacib məsələ əhəlinin alıcılıq qabiliyyətinin gücləndirilməsi, sosial müdafiəsinin təmin olunması, manata etimadın artırılması və iqtisadi sabitliyin təmin edilməsidir.

Qəbul edilmiş sənədlərdə 7 il ərzində regionlar üzrə investisiya layihələrinin əmlak vergisindən tam, mənfəət vergisindən isə 50 faiz azad olunması nəzərdə tutulur. Bundan başqa, tədbirlər planında qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı da bir sıra məsələlər öz əksini tapıb. Qeyri-neft sektorunun stimullaşdırılması üçün dövlət tərəfindən subsidiyalaşma mexanizmi hazırlanacaq. Əlavə olaraq, tədbirlər planında Azərbaycana məxsus milli brendlərin yaradılması da nəzərdə tutulur. “Gömrük tarifi haqqında” qanun və Vergi Məcəlləsinə edilən dəyişikliklərə görə, ölkə iqtisadiyyatı üzrə prioritet hesab olunan sahələrdə investisiya fəaliyyəti həyata keçirən hüquqi şəxslər və fərdi sahibkar tərəfindən investisiya təşviqi sənədi aldıqları andan müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiqedicisi

sənədi əsasında idxal etdikləri texnika, texnoloji avadanlıqlar və qurğular 7 il müddətinə gömrük rüsumundan azad olunacaqlar. Bu dəyişikliklərin qəbul olunması sahibkarların xərclərinin azalmasına, yerli və xarici investisiyanın cəlb olunmasına, eyni zamanda həcmnin artmasına gətirib çıxaracaq.

Bütün bunlarla yanaşı, aşağıdakı istiqamətlər üzrə stimullaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır:

- Qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına və əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılmasına yönəlmiş innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının inkişafı, habelə sahəvi klasterlərin yaradılması üçün münbit şəraitin yaradılması, eləcə də istehsalın təşkili və inkişafına xarici investisiyaların yatırılmasının stimullaşdırılması məqsədi ilə prioritet sektorlar üzrə ixtisaslaşmış sənaye parklarının, texnoparkların, biznes inkubatorların, turizm və rekreasiya zonalarının və digər strukturların yaradılması və inkişaf etdirilməsinin dəstəklənməsi;

- Birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi sahəsində qabaqcıl beynəlxalq təcrübəni nəzərə alaraq investisiya layihələri üzrə güzəştlər sisteminin genişləndirilməsi;

- Ölkənin regionlarında, xüsusilə infrastrukturla lazımi səviyyədə təmin olunmamış ərazilərdə rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalının inkişafı, bu prosesə xarici investisiyaların yatırılmasının stimullaşdırılması məqsədilə investisiya layihələrinin zəruri infrastrukturla təminat sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi;

- Qarşılıqlı əlverişli şərtlər əsasında ictimai əhəmiyyətli layihələrin həyata keçirilməsində, xüsusilə infrastruktur təminatı sahəsində dövlət və özəl biznes arasında orta və uzun müddətli əməkdaşlığı təmin etmək, bu layihələrə xarici investorları cəlb etmək məqsədi ilə dövlət-özəl sektorlar arasında tərəfdaşlıq mexanizminin yaradılması;

- Xarici investorlar tərəfindən ölkədə istehsal olunan məhsullarda və göstərilən xidmətlərdə yerli komponentin (yerli xammal, komplektləşdirici hissələr və detallar, xidmətlər) artırılması üçün xarici investorlar və yerli istehsalçılar arasında kommersiya əlaqələrinin yaradılması məqsədilə təchizatın inkişaf proqramlarının təşkili.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqatın yekunu olaraq aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- Dünya iqtisadiyyatında davam edən qeyri-münbit şərait qlobal investisiya axınlarına da mənfi təsir göstərir. Qlobal birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) axınları 2014-cü ildə 16% azalaraq 1.47 trilyon ABŞ dollarından 1.23 trilyon ABŞ dollarına düşmüşdür. Birbaşa xarici investisiyaların azalmasının əsas səbəbləri dünya iqtisadiyyatında axsamaların baş verməsi, investorlar üçün qeyri-münbit şəraitin formalaşması və artan geosiyasi risklər olmuşdur. Dünya üzrə ÜDM-in, ticarətin, əsas kapitalın ümumi yığımının (ƏKÜY) və məşğulluğun artmasına baxmayaraq, BXİ-nin miqdarında azalma müşahidə olunmuşdur;

- Müasir dövrdə investisiyaların iqtisadi həyatdakı rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Hazırda BXİ-nin cəlb olunması vasitəsi ilə ölkə iqtisadiyyatına tələb olunan maliyyə resursların təmin olunması ilə yanaşı, bilik və bacarıqların əldə olunması, yeni texnologiyaların ötürülməsi, yerli kadrların hazırlanması, gələcək iqtisadi potensialın artımı və ölkənin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası kimi vəzifələr yerinə yetirilir. Davamlı və balanslaşdırılmış inkişafı təmin etmək məqsədi ilə investisiyaların cəlb edilməsi bütün ölkələr üçün xarici iqtisadi siyasətin əsas prioritetinə çevrilir. İnvestisiyaların cəlb olunması ilə iqtisadiyyatın artan tələbatının ödənilməsi bütövlükdə ölkənin iqtisadi potensialını yüksəldən amillərdən biridir;

- Son illərdə dünyanın müxtəlif ölkələri tərəfindən xarici investisiyaların cəlb edilməsi istiqamətində intensiv investisiya siyasətinin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, bu sahədə onların daha seçici olduqları aşkar görünür. Sosial rifahın inkişafına istiqamətlənmiş investisiyaların cəlb olunması və korporativ sosial məsuliyyətin mövcudluğu müasir investisiya siyasətinin formalaşmasının əsasıdır. Ölkələr xüsusilə yeni iş yerlərinin yaradılmasına, məhsuldarlığın və səmərəliliyin artırılmasına, innovasiyalar vasitəsilə iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyini və çevikliyini artıran əqli mülkiyyət sahəsinə və ətraf mühit problemlərinin həllinə yönəlmiş investisiyalara üstünlük verirlər. Bu cür

investisiyaların cəlb edilməsinin kökündə davamlı və balanslaşdırılmış inkişafın təmin edilməsi durur;

- Dünyada davam edən iqtisadi böhran fonunda ölkələr BXİ-nin cəlb edilməsi üçün liberallaşdırma siyasətini aparırlar. İnvestisiyaların təşviqi qurumları, habelə təşviq və stimullaşdırma mexanizmləri qarşısında qoyulan yeni tələblər BXİ-nin cəlb olunması sistemi anlayışına baxışı da dəyişdirmişdir. İnvestisiyaların cəlb olunması üzrə müasir sistem təkcə məlumat dəstəyi (xarici investorlara zəruri məlumatların təqdim edilməsi, qeydiyyat prosesinə dəstək) deyil, eyni zamanda maliyyə dəstəyi (güzəştləri və azadolmaları, investisiya ilə bağlı xərclərin bölüşdürülməsi və xüsusi imtiyazlar) və davamlı dəstək (investisiya layihələrinin müşayiət olunması, iş prosesində yaranan problemlərlə bağlı dəstəyin göstərilməsi) formalarını da nəzərdə tutur. Bir çox ölkələr ənənəvi dəstək mexanizmləri ilə yanaşı investisiyaların təşviqi və stimullaşdırılması üzrə yeni mexanizmlərin tətbiqinə başlamış, yeni güzəşt proqramları qəbul etmiş, layihələrin icrasına birbaşa maliyyə yardımı mexanizmini yaratmış, BXİ-nin qiymətli kağızlar bazarı vasitəsilə cəlb edilməsini gücləndirmiş, xüsusi iqtisadi zonalar yaratmış, xarici investisiyaları cəlb etmək və investorlara dəstək məqsədi ilə “vahid pəncərə” mexanizmlərinin tətbiqinə başlamış, vergi yükünü azaltmışlar. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar prosedur və tələblərin sadələşdirilməsi, bu fəaliyyətin asanlıqını təmin etmək məqsədi ilə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, ümumilikdə biznes və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üzrə islahatların aparılması dövlət siyasətinin bu sahədə mühüm istiqamətinə çevrilmişdir. Bununla yanaşı, nəzərə alaraq ki, xarici investisiyaların cəlb edilməsi əhəmiyyətli dərəcədə əqli mülkiyyət sisteminin mövcudluğu və əqli mülkiyyətin qorunmasının etibarlılığı ilə bağlıdır bu sahənin də inkişafına diqqət artmışdır.

-Dünya bazarında neftin qiymətinin sürətlə ucuzlaşması, maliyyə böhranının dərinləşməsi şəraitində Azərbaycanın davamlı inkişafının təmin olunmasında iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafını daha da aktuallaşdırmışdır. Qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsi və ixracın genişləndirilməsi Azərbaycan

Respublikasının xarici iqtisadi siyasətin əsas prioritetləri sırasında olmaqla ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsi üçün mühüm amilləri təşkil edir.

- Qeyri-neft sektorunun inkişafının müəyyən edilmiş prioritet istiqamətlərini nəzərə alaraq, həyata keçiriləcək investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması strategiyasının başlıca məqsədi ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişafının prioritetlərinə uyğun olaraq idxal əvəzləyici və ixrac yönümlü xarici investisiyaların axınının stimullaşdırılması, qeyri-neft ixracının həcmnin artırılması və yeni bazarlara çıxışın təmin olunmasıdır. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi vacibdir: Qeyri-neft sektorunda biznes və investisiya mühitinin davamlı olaraq inkişaf etdirilməsi; Qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün əsas istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi; Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna yüksək əlavə dəyəri olan xarici investisiyaların həcmnin artırılması və strukturunun təkmilləşdirilməsi; İnvestisiya mühitinin cəlbediciliyini yüksəldən kreativ (müəlliflik hüququna əsaslanan) iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi; Qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi məqsədi ilə stimullaşdırıcı mexanizmlərin tətbiq olunması, dövlət və özəl sektoru arasındakı investisiya əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi; Maliyyə bazarı vasitəsi ilə investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi; Xarici investisiyaların iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi məqsədi ilə qeyri-neft sektorunun prioritetləşdirilmiş sahələrinə daha intensiv cəlb edilməsi və sahəvi klasterlərin yaradılmasına yönəldilməsi; Qeyri-neft ixracının təşviqi məqsədi ilə xarici ticarət prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi və davamlı təkmilləşdirilməsi; İxracatçılara dövlət dəstəyinin artırılması üçün yeni səmərəli mexanizmlərin yaradılması; Sahibkarlıq subyektlərinin ixrac qabiliyyətinin artırılması üçün informasiya və məsləhət xidmətlərinin əhatə dairəsinin daha da genişləndirilməsi; Xarici bazarlarda brendləşdirmə, mal və xidmətlərin təşviqi işlərinin təkmilləşdirilməsi; Xarici bazarlara qeyri-neft ixracının stimullaşdırılması vasitəsilə ixrac coğrafiyasının genişləndirilməsi və mal diversifikasiyasının təmin edilməsi; İnvestisiyaların və ixracın təşviqi üzrə institutsional çərçivənin daha da təkmilləşdirilməsi.

- Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün Azərbaycana xas olana üstünlüklərdən aşağıdakıları göstərmək olar: Azərbaycanın əlverişli coğrafi-nəqliyyat mövqeyinə malik olması ilə yanaşı, burada inkişaf etmiş beynəlxalq əhəmiyyətli nəqliyyat şəbəkəsi (hava, su, dəmiryolu və avtomobil yolları, neft və qaz kəmərləri) vardır. Bu, xaricə intensiv əlaqələr yaratmaq imkanını asanlaşdırır; zəngin təbii-iqtisadi potensiala (zəngin mineral-xammal ehtiyatları, məhsuldar torpaqlar, əlverişli təbii-iqlim şəraiti, bol və ucuz işçi qüvvəsi və s.) malikdir; bir sıra müasir texniki-iqtisadi bazaya malik sənaye müəssisələri, istehsal sahələri və infrastruktur obyektləri mövcuddur; güclü elmi-texniki potensial və ixtisaslı kadr ehtiyatı vardır; xarici investisiyaların cəlb olunması və onun müdafiəsi, xarici iqtisadi əlaqələrin liberallaşdırılması və inkişafı haqqında bir sıra vacib qanunların və hüquqi-normativ aktların qəbul olunması və onların həyata keçirilməsi üçün təşkilati-idarəetmə mexanizminin yaradılması; dünyanın bir sıra nüfuzlu xarici şirkətləri ilə birgə təsərrüfatçılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin yaradılması; Dünyanın aparıcı ölkələri ilə dövlətlərarası iqtisadi müqavilələrin bağlanması, beynəlxalq müqavilə və sazişlərə qoşulma, beynəlxalq və regional iqtisadi birliklərə və təşkilatlara daxil olma və s.

- İnvestisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur: Dövlət orqanları və bələdiyyələr tərəfindən sahibkarlıq subyektlərinə, o cümlədən xarici investorlara göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması, onların əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və bu sahədə şəffaflığın artırılması məqsədi ilə elektron xidmət növlərinin genişləndirilməsi; Sahibkarlıq subyektlərinin, o cümlədən xarici investisiyalı hüquqi şəxslərin qeydiyyatı, tikintiyə icazələrin verilməsi, kommunal şəbəkələrə qoşulma, daşınmaz əmlak hüquqlarının dövlət qeydiyyatı, işçi qüvvəsinin cəlb olunması, xarici ticarət və sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin digər sahələrində prosedur, müddət və xərclərin azaldılması, eyni zamanda xarici investisiyaların cəlb olunması, qorunması və təşviqinə yönəlmiş qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi, o cümlədən xarici ölkələrlə investisiyaların qarşılıqlı qorunması və təşviqi sahəsində ikitərəfli müqavilə-hüquq bazasının genişləndirilməsi; Müvafiq dövlət orqanları tərəfindən sahibkarlıq subyektlərinə, o cümlədən xarici investorlara “vahid pəncərə” prinsipi əsasında göstərilən

xidmət növlərinin genişləndirilməsi; Xarici investorlara və ixracatçılara xidmət göstərən investisiyaların və ixracın təşviqi üzrə institutsional mexanizmlərinin gücləndirilməsi və ən qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi; Ölkə iqtisadiyyatına, xüsusilə iqtisadi subyektlərin layihələrinə birbaşa xarici investisiyaların qiymətli kağızlar bazarı vasitəsi ilə cəlb edilməsinin stimullaşdırılması, bunun üçün qiymətli kağızlar bazarının institutsional inkişafı, maliyyə vasitəçiliyi və kollektiv investisiya sxemlərinin fəaliyyətinin təşkili və təşviqi, qiymətli kağızlar bazarında tələb və təklifin dəstəklənməsi, maliyyə şəffaflığı prinsiplərinin və korporativ idarəetmənin tətbiqinin genişləndirilməsi, qiymətli kağızlar bazarına dair normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və qiymətli kağızlar bazarına dair məlumatlılığın və peşəkar hazırlığın yüksəldilməsi; Azərbaycanın ÜTT-yə üzvlüyünün sürətləndirilməsi; Regional integrasiya bloklarında fəal iştirak etmək, həmçinin region ölkələri ilə ikitərəfli müqavilə imzalayaraq xarici ticarətlə bağlı qarşılıqlı güzəştlər əldə etmək;

- İnvestisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərlə yanaşı, ölkənin investisiya imicinin təşviqi də mühüm tədbirlər sırasında olmalıdır. Bu məqsədlə bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilə bilər: Ölkənin investisiya potensialının təşviqi və prioritet sahələrə birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi məqsədi ilə müntəzəm ölkədə və xaricdə biznes forumların və digər işgüzar tədbirlərin təşkili; İnvestisiya yönümlü mötəbər beynəlxalq tədbirlərdə iştirakın genişləndirilməsi; Ölkənin iqtisadi potensialını, təbii resurslarını, investisiya mühitini, imkanlarını və layihələrini, o cümlədən ölkədəki prioritet sahələri təşviq edən təşviqat materiallarının və elektron resursların hazırlanması və yayılması; İxtisaslaşmış mötəbər beynəlxalq kütləvi informasiya vasitələrində (KİV) ölkənin təşviqatının aparılması.

- Bütün bunlarla yanaşı, qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması üçün aşağıdakı istiqamətlər üzrə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır: Qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına və əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılmasına yönəlmiş innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının inkişafı, habelə sahəvi klasterlərin yaradılması üçün

münbit şəraitin yaradılması, eləcə də istehsalın təşkili və inkişafına xarici investisiyaların yatırılmasının stimullaşdırılması məqsədi ilə prioritet sektorlar üzrə ixtisaslaşmış sənaye parklarının, texnoparkların, biznes inkubatorların, turizm və rekreasiya zonalarının və digər strukturların yaradılması və inkişaf etdirilməsinin dəstəklənməsi; Birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi sahəsində qabaqcıl beynəlxalq təcrübəni nəzərə alaraq investisiya layihələri üzrə güzəştlər sisteminin genişləndirilməsi; Ölkənin regionlarında, xüsusilə infrastrukturla lazımi səviyyədə təmin olunmamış ərazilərdə rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalının inkişafı, bu prosesə xarici investisiyaların yatırılmasının stimullaşdırılması məqsədilə investisiya layihələrinin zəruri infrastrukturla təminat sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi; Qarşılıqlı əlverişli şərtlər əsasında ictimai əhəmiyyətli layihələrin həyata keçirilməsində, xüsusilə infrastruktur təminatı sahəsində dövlət və özəl biznes arasında orta və uzun müddətli əməkdaşlığı təmin etmək, bu layihələrə xarici investorları cəlb etmək məqsədi ilə dövlət-özəl sektorlar arasında tərəfdaşlıq mexanizminin yaradılması; Xarici investorlar tərəfindən ölkədə istehsal olunan məhsullarda və göstərilən xidmətlərdə yerli komponentin (yerli xammal, komplektləşdirici hissələr və detallar, xidmətlər) artırılması üçün xarici investorlar və yerli istehsalçılar arasında kommersiya əlaqələrinin yaradılması məqsədilə təchizatın inkişaf proqramlarının təşkili.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. Шамседдин Гаджиев - Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия внешнеэкономического развития. Киев, 2000
2. İbrahimov F.M. – “Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyalar və onun milli iqtisadiyyatın dirçəlməsində rolu” - Bakı 2007
3. Yəhyayeva A.Y. – “Sənayə sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsi strategiyası və onun səmərəliyinin artırılması istiqamətləri” - Bakı 2009
4. Əliyev A. L. – “Azərbaycan sənayesində xarici və daxili investisiyalardan səmərəli istifadə problemləri” - Bakı 2004
5. Məmmədov İ.S. – “Azərbaycan sənayesində investisiya fəaliyyəti və onun təkmilləşdirilməsi” - Bakı 2005
6. Kərimova T.İ. – “İqtisadiyyatın investisiya potensialı : Formalaşması və istifadə mexanizmləri” – Bakı 2008
7. Osman Nuri Aras, Elçin Süleymanov – “Azərbaycan İqtisadiyyatı” – Bakı 2010
8. Mahmudova X.C. – “Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə Azərbaycan sənayesinə investisiya qoyuluşlarının əsas istiqamətləri” - Bakı 2000
9. Paşayev T.N. – “İnvestisiya və müasir dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında onun rolu” - Lənkəran 2001
10. Zeynalov F.D. – “İnvestisiyalar və Azərbaycanda onların mövcud durumu”-Bakı 2001
11. Зубченко Л.А. – “Иностранные инвестиции” Москва-2006
12. Комаров В.В, Литвина Н.И – “Мировая экономика. Прямые иностранные инвестиции” – Москва 2012
13. Joseph E. Stiglitz – Globalization and its Discontents (Cozef Stiglitz - Qloballaşma və onun doğurduğu narazılıqlar). W.W. Norton & Company, 2002
14. Natiq Sabiroğlu – Qloballaşma və Xarici İnvestisiyalar. Bakı, 2006.
15. World Investment Report 2014. New York and Geneva, 2015.
16. World Investment Report 2015. New York and Geneva, 2016.
17. 2009 Investment Climate Statement Azerbaijan (2009 – Azərbaycanda investisiya mühiti haqqında). BUREAU OF ECONOMIC, ENERGY AND BUSINESS AFFAIRS OF U.S. DEPARTMENT OF STATE. 2009
18. Dövlət Statistika Komitəsinin internet saytı - <http://www.azstat.org/>
19. İqtisadiyyat Nazirliyinin internet saytı - <http://www.economy.gov.az/>
20. Azərbaycanın sənayə portalı- <http://www.senaye.gov.az/>
21. Dünya Bankının internet saytı - <http://www.worldbank.org/>
22. Beynəlxalq Valyuta Fondunun internet saytı - <http://www.imf.org>
23. UNCTAD-ın internet saytı- [http:// www.unctad.org/fdistatistics](http://www.unctad.org/fdistatistics)
24. <http://www.invest.gov.tr/en-US/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx>

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа посвящена стимулированию инвестиционных вложений в ненефтяной сектор Азербайджана. С этой целью, в диссертационной работе в первой главе были изучены место и роль инвестиций в развитии национальной экономики, современные направления глобальных потоков инвестиций, методы и мировая практика стимулирования вложения инвестиций. Во второй главе были комплексно изучены основные развитые отрасли и современные характеристики, а также динамика и структура инвестирования в ненефтяной сектор Азербайджана. В третьей главе были исследованы основные направления развития и цели стратегии инвестирования в ненефтяной сектор, благоприятные условия инвестиционного климата и возможность их повышения и усовершенствования механизмов стимулирования вложений инвестиций.

RESUME

The dissertational work is devoted to the stimulating the ways of investments in non-oil sector of Azerbaijan. For this purpose, in the dissertation work in the first chapter been studied the place and the role of investment in the development of the national economy, modern trends of global investment flows, methods and international practice of stimulating the investments. In the second chapter were comprehensively studied developed major industries and modern characteristics, as well as the dynamics and structure of investment in non-oil sector of Azerbaijan. In the third chapter were investigated the main directions of development and the objectives of the strategy of investing in non-oil sector, favorable conditions of investment climate and the possibility of enhancing and improving mechanisms for stimulating the investment.